

Det Humanistiske Fakultet

Speciale
Forside til specialet

Afleveringsfrist (<i>sæt x</i>)	Januar: [Årstal]	Juni: [2019] X	Andet: [Dato]
Vejleder: Therkel Stræde		Studie: Historie	

Titel, dansk: Nationalhelt eller landsforræder? – Danske frikorpsfortællinger	
Titel, engelsk: National Heroes or Traitors? – Tales of the Danish East Front Legionnaires	
Min./max. antal typeenheder: 144.000 – 192.000 (60 – 80 normalsider) (1 normalside = 2400 typeenheder)	Din besvarelses antal typeenheder¹: 179.859
Du skal være opmærksom på, såfremt din besvarelse ikke lever op til det angivne (min./max) antal typeenheder (normal-sider) vil din opgave blive afvist, og du har brugt et forsøg.	

Tro og love-erklæring		
Det erklæres herved på tro og love, at undertegnede egenhændigt og selvstændigt har udformet denne eksamensopgave. Alle citater i teksten er markeret som sådanne, og eksamensopgaven, eller væsentlige dele af den, har ikke tidligere været fremlagt i anden bedømmelsessammenhæng. Læs mere her: http://www.sdu.dk/Information_til/Studerende_ved_SDU/Eksamen.aspx		
Afleveret af:		
Fornavn: Laura	Efternavn: Klingenberg Staugaard	Fødselsdato: 26.09.1993

¹ Tælles fra første tegn i indledningen til sidste tegn i konklusionen, inkl. fodnoter. Tabeller tælles med deres antal typeenheder. Følgende tælles *ikke* med: resumé, indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag. Se i øvrigt eksamensbestemmelserne for disciplinen i studieordningen.

Indholdsfortegnelse

1 Indledning og problemstilling	3
1.1 Begrebsafklaring og afgrænsning	4
2 Forskning omhandlende de danske østfrontfrivillige	7
2.1 Tidligere ikke-historisk forskning	8
2.2 Nyere historisk forskning	10
2.3 Delkonklusion.....	12
3 Teori.....	12
3.1 Habitus.....	13
3.2 Erindringer og fortællinger	14
3.3 Sammenfatning.....	15
4 Metode	15
4.1 Fortællingsanalyse.....	16
4.2 Analysens fremgangsmåde	17
5 Kildemateriale	19
5.1 Slettet af rullen – En frikorpsmands opgør med fortiden	19
5.2 SS-frivillig – ”Sværdborg” fortæller	22
5.3 I krig for Danmark – En danskers oplevelser på østfronten	23
6 De danske østfrontfrivillige og kildernes repræsentativitet.....	24
7 Hvem? Hvad? Hvorfor?.....	27
7.1 Danmark og den nazistiske ideologi.....	27
7.2 Krigen i øst	29
7.3 Retsopgøret.....	30
8 Delkonklusion.....	32
9 Frikorpsfortællinger.....	33
9.1 Vejen over ”[...] på den forkerte side af plankeværket.”	33
9.2 ”Min erfaring er, at jo mere lort, folk har været igennem, des mindre taler de om det.”	40
9.3 ”DU HAR SVIGTET DIT LAND.”	58
10 En fortælling eller fortællinger?	61
11 Helten, ofret og den omvendte synder – en konklusion	65
11.1 Perspektivering	67
Abstract.....	68
Litteraturliste	69

1 Indledning og problemstilling

Under Anden Verdenskrig, 1939-1945, meldte ca. 12.000 danske mænd sig til tysk krigstjeneste, af disse blev ca. 6.000 godkendt og sendt i krig. De fleste kæmpede i den danske legion Frikorps Danmark, som blev dannet i juni 1941 kort efter det tyske angreb på Rusland. Langt størstedelen af danskerne kæmpede på Østfronten, hvor de, ligesom andre tyske soldater, oplevede ødelæggelse, forbrydelser, kammeratskaber der holdte dem i live, galgenhumor, brutalisering og dehumanisering.² Efter adskillige år under disse vilkår kom soldaterne hjem igen til en befolkning, der nu foragtede dem og ønskede at straffe dem for deres unationale gerninger. De blev derfor dømt som landssvigere og kom dermed i samme gruppe som folk fra bl.a. HIPO og Schalburgkorpset, værnemagere, tyskerpiger og andre, hvis handlinger under besættelsen var opfattet som unationale.³ I deres undersøgelse af danske landssvigere finder historikerne Søren Billeschou Christiansen og Rasmus Hyllested, at størstedelen af de danske landssvigere valgte at forholde sig tavse og blot ønskede at fortrænge fortiden. Derved gik deres oplevelser og erindringer hen i forglemmelsen. Men der var nogle, som var aktive medlemmer af landssvigere klubber, og som kæmpede for genoprejsning af deres ære.⁴

På trods af deres kamp bliver de ca. 6.000 mænd ofte kun nævnt som en ubetydelig og ubekvemmelig sandhed. Ifølge historikerne Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith passer de østfrontfrivillige simpelthen ikke ind i den danske grundfortælling om besættelsestiden, som lyder: at den danske befolkning stod sammen i et nationalt fællesskab imod den tyske besættelsesmagt. En fortælling hvori de danske østfrontfrivillige fik rollen som forrædere og kun var nævnt lidt.⁵ Grundfortællingen har længe fået lov til at stå uberørt hen, og det er først de sidste 30 år, at historieforskningen rigtigt er begyndt at undersøge de danske frivillige på Østfronten og deres krig. Som forskningsoversigten vil vise senere, har forskningen dog mest været fokuseret på historiske fakta samt at bevise, hvad danskerne faktisk deltog i under krigen. Derfor vil jeg i dette speciale undersøge menneskene bag soldaterne og deres livsverden ved at se på fortællingerne, de fortalte efter krigen. Fordi som litteraturforsker Søren Schou påpeger, var det jo blot helt almindelige mennesker, som stod bag nazisternes grusomme gerninger, og disse individer skal vi også prøve at forstå.⁶ Der var også nogle blandt de østfrontfrivillige, som valgte at bryde tavsheden og

² Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 10; 126. Birkeland, 2013, 75-77.

³ Christiansen og Hyllested, 2011, 243; 255.

⁴ Christiansen og Hyllested, 2011, 241; 243, 248, 251.

⁵ Christensen, Poulsen og Smith, 2016a, 546.

⁶ Schou, 1981, 191.

fortælle om dem selv og deres oplevelser før, under og efter krigen. Tre af disse var Olaf Nielsen, Svend Aage "Sværdborg" Jensen og Magnus Johannes Møller, og netop deres fortællinger er genstanden for dette speciale, som undersøger:

Hvad fortalte de danske østfrontfrivillige efter Anden Verdenskrig til udefrakommende om deres oplevelser før, under og efter krigen i forbindelse med deres tyske krigstjeneste, og fulgte de en konsistent fælles fortælling, eller havde de flere forskellige fortællinger?

Specialet fokuserer mest på selve krigstiden, men tidsmæssigt strækker det sig bredt på grund af den valgte metode. Fortællingsanalyse indebærer nemlig to kontekster: fortællingens kontekst og den historiske kontekst. Det vil sige at konteksten, som fortællingerne er skrevet i, og den historiske kontekst, som fortællingerne omhandler, er en del af analysen, når det er relevant.⁷ Derved strækker perioden sig fra før Anden Verdenskrig, fordi de østfrontfrivilliges fortællinger begynder der, til 2014, hvor artiklerne med Møller er trykt.

Formålet med specialet er at analysere de frivilliges fortællinger kritisk ud fra forudsætningerne om, at de er konstruktioner af oplevelser, der har undergået stærk efterrationalisering. De frivilliges finpudsede versioner af sandheden er således specialets genstandsfelt. Deres fortællinger er undersøgt i forhold til forskningens viden om det, der faktisk skete i tiden omkring Anden Verdenskrig og de steder, hvor danskerne gjorde tjeneste. Jeg undersøger således de danske østfrontfrivilliges fortællinger med henblik på: hvordan de fortalte om deres oplevelser i forbindelse med deres tyske krigstjeneste; og hvilke elementer de valgte at lægge vægt på i deres konstruktioner af sandheden.

1.1 Begrebsafklaring og afgrænsning

1.2.1 De danske østfrontfrivillige

I specialet benyttes betegnelserne de danske østfrontfrivillige, de frivillige og frikorpsmænd til at beskrive de danske mænd, der frivilligt meldte sig til tysk krigstjeneste. Analysegruppen har det tilfældes, at de alle meldte sig til kamp i Frikorps Danmark, en legion som var lovet ville være upolitisk og en ren dansk enhed, men uofficielt var den en del af Waffen-SS. Officielt blev de danske frivillige således først SS-mænd, da Frikorps Danmark blev nedlagt i foråret 1943, og de frivillige, som ikke krævede hjemsendelse, blev overført til 24. SS Pansergrenaderregiment Danmark, i al-

⁷ Magnussen, 2018, 23.

mindelig tale kaldet Regiment Danmark.⁸ Som Christensen, Poulsen og Smith argumenterer for, så er betegnelsen østfrontfrivillig ikke helt uproblematisk at bruge, fordi der var danske frivillige andre steder end ved Østfronten, og nogle kæmpede også i den tyske hær, flåde og flyvevåben, samt i andre Waffen-SS enheder end Frikorpset og Regiment Danmark.⁹ I dette speciale bruges det dog til at dække over de danske frivillige, der meldte sig ind i Frikorps Danmark, da specialet kun undersøger fortællinger, som fremstilles som værende frikorpsfortællinger. Som begrebet også indikerer, er analysen foretaget på danske statsborgere og vil ikke indeholde mænd fra det tyske mindretal. Dette valg er taget, fordi historiker Dennis Larsen konkluderer, at mange blandt mindretallet var pro-tysker på grund af deres tyske etnicitet på trods af deres danske statsborgerskab, og derved havde de andre grunde til at melde sig frivilligt og kæmpe for Tyskland.¹⁰

Af hensyn til sammenligningsgrundlaget vil analysen heller ikke indeholde officerer fra den danske hær, som meldte sig til tysk krigstjeneste. Afgrænsningen er valgt på grund af formodningen om at danske officerer havde mere professionelt præg, årsager til at melde sig, samt at de oplevede krigen anderledes grundet deres hierarkiske position. I sit speciale om danske officerer på tysk side finder Torben Toftgaard Engen seks motivations faktorer, der var gældende blandt danske officerer: Genoprejsning efter 9. april 1940, antikommunisme, opportuniste og håbet om forfremmelse, ønsket om at bruge deres uddannelse i praksis, nazismen og ønsket om at opleve krig.¹¹ Ved udelukkelsen af officerer her påstås det ikke, at nogle af de samme motivations faktorer ikke også gjorde sig gældende for de civile danskere, der meldte sig, men det er sandsynligt, at motivationen udformede sig anderledes.

1.2.2 Landssvigere

Landssvigere begrebet dækker her over alle de danskere, der blev dømt som landsforrædere under retsopgøret efter lov nr. 259 af 01.06.1945, også kaldet *Tillæg til borgerlig straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed*. En lov hvis udformning, ifølge retshistoriker Ditlev Tamm, var meget påvirket af frihedsbevægelsen, og som bl.a. fastsatte paragraf 10 med tilbagevirkende kraft, at deltagelse i krigen på tysk side var landsforræderi.¹² Det er derved et bredt begreb, som dækker over alle former for landsskadelige aktiviteter, f.eks. soldater i tysk tjeneste, stikkeri, propagandister osv.

⁸ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 126; 186-187.

⁹ Christensen, Poulsen og Smith, 2016a, 540; 549-450.

¹⁰ Larsen, 2010, 217. Karl Otto Christiansen fandt også pro-tyske tendenser blandt mindretallet, se: Christiansen, 1950, 78.

¹¹ Engen, 2009, 44-50.

¹² Tamm, 1984, 69. Larsen, 2010, 227-229.

For at sikre et så ens udgangspunkt som muligt indeholder analysen kun frivillige, som kom hjem til Danmark igen og blev dømt som landssvigere under retsopgøret. Dette valg er taget, fordi analysen derved arbejder med fortællinger, der alle er påvirket af de samme stadier: før krigstiden, krigen på Østfronten og retsopgøret.

1.2.3 Østfronten og andre lokationer

Betegnelsen Østfronten bruges adskillige gange i specialet som stedet, hvor analysegruppen gjorde deres fronttjeneste. Fronten var dog konstant foranderlig, og ifølge Christensen, Poulsen og Smiths kortoptegnelser strakte den sig fra den nordlige del af Finland og igennem Sovjetunionen ned til Sortehavet.¹³ Indtil vinteren 1941 var tyskerne i færd med en blitzkrig, hvor troppernes hurtige fremmarch kom dybt ind i det sovjetiske område. Den 5. december 1941 var fronten skubbet helt frem til Moskva og Stalingrad. I slutningen af 1941 udviklede fronten sig til en stillingskrig ud-kæmpet mellem den tyske og den sovjetiske hær. Det var her, Frikorps Danmark blev sat ind ved Demjansk tæt på Leningrad. I løbet af 1942 blev tyskerne dog presset længere og længere tilbage, og Frikorpsset blev så indsat i frontafsnittet ved Veliki Luki. Som bekendt endte fronten i april 1945 i Berlins gader, hvor de sidste danskere kæmpede, indtil Tyskland overgav sig den 2. maj.¹⁴

Østfronten skal dog ikke kun forstås som stedet, hvor to fjendtlige hære mødes. De danske frivillige var også i oplandet bagved fronten, hvor de deltog i krigshandlinger og befandt sig på lazaretter når såret. F.eks. blev Regiment Danmark sat ind i kampen imod den lokale modstandsbevægelse i Kroatien, og ligeså blev Frikorps Danmark i Bobruisk, hvor rekrutterne også blev trænet, inden de blev sendt til fronten. Selve militærtræningen blev også foretaget i Tyskland og i tyskbesatte lande som Polen og Frankrig.¹⁵

1.2.4 Fortællinger

Efter adskillige år i krig kom de østfrontfrivillige hjem med fortællinger, som var påvirket af både før-krigs situationen, krigen og retsopgøret. Nogle valgte at forblive stille, hvor andre valgte at konstruere fortællinger. De frivillige vil muligvis argumentere, at deres beskrivelser ikke var fortællinger men faktuelle gengivelser af virkeligheden. Fortællinger skal dog ikke her forstås som fiktion men som en formidlingsmetode, hvorpå det skete bliver videreført. Fortællinger bygger på erindringer, men, som Birkeland advarer, så er de aldrig præcise gengivelser af det, som faktisk hænd-

¹³ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 6.

¹⁴ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 6; 146-148; 238-241.

¹⁵ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 6; 126-127; 132; 199. Larsen og Stræde, 2015, 13-14; 224-228.

te.¹⁶ De er i stedet for konstruktioner, som ifølge historiker Anne Magnussen er brugt til at "[...] fokuserer på og legitimerer nogle aktører, handlinger og begivenheder, tider og rum, og udelader eller marginaliserer andre."¹⁷ Fortællinger således et udtryk for, hvordan forfatteren ønsker, at begivenheder skal forstås. Sammenhængen mellem fortællinger, erindringer og virkeligheden er yderligere uddybet i teori- og metodeafsnittene.

1.2.5 Udefrakommende

Under indsamlingen af kildemateriale til deres speciale foretog Christensen, Poulsen og Smith adskillige interviews og fandt, at der var en stor forskel på, hvad veteranerne fortalte til udefrakommende og til andre veteraner. Et narrativ der også forandrede sig, da de fortalte mere om forbrydelser til hinanden under og lige efter krigen end senere.¹⁸ Derved betegner udefrakommende i dette speciale alle, som ikke var danske frivillige på tysk side under krigen. Dette inkluderer både folk, der levede under og efter Anden Verdenskrig samt veteranernes familie, venner og bekendte.

Opsummerende undersøger specialet således kun danske civile statsborgere, som meldte sig til Frikorps Danmark, kæmpede på Østfronten og i tyskbesatte områder og blev dømt som landssvigere ved retsopgøret. Kildematerialet er dermed de fortællinger, de frivillige valgte at videreformidle mundtlig og skriftligt til udefrakommende modtagere.

2 Forskning omhandlende de danske østfrontfrivillige

Længe var de østfrontfrivillige ikke set som et vigtigt emne at undersøge yderligere, de var jo afvigere og ikke som gængse danskere. Det første forskning, som blev foretaget, var derfor anvendelsesorienteret, hvor forskerne forsøgte at forstå landssvigerne og den kriminalitet, der var sket under besættelsen, og først de sidste 30 år blev de frivillige et interessefelt for historikerne. I næsten 40 år var de østfrontfrivillige glemt af forskningen, og viden om dem blev udelukkende etableret af bøger skrevet af veteranerne selv og journalisten Erik Haaest. Haaest skrev adskillige bøger om de frivillige. En af de bedre kendte er trebindsværket om Frikorps Danmark, hvori han trykte adskillige citater fra interviews, han havde lavet med ca. 150-200 frikorpsmænd. Haaests bøger er dog blevet meget kritiseret for at være revisionistiske, manipulerende og tendentiøse, fordi han er meget sympatisk og ukritisk overfor de frivilliges udtalelser.¹⁹ Tydeligt er det også, at Haaests mening er, at den

¹⁶ Birkeland, 2013, 87.

¹⁷ Magnussen, 2018, 18.

¹⁸ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 53.

¹⁹ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 38. Schou, 1981, 13.

”officielle” opfattelse af frikorpsfolkene byggede på misinformationer. Han kritiserer f.eks., at bøger om besættelsen benytter billeder fra den illegale presse af voldsomme scener fra den fælles orlov i efteråret 1942 til at give et negativt indtryk af Frikorps Danmark.²⁰ I midten af 1990’erne begyndte de første historikere at lave undersøgelser, og hurtigt viste de, at en anden virkelighed, end den Haaest og de frivillige havde fortalt, var gældende.

Nedenstående gennemgang af forskningslitteraturen er kronologisk og groft inddelt i to emner, som er defineret: tidligere ikke-historisk-forskning og nyere historisk forskning.

2.1 Tidligere ikke-historisk forskning

Kort efter retsopgøret og imens flere af soldaterne stadig afsonede deres straffe, indledte Direktoratet for Fængselsvæsenets kriminologiske, psykologiske og psykiatriske undersøgelser af adskillige mandlige landssvigere. Den kriminologiske del blev foretaget af kriminologen Karl Otto Christiansen. Hans resultater blev publiceret i *Mandlige Landssvigere i Danmark under besættelsen*, 1950, hvori de psykiatriske resultater, foretaget af psykiater Gunnar Mortensson, også er inkluderet. Christiansen undersøger, hvilke generelle former for landssvigerkriminalitet danske mænd havde foretaget under besættelsen: hvorvidt de havde været vagtmænd i ind- eller udland, soldater eller i anden form for tysk tjeneste. For at forstå kriminaliteten undersøger han også, hvem de enkelte var, hvilken økonomisk, social og politisk baggrund de havde på indmeldingstidspunktet samt deres fysiske og psykiske tilstand.²¹ Ud af de samlede 5.107 mandlige landssvigere, han undersøger, var 654 soldater. Han konkluderer, at disse soldater bestod af gennemsnitlige og stabile mænd, selvom de havde flere psykologiske lidelser, samt at de var motiveret i forskellig grad af faktorer som nazismen, eventyrlyst, økonomiske og sociale problemer, de flygtede fra.²²

Den anden del af Direktoratets undersøgelse fokuserede på en psykologisk forklaring på landssvigerfænomenet. I *Psykologisk undersøgelse af mandlige landssvigere i Danmark under besættelsen*, 1954, offentliggjorde psykologen Thomas Sigsgård sine resultater efter at have foretaget interviews og adskillige tests på 106 fanger. Alle havde de deltaget i Christiansens undersøgelse og var dømt for forskellige former for landsskadelig virksomhed. Sigsgård undersøgte fangernes udvikling fra barndom til voksen ved at se på adskillige parameter som familiesituation og senere problemer i voksenlivet, der førte til flugtmekanismer. Han konkluderer, at det ikke var én årsag til, at de blev landssvigere, men et kompliceret mønster af social usikkerhed, nazisme, personlige proble-

²⁰ Haaest, 2005, 93.

²¹ Christiansen, 1950, 7-8; 11-12; 16-19; 91.

²² Christiansen, 1950, 67; 119-120.

mer m.m. var gældende.²³ Christiansens og Sigsgårds undersøgelser vidner om en negativ stemning imod landssvigerne i 1940'erne og 1950'erne, men begge kom til den vigtige konklusion, at landsvigerne var almindelige mennesker og ikke kriminelle afvigere. Christiansen finder også, at ved sammenligning med gennemsnitsbefolkningen og almindelige kriminelle var soldaterne mere ens med gennemsnitsbefolkningen.²⁴

Derefter forsvandt de danske østfrontfrivillige som interessefelt indenfor forskningen, og længe blev tomrummet udfyldt af erindringsbøger og apologetiske skrifter forfattet af veteranerne selv. Men dette ændrede sig i 1981, hvor netop erindringerne blev genstanden for litteraturforskeren Søren Schous bog *De danske Østfront-frivillige*. Ved at lave det han kalder en bevidsthedssociologisk undersøgelse af syv forskellige erindringer samt det skønlitterære værk *Kridtstregen*, af Erik Aalbæk Jensen, prøver han at besvare, hvilken baggrund de frivillige kom fra, og hvad der motive-rede dem til at melde sig. Dette gør han ved at vurdere teksterne og personerne ud fra den allerede omtalte viden, der kom i 1950'erne, samt hvilken påvirkning krigen havde på soldaterne, med det han kalder ”indføling og kritisk agtpågivenhed”.²⁵ Efter en nærlæsning af materialet konkluderer han, at det at se på enkeltindivider har sine fordele. Han finder nemlig, at selvom de alle havde tilfælles, at de kom fra familier ramt af forskellige kriser, og at der i hver social klasse var fælles oplevelser og handlingsgrundlag, så havde hvert individ sine egen erfaringer og sin egne motivation, der gjorde, at de meldte sig til tysk tjeneste.²⁶

At få den enkeltes fortælling var også målet for læge og forfatter Sven Arvid Birkeland, da han lavede interviews med danskere, der enten havde kæmpet for de allierede eller tyskerne til sin bog *I Kamp for Danmark – Danske skæbner i 2. Verdenskrig*, 2013. Han ræsonnerer, at tabernes erindringer sjældent bliver en del af den kollektive erindring, men ikke desto mindre er den enkeltes erindring også vigtig at udforske. Via interviews og arkivbesøg undersøger han derfor krigens følger og indvirkning på veteranerne og deres familier, og han får dem til at tale om oplevelser under krigen, efterfølgende mareridt og krigens uforglemmelighed.²⁷ Hans arbejde er tydeligt påvirket af hans professionelle forskningsfelt indenfor torturofre og traumer, men han inddrager også vigtig viden fra andre studier, der har analyseret det at være tysk soldat under Anden Verdenskrig og kammeratskabets betydning. Vigtigt er især hans opfattelse af sandheden: at veteranerne har oplevet de samme begivenheder forskelligt afhængigt af deres stilling og fysiske placering, men også hvor-

²³ Sigsgård, 1954, 17-22; 94-95.

²⁴ Sigsgård, 1954, 18. Christiansen, 1950, 150-151.

²⁵ Schou, 1981, 15-20.

²⁶ Schou, 1981, 188-191.

²⁷ Birkeland, 2013, 11-12; 119.

dan fortællinger er påvirket af senere erfaringer, og derved kan de aldrig præcist gengive det, der skete.²⁸ Birkelands interview har sine mangler, Christensen, Poulsen og Smith kritiserer at, der mangler inddragelse af historisk viden om krigen og Waffen-SS.²⁹ Ikke desto mindre indsamler Birkeland veteranernes historier og skaber derved ny viden og kilder, men han gengiver dem ordret uden videre at analysere, hvilke fortællinger de konstruerede og hvordan. Skønt adskillige års afstand påviser Schou og Birkeland, at veteranernes egne fortællinger er vigtige kilder på trods af kildematerialets fejl og mangler. Hvilket vil blive yderligere uddybet i teori- og metode-afsnittene.

Den tidligere ikke-historiske forskning var dermed fokuseret på, hvem landssvigerne var, hvorfor de meldte sig, og hvad der lå bag landsforræderi som fænomen. De undersøgte menneskene bag igennem samtaler med veteranerne, det var dog kun Schou, der benyttede deres nedskrevne fortællinger som selve genstanden for hans undersøgelse. Hvad de frivilliges krigstjeneste faktisk indebar, blev der først senere foretaget historiske undersøgelser af.

2.2 Nyere historisk forskning

Inden for de sidste 30 år er der sket en udvikling, et fortællingsopgør om man vil. De, der forrådte, fik endelig en mere synlig plads i fortællingen om Danmark, selvom den langt fra er stor eller indflydelsesrig. Som Christiansen og Hyllested påstår, fik de en plads, fordi de var en god historie, som aviser og forfattere kunne sælge. Men, som de også argumenterer for, kom interessen for landssvigerens historie først for alvor efter kommunismens fald og afslutningen på den Kolde Krig, fordi den danske nation nu kunne se med et mere nuanceret perspektiv på dem, som gik imod det nationale fællesskab under Anden Verdenskrig.³⁰

Indenfor historiefaget blev emnet for alvor introduceret i 1998 med bogen *Under Hagekors og Dannebrog – Danskere i Waffen SS 1940-45* skrevet af de tidligere nævnte historikere Christensen, Poulsen og Smith. For at få den bedste forståelse af den danske deltagelse under Anden Verdenskrig argumenterer de for, at de danske østfrontfrivillige skal undersøges i lyset af både den danske situation, Waffen-SS og situationen på Østfronten. Derfor undersøger de situationen i Danmark før krigen; hvem de frivillige var; de tre store enheder som flest danske frivillige var tilknyttet, Division Wiking, Frikorps Danmark og Division Nordland, samt hvilke krigshandlinger disse enheder foretog på Østfronten; og situationen efter krigen. Undersøgelsen viser, at de danske østfrontfrivillige hurtigt blev integreret og efterstræbte soldater i Waffen-SS, men selvom nogle blev

²⁸ Birkeland, 2013, 79-85.

²⁹ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 38-39.

³⁰ Christiansen og Hyllested, 2011, 258-259.

endnu mere nazificeret, end de allerede var, fandt andre sig aldrig til rette i krigen og den nazistiske ideologi.³¹ Ved inddragelse af konteksten formår de at skabe en bredere forståelse af de frivillige. Som kildemateriale foretog de også interviews med adskillige veteraner. En metode de benytter til at skabe faktisk viden om danskernes krig og til at få viden om den ideologiske påvirkning. Men hvilke former for fortællinger veteranerne konstruerede, interesserede dem ikke yderligere.³²

De frivilliges egne ord er således blevet brugt i forskningen til at skabe en faktisk viden om Østfronten eller som fortællinger, der skal modbevise. De frivilliges ord benyttes også i historiker Dennis Larsen undersøgelse af danske vagtmænd i udlandet i *Fortrængt grusomhed – Danske SS-vagter 1941-45*, 2010. Ved at arbejde med det, som SS-vagter fortalte i afhøringsrapporter, breve osv., og krydsreferere det med andre kilder, finder Larsen, hvilke forbrydelser otte vagtmænd faktisk begik i adskillige tyske koncentrationslejre. Derved finder han uoverensstemmelser mellem de frivilliges fortællinger og vidners. Da interneret i den tidligere kz-lejr Neuengamme fortalte SS-vagten Orla Eigil Jensen i 1947 til medlemmer af War Crimes Group, hvordan hans opgave var at bedømme hvilke fanger, der var for syge til at arbejde. En dom der ledte til deres henrettelse. Flere vidner oplyste dog, at Jensen faktisk førte fangerne frem og skubbede dem ned på jorden, inden de blev skudt. Hvilket var en detalje Jensen valgte at fortie. Efter flere opsigtsvækkende uoverensstemmelser konkluderer Larsen, at Jensen ofte fortalte sin egen rolle som minimal og ubetydelig i henhold til handlingsforløbet.³³ I forhold til brugen af SS-vagtmænds fortællinger som kildemateriale pointerer Larsen også, præcist som andre forskere understreger, at de havde en juridisk interesse i at minimere deres egen rolle. En interesse de udviklede under interneringen, hvor de blev enige om en fælles fortælling om det, de havde oplevet og deltaget i.³⁴

I *En skole i vold – Bobruisk 1941-44. Frikorps Danmark og det tyske besættelseshæredømme i Hviderusland*, 2015, har historikerne Dennis Larsen og Therkel Stræde også et opgør med de frivilliges fortællinger og den apologetiske litteratur. De ræsonnerer, at fortællingerne blot er myter og legender, hvori de frivillige fremhæver sig selv som helte, der bekæmpede kommunismen for Danmarks skyld, og som ofre for regeringens uretfærdige tilbagevirkende lovgivning. Larsen og Stræde fremhæver dermed en overordnet fælles fortælling, som frikorpssoldater konstruerede for at skjule sandheden om deres deltagelse i krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeligheden i tyskbe-

³¹ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 14-17; 433-434; 437.

³² Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 37; 44; 61.

³³ Larsen, 2010, 16-17; 132-133.

³⁴ Larsen, 2010, 17. At de danske østfrontfrivillige påvirkede hinandens udtalelser og sammen fandt frem til ”uskyldige svar” under retsopgøret, blev allerede argumenteret i 1954 af Thomas Sigsgård, se: Sigsgård, 1954, 23.

satte lande, herunder ved og bag Østfronten.³⁵ Fortællingerne er dog ikke selve genstanden for deres analyse, men forfatterne påviser sandsynligheden for, at de danske soldater i Frikorps Danmark, der gjorde tjeneste ved byen Bobruisk i Hviderusland, deltog i forbryderiske handlinger: partisanbekæmpelse, der var rettet imod modstandsfolk, men som udformede sig som overgreb på civile, og voldsforbrydelser i koncentrationslejren i byen. Men som de også påpeger, er der ingen SS-frivillig, som senere har ladet disse gerninger været en del af deres fortælling, og kildematerialet er derfor sparsomt.³⁶ Med deres undersøgelse synliggør Larsen og Stræde en uoverensstemmelse mellem fortællingerne og det, som faktisk hændte.

2.3 Delkonklusion

På trods af at den historiske forskning har benyttet de østfrontfrivilliges fortællinger og erindringer som kildemateriale, mangler der et decideret studie, hvori erindringerne bliver undersøgt som essentielle kilder, der kan skabe forståelse for menneskerne bag og deres fortællinger. Schous litterære undersøgelse, foretaget for ca. 40 år siden, nærmer sig dette formål. Men fortællingerne mangler at blive undersøgt i et historisk perspektiv, hvor fortællingerne ses i lyset af den faktuelle viden, der er blevet skabt de sidste 30 år, og hvor det undersøges, hvorvidt de danske østfrontfrivilliges fortællinger faktisk var en fælles fortælling. Det er et tomrum, som dette speciale vil forsøge at udfylde.

3 Teori

Som problemstillingen klargør, så analyserer dette speciale de frivilliges fortællinger. Disse fortællinger er et udtryk for deres opfattelse af det skete, og analysen vil således være afgrænset af veteranernes egne forestillinger og opfattelser af krigen samt deres handlinger. Fortællingerne giver således et indblik i de frivilliges oplevelser under Anden Verdenskrig. Undersøgelsen har derved en ny kulturhistorisk tilgang. Kulturhistoriker Palle Ove Christiansen definerer ny kulturhistorie således: ”Kulturhistorie handler om menneskers liv. For eksempel om folks opfattelser af deres praksis og den verden, der omgiver dem”.³⁷ Det er en tilgang, hvor det vigtige er at undersøge menneskers fortællinger og forestillinger om det, de har oplevet, og ikke hvorvidt de faktisk gengiver sandheden. Fokusset er derved på menneskets normer, værdier, synspunkter og deres oplevelser og opfattelser af det skete.³⁸ Ved at analysere de frivilliges fortællinger, som kun giver adgang til deres ageren og opfattelser af dem selv og situationen omhandlende Anden Verdenskrig, bliver undersøgel-

³⁵ Larsen og Stræde, 2015, 15; 324; 328.

³⁶ Larsen og Stræde, 2015, 60; 224-227; 318-319.

³⁷ Christiansen, 2007, 207.

³⁸ Christiansen, 2007, 211-213; 216, 231.

sen ny kulturhistorie med et fokus på fortællinger. Fokusset er derved ikke på de frivilliges følelser om den tid; den kollektive erindring om at være i tysk krigstjeneste; eller hvorvidt de var mentalt ustabile. Dog er elementer derfra også overvejet i analysen af deres fortællinger, men fokusset er overvejende på det, de valgte at fortælle om og hvordan, samt hvordan de opfattede virkeligheden.

Teorien tager udgangspunkt i, at soldaternes fortællinger er et udtryk for deres opfattelser og forestillinger. Til at analysere fortællingerne er det nødvendigt med en teori, som indeholder viden om både habitus, erindringer og fortællinger. Det nedenstående vil derfor klarlægge specialets teoretiske forståelse af habitus og de frivilliges erindringer og fortællinger.

3.1 Habitus

Til at forstå de frivilliges opfattelser, praksisser, værdier og normer, der kommer til udtryk i deres fortællinger, benyttes sociolog Pierre Bourdieus nøglebegreb habitus.

Ifølge Bourdieu er habitus en egenskab, der er tilstede i alle. Den er en ramme af kognitive strukturer, som bestemmer, hvordan vi opfører os; vores erkendelse og anerkendelse; vores tro og vores følelser. Habitus er noget vi tilegner os. Den bliver først formet i vores barndom bl.a. igennem opdragelsen, og den bliver ved med at formes, f.eks. når vi observerer andre og selv erfarer ting igennem handlinger. Derfor kan man snakke om primær habitus, som formes i barndommen, og sekundær habitus, der kommer senere med uddannelseserfaringer og voksenlivet. Habitus bliver derved konstant formet, og den former konstant menneskets værdier, normer, opfattelse m.m.³⁹ Med andre ord kan habitus ses som en rygsæk af adfærdsskemaer, som bygger på både følelsesmæssigt og fysiske erfaringer, og som hjælper med at determinere, hvordan vi følelsesmæssige og fysisk skal agere. Bourdieu påpeger, at mennesker således altid er påvirket af deres habitus, men habitus skal ikke forstås som værende det, der gør os til individer. Vi er måske forskellige, men habitus forbinder os med hinanden. Dele af vores habitus er nemlig ens med andres, som har samme social klasse eller er af samme køn, af samme nationalitet m.m.⁴⁰ Dele af et individs habitus kan således være fælles for specifikke grupper, hvilket også gælder for de danske østfrontfrivillige.

Sociologi professor Karl Maton understreger dog også, at det er vigtigt, når man prøver at forstå folks habitus, at man er opmærksom på, at det ikke er habitusen selv men resultatet af habitusen, man ser. Dermed skal man ræsonnere sig frem til hvilke habitus strukturer, følelser, værdier, opfattelser m.m., der har påvirket individet i en bestemt situation.⁴¹ De frivilliges fortællinger er derved

³⁹ Maton, 2012, 49-50; 55. Reed-Danahay, 2013, 376.

⁴⁰ Maton, 2012, 52.

⁴¹ Maton, 2012, 61.

et kildemateriale, som både er en handling i sig selv, men som også kan give indikationer på habitussen, der lå bag de frivilliges fortællingsmæssige valg og de valg, de tog i fortiden.

3.2 Erindringer og fortællinger

Når man vælger at fortælle andre om ens liv og om forskellige oplevelser så aktiveres hukommelsen. Ved brug af et kildemateriale der bygger på erindringer, advarer historiker Sebastian Olden-Jørgensen, at man skal være varsom, fordi hukommelsen er særdeles upålidelig især efter lang tid. Hukommelsen påvirkes nemlig af andres fortællinger, men også af de fortællinger, man fortæller sig selv. Vi bliver konstant påvirket af ny viden, erfaringer og problemer, som bliver integreret i vores forståelse af det, som allerede er sket.⁴² Den individuelle hukommelse påvirkes kontant, og det kan være svært at skelne mellem det, historiker Anette Warring kalder for erfaret og formidlet erindringer - det vi selv har oplevet, og det andre har fortalt os om - da det hele bliver optaget som værende individets egen erindring. Warring argumenterer yderligere for, at vores erindringer bliver bearbejdet, så de passer til den kollektive erindring, der hersker i de grupper, vi befinder os i.⁴³ Yderligere reflekterer erindringer også kun en manipuleret version af virkelighed. Historiker Donald A. Ritchie påpeger nemlig, at hukommelsen konstant bliver manipuleret, da mennesker har en tendens til at blokere dårlige minder, samt at "people remember what they think is important".⁴⁴ Det vil sige, at individer husker det, de finder af personlig relevans. Erindringerne, som de østfrontfrivillige har overleveret, er derved kun et udtryk for oplevelser, som de har udvalgt, og som var vigtige nok for dem at huske. Erindringerne er heller ikke nødvendigvis i overensstemmelse med det, der virkelig hændte, fordi fortællinger er konstruktioner.

At fortælle er da heller ikke en uskyldig aktivitet, påpeger historiker Peter Burke. Bevidst eller ubevidst, udvælger fortælleren, hvad der skal huskes og glemmes, og selv fortolker og forvrænger han eller hun det, som er sket. På samme tid vil videregivet erindringer altid være et bevidst forsøg på at påvirke andres hukommelse og viden om det skete.⁴⁵ Erindringer og fortællinger er dermed både påvirket af individets habitus, og det personen har oplevet og følt. De frivilliges fortællinger vil dermed være påvirket af senere erfaringer såsom retsopgøret, antinazistiske stemninger i Danmark, den Kolde Krig osv. Selvom fortællinger bygger på det, man kan huske, så er de om muligt endnu mere påvirket af bevidste tilvalg og fravalg. Som historiker Anne Magnussen argumenterer for, konstruerer forfatteren bevidst en fortælling, som hjælper pågældende med at skabe en

⁴² Olden-Jørgensen, 2016, 21; 28.

⁴³ Warring, 1996, 213-215.

⁴⁴ Ritchie, 2015, 16; 19-20.

⁴⁵ Burke, 2011, 188-189.

ønsket identitet, og samtidigt bruges fortællingen som et redskab til at legitimere værdier og handlinger. Yderligere er fortællinger et stærkt redskab, som individer og grupper bruger til at organisere oplevelser og til at forstå og handle i nutiden med henblik på fremtiden.⁴⁶ Fortællinger bruges således både til at skabe mening og til at forsvare handlinger i fortiden, nutiden og fremtiden.

Igennem samtaler med danske østfrontfrivillige finder tidligere forskning adskillige fælles-træk, i det veteranerne valgte at afsløre. Mange fik den opfattelse, at soldaterne ”holdte kortene tæt ind til kroppen”. Christensen, Poulsen og Smith advarer for eksempel om, at veteranerne var ivrige efter at få deres renvaskede versioner af virkeligheden ud til folket. De fortalte derved ikke om krigsforbrydelser og kun få nævnte seksuelle oplevelser under tjenesten. Faktisk finder de, at veteranerne havde foretaget en omfattende fortidsbearbejdning, hvor emner som nazisme og forbrydelser blev tabubelagt.⁴⁷ Ligeså havde Sigsgård erfaret det samme ca. 40 år tidligere, hvor det var åbenlyst, at de daværende fangers politiske interesser blev underbetonet, og at de i fællesskab havde fundet uskyldige svar, som ikke ville inkriminere dem yderligere.⁴⁸ Disse tabubelagte emner og efterrationalisering har klart haft en indvirkning på det, de frivillige valgte at fortælle, og det tyder på, at de frivillige har ageret efter ens habitusser.

3.3 Sammenfatning

Opsummerende er teorien således: De danske østfrontfrivillige var alle påvirket af en habitus, der satte rammerne, for hvordan de handlede før, under og efter krigen på Østfronten. En habitus der var formet af deres barndom, krigen, retsopgøret, nazismen m.m. og har påvirket, hvordan de har ageret og forstået deres egne handlinger og dem selv på nedskrivningstidspunktet. Fortællingerne er blot konstruerede og bearbejdede udgave af deres erindringer, der er påvirket af bevidste tilvalg og fravalg, senere viden, erfaringer, bagtanker, ønsker om selvfremstilling osv. Fortællingerne er derved manipuleret udgaver af virkeligheden, som er et udtryk for de frivilliges ønsker om en svunden tid og deres opfattelse af dem selv og deres handlinger.

4 Metode

Til at analysere de danske frikorpsfortællinger drager dette speciale inspiration fra fortællingsanalysen: en analytisk metode der ofte bliver associeret med litteraturstudier. Men også historikere kan drage nytte heraf ved at undersøge hvilke fortællinger, der igennem tiden er blevet konstrueret om-

⁴⁶ Magnussen, 2018, 7-8.

⁴⁷ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 50; 53-54.

⁴⁸ Sigsgård, 1954, 10; 23.

handlende historiske begivenheder og personer. Dette er interessant, fordi, som Magnussen argumenterer for, er fortællinger et udtryk for forskellige tilvalg og fravalg, og samtidigt legitimerer de nogle praksisser, grupper og individer til forskel fra andre, da det fortalte altid fremhæver noget og skaber tavsheder om noget andet.⁴⁹ Det nedenstående er først en gennemgang af Magnussens fortællingsanalytiske fremgangsmåde for historikere, og hvordan den bliver brugt her. Derefter en mere specifik gennemgang af dette specialets metodiske fremgangsmåde.

4.1 Fortællingsanalyse

Med inspiration fra litteraturteorier har Magnussen udtænkt en fortællingsanalyse, der er anvendelig for historikere. Metodisk opstiller Magnussen tre niveauer, der er essentielle i en historisk fortællingsanalyse. Det tredje niveau bliver ikke altid berørt, kun hvis problemstillingen tillader det. Det første niveau kalder hun tekstniveauet. Helt basalt er dette niveau det samme som den kildekritiske fremgangsmåde, hvor de mest oplagte kilder bliver udvalgt, og der foretages en kritisk vurdering af kildernes ophav.⁵⁰ Som det kan ses i afsnittet om kildematerialet, bedømmes kildernes troværdighed, og samtidigt bliver de bedømt i overensstemmelse med kildekritikken; om de er primære eller sekundære kilder, og om de skal levns- eller beretningsudnyttes.

På det andet niveau, også kaldet historieniveauet, bliver fortællingerne kritisk analyseret med hensyn til det historiske indhold. Fortællingerne bliver holdt op imod den viden, man allerede har om det, som skete fra andre kilder og sekundærlitteratur. Som Magnussen understreger, er fokuset her på den historiske kontekst og de tilvalg og fravalg, der er blevet foretaget af dem, der konstruerede fortællingen.⁵¹ Med andre ord undersøges det, der bliver fortalt om historiske begivenheder og personer i fortællinger. Metodisk kan det være en udfordring at undersøge, hvilke fravalg de frivillige tog i deres fortællinger, men i analysen er det forsøgt belyst med viden, som den allerede etablerede forskning har frembragt om det, der skete ved og bag Østfronten samt i andre tyskbesatte lande. Det, de frivillige valgte at fortælle, er også i en vis udstrækning blevet sammenlignet med den etablerede forsknings fund, for at klargøre hvordan deres opfattelser afviger fra nutidens og forskningens gængse overbevisning. På det tredje niveau, fortællingsniveauet, er fortællingens performativitet omdrejningspunktet. Det vurderes her, hvorfor til- og fravalgene er, som de er, og der-

⁴⁹ Magnussen, 2018, 7; 18.

⁵⁰ Magnussen, 2018, 9-10.

⁵¹ Magnussen, 2018, 10.

ved, understreger Magnussen, er fokuset på, ”hvad fortællingen bliver brugt til og hvordan den virker”.⁵²

De danske frivilliges egne ordvalg og formuleringer, samt hvordan de skrev det, er også en del af analysen i dette speciale, fordi det yderligere indikerer, hvordan de forstod og fremstillede sig selv og deres oplevelser. Historisk fortællingsanalyse indebærer også mere end blot at etablere den historiske kontekst for begivenhederne i fortællingen. Den indeholder også konteksten for nedskrivningstidspunktet, da denne påvirker fortællingens udformning.⁵³ Det kan dog være problematisk, at finde den personlige situation forfatteren var i, medmindre det er nævnt i kilden. Men det er muligt at inkludere den historiske kontekst.

Til at guide analyseprocessen nævner Magnussen nogle grundkomponenter: ”aktører, handlinger og begivenheder, tid og rum”. Disse komponenter, argumenterer hun, skal indgå i en analyse for, at det kan kaldes en fortællingsanalyse. Men hun påpeger også, at det ikke er alle komponenterne, som er lige vigtige at afdække, selvom de kan ikke undlades, da relationerne mellem dem også har betydning. Fortællinger skal derved analyseres med henblik på, hvilke begivenheder og handlinger der nævnes, hvilke informationer og værdier der tilføjes, samt den tidsmæssige struktur og det fysiske rum fortællingen foregår i. Især vigtigt er også hvilke individer og grupper, der bliver nævnt (eller ikke nævnt), og hvilken rolle disse får i fortællingen; om de er helte eller modstandere.⁵⁴ I dette speciale bruges der også begreber som fjender og venner. Da Magnussen ikke specificerer hvordan disse komponenter skal defineres og adskilles, bruges de her som værende fem adskilte grundkomponenter. Begivenheder og handlinger bliver derved skilt ad, ligeså bliver tid og rum. Begivenheder er dermed som historiske begivenheder, som fortællingens aktører ikke nødvendigvis har en indflydelse på. Handlinger er personlige individuelle handlinger, hvor aktørerne aktivt har indflydelse på udfaldet.

Disse komponenter bruges i specialet til at analysere, hvad de frivillige fortalte, hvordan de fortalte det, og hvilken virkning det så gav i det færdige resultat. F.eks. analyseres der, hvilke karaktertræk forfatteren tilknytter de nævnte aktører, og hvorvidt aktørerne har fået rollen som helte eller fjender, venner eller modstandere, og yderligere hvilke begivenheder og handlinger der er nævnt, og hvordan disse legitimeres.

4.2 Analysens fremgangsmåde

⁵² Magnussen, 2018, 10.

⁵³ Magnussen, 2018, 23.

⁵⁴ Magnussen, 2018, 11-14; 23.

Specialets metodiske fremgangsmåde er en fortællingsanalyse. De udvalgte erindringsværker er analyseret i forhold til de tre niveauer og de fem grundkomponenter. Fokuset er dermed på, hvilke begivenheder, handlinger, aktører, tid og rum de frivillige valgte at fortælle om, eller ikke at fortælle om, og hvilket udtryk fortællingerne derved fik. Metodisk er fortællingerne derfor læst meget tekstnært, hvor selv ordvalg og sætningers betydning er analyseret og vurderet. Derudover er specialets analyse også en komparativ analyse. For at vurdere hvad de danske frivillige fortalte, og hvorvidt de havde en og samme fortælling eller flere, er de tre udvalgte erindringsværker sammenlignet for at synliggøre forskelle og ligheder. Metodisk er den hermeneutiske tilgang også brugt for at skabe forståelse. Jeg har derfor været opmærksom på historiker Sebastian Olden-Jørgensens advarsler. For som han ræsonnerer, bliver vi hele tiden klogere ved at arbejde med materialet gentagende gange, men vores forståelse af materialet bliver også påvirket af vores forforståelse.⁵⁵ Selv startede jeg projektet med forestillingen om, at de frivilliges fortællinger havde udviklet sig løbende, og til sidst var der konstrueret en fælles fortælling, der var fyldt med nazistiske værdier og løgne. Jeg forsøger derfor at afkode deres fortællinger og derved at forstå de frivilliges selvforståelse, værdier og opfattelser. Men det er svært, fordi som Olden-Jørgensen pointerer, er det vigtigt, når man forsøger at leve sig ind i fortidens personer og dermed prøver at forstå dem, at man bruger sin kritiske sans og er opmærksom på sine egne begrænsninger.⁵⁶ Jeg prøver derfor at forstå de frivilliges habitus ud fra deres egen tid, og de ting de gik igennem. For at forstå fortællingerne har jeg sammenlignet dem med viden, som adskillige historikere har etableret om Anden Verdenskrig og den danske deltagelse.

Besvarelsen af problemstillingen er inddelt således, at der først er et indledende afsnit, som omhandler, det de danske østfrontfrivillige gik igennem før, under og efter krigen. Dette giver et indblik i de frivilliges habitus, altså hvad der har været med til at forme dem, som så har påvirket, hvad de frivillige valgte at fortælle om og hvordan. Selve analysen og diskussionen er foretaget ved at følge fortællingsanalysens grundkomponenter. Den er overordnet inddelt efter tid; hvad de fortalte der skete før, under og efter krigen. Derunder undersøges elementerne rum, aktører, handlinger og begivenheder, i forhold til hvad de frivillige valgte og ikke valgte at fortælle om. Til sidst diskuteres der i et sammenfattende diskuterende afsnit, hvilke fortællinger disse til- og fravalg har resulteret i, samt hvorvidt de frivillige havde en eller flere fortællinger.

⁵⁵ Olden-Jørgensen, 2013, 28.

⁵⁶ Olden-Jørgensen, 2013, 29; 35.

5 Kildemateriale

Til at undersøge de frivilliges fortællinger er tre erindringsbøger analyseret. De er alle udgivet af veteraner, som meldte sig til at kæmpe som menige i Frikorps Danmark. De udvalgte erindringer udkom fra 1977-2008, tidsmæssigt hører de dermed ikke til de tidligere erindringer, som allerede udkom i 1950'erne og 1960'erne. Udvælgelsen af kildematerialet blev gjort efter visse kriterier: De skulle være udkommet ca. en generation eller mere efter krigen, fordi de frivillige derved havde haft tid til at reflektere over det skete, nået at se resultaterne og skabe en fortælling derom; de skulle også have været unge under krigen og været startet ud som menige soldater i overensstemmelse med specialets afgræsning.

Valget af kildemateriale faldt på erindringsværker, fordi de er primærkilder til de frivilliges opfattelser og forståelse af deres oplevelser under Anden Verdenskrig, og de giver direkte adgang til fortællingerne, veteranerne konstruerede. Men også fordi erindringsværker er forenelige med professor Philippe Lejeunes definition på autobiografier, som indebærer, at forfatteren ser tilbage og fortæller om sit eget liv. Lejeune omtaler også to vigtige kontrakter imellem forfatteren og læseren: den autobiografiske pagt som indgås, når forfatteren skriver om sit eget liv, og hovedpersonen og fortælleren bærer forfatterens navn. En del af den autobiografiske pagt er referentiel pagten, hvor forfatteren lover at fortælle sandheden, som han eller hun ser den, samt at fortællingen omhandler forfatterens liv.⁵⁷ De frivilliges fortællinger er bundet af den autobiografiske pagt, fordi de skrev om sig selv, deres liv og oplevelser inden, under og efter krigen, og fordi Lejeune argumenterer for, at fortællinger, som omhandler forfatterens liv, altid er underlagt pagten.⁵⁸ I det følgende er bøgerne introduceret enkeltvis i kronologisk rækkefølge og bedømt som kildemateriale.

5.1 Slettet af rullen – En frikorpsmands opgør med fortiden

Slettet af rullen udkom i 1977, skrevet af en tidligere østfrontsfrivillig der skrev under pseudonymet Olaf Nielsen. Som 23-årig meldte Nielsen sig til Frikorps Danmark, da han var tysklandsarbejder i 1941. Han trænede som del af dette korps, men af uforklarlige grunde kæmpede han aldrig i korpset ved fronten, måske fordi hans træning konstant blev afbrudt af skader og officer-træningen i Bad Tölz.⁵⁹ I stedet kom han i Regiment Germania under Division Wiking i oktober 1942, hvilket Nielsen undskyldte med, at Frikorpset allerede var nedlagt, og derfor kom han til Division Wiking.⁶⁰

⁵⁷ Lejeune, 1989, 4; 14-17; 22.

⁵⁸ Lejeune, 1989, 15.

⁵⁹ Nielsen, 1977, 36-37; 53; 57-58.

⁶⁰ Nielsen, 1977, 36-38; 60.

Dette er dog ukorrekt, Frikorpset blev først opløst i maj 1943. Enten var Nielsen misinformeret, det er dog usandsynligt, at han ikke lærte kendsgerningerne senere, og ellers løj han. Umiddelbart virker det som en god undskyldning for, hvorfor han blev trænet som frikorpssmand men i stedet kæmpede under Division Wiking. Måske følte Nielsen, at det var mere ærefuldt og legitimerende, hvis han kun havde været i Frikorpset og kæmpet under Dannebrog. Allerede i det tidlige efteråret 1942 havde der da været snak om at nedlægge de nationale legioner, og imellem tiden havde Regiment Germania været i hårde kampe ved Kaukasus, hvor Regimentet led store mandsskabstab,⁶¹ hvilket muligvis var grunden til, at Nielsen blev sendt til dette regiment i stedet for.

Tydeligt er det i hvert fald, at Nielsen følte et stærkt åndeligt fællesskab med de frivillige i Frikorps Danmark og identificerede sig selv som værende en af dem, som bl.a. bogens titel indikerer. På grund af Nielsens selvforståelse som frikorpssmand, og fordi fortællingen er promoveret som skrevet af en frikorpssmand, er fortællingen en frikorpfortælling og kan derfor anvendes som kilde materiale i dette speciale. Derudover blev bogen også modtaget således af udefrakommende, f.eks. skriver Dansk Institut for Internationale Studier, at Nielsen var frivillig i Frikorpset, og Nielsen skrev selv, at han blev dømt for at have kæmpet i korpset.⁶² Desværre kan dette udsagn ikke undersøges videre, fordi han skrev under et pseudonym.

Det, at han skrev under et pseudonym, skal også bemærkes. Det vidner nemlig om, at der i 1970'erne stadig var en vis modvilje imod de østfrontfrivillige, og ifølge Christiansen og Hyllested var det en længerevarende modvilje. Allerede i 1950'erne havde mange udstået deres dom og rettighedstabet på ca. fem år. Landssvigerne var nu almindelige borgere igen, men det var kun som individer, at de blev accepteret i samfundet. Som gruppe kunne de ikke accepteres, selv ikke i 2011 hvor Christiansen og Hyllested lavede deres undersøgelse.⁶³ At udsende et erindringsværk under eget navn ville dermed have gjort, at forfatteren offentligt tilkendegav sig selv som del af landssvigergruppen, og hele den danske befolkning ville lære om ens fortid. Selv begrundede Nielsen valget med, at det på daværende tidspunkt var umuligt at skrive i eget navn, da han ellers ville risikere at ødelægge sit eget liv og muligheder i datidens Danmark.⁶⁴ Brugen af pseudonym skal derved ses som et udtryk for en frygt for forfølgelse mere end en indikation på utroværdighed. At skrive under et andet navn kan medføre en større troværdighed, da risikoen for genkendelse er minimeret, og forfatteren derfor ikke er hæmmet af at ville fremstille sig selv bedst muligt. Med det sagt kan ano-

⁶¹ Christensen, Poulsen og Smith, 2015, 249. Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 117-120.

⁶² Dansk Institut for Internationale Studier, Web. 30.03.2019. Nielsen, 1977, 124.

⁶³ Christiansen og Hyllested, 2011, 257; 261-262.

⁶⁴ Nielsen, 1977, 31.

nymiteten også give anledning til selv-glorificering, fordi ingen kan sige ham imod. Dette virker dog ikke som Niensens begrundelse, da fortællingen ikke er glorificerende, og han skåner ikke sig selv, udover påstanden om at han er blevet et forbedret menneske, der har fundet Gud.⁶⁵ Bare fordi Nielsen skriver under et pseudonym, betyder det heller ikke, at fortællingen ikke reflekterer sandheden. Lejeune argumenterer nemlig for, at værker skrevet under pseudonym stadig indgår i den autobiografiske pagt. Pagten indgås, fordi pseudonymet er det samme for både forfatteren, fortælleren og hovedpersonen. Pseudonymet er således blot et kunstner navn, forfatteren påtager sig, men det ændre ikke på, at fortællingens indhold omhandler forfatteren.⁶⁶ Således indgår Nielsen stadig i en kontrakt med læseren, hvor fortællingen skal være sand og omhandle hans fortid. Det kan dog ikke udelukkes, at anonymiseringen ikke har givet Nielsen en større frihed og mulighed for at bryde pagten. Pseudonymet gør i hvert fald, at Niensens fortælling ikke kan blive anfægtet.

Niensens fortælling er den tidligste af de tre udvalgte værker. Den blev udgivet ca. 30 år efter, han havde afsonet sin straf. Det tidsmæssige spring skal holdes for øje, lige såvel som det skal med de to andre værker, fordi de 30 år, der er gået, og personlige begivenheder, der har hændt ham, vil have påvirket og formet hans fortælling. Han bygger dog ikke kun på hukommelsen. Han skrev nemlig dagbog om det, som skete på Østfronten, imens han stadig lå på lazaret, og han byggede sin fortælling på breve, der afslørede hans motiver og følelser på nedskrivningstidspunktet.⁶⁷

Som et erindringsværk ved Nielsen, at bogen vil blive læst af et bredere dansk publikum. I en gengivelse af en samtale mellem ham og sine venner, Torben og Heinz, er det tydeligt, at Nielsen ved, at bogen vil blive læst af overlevende soldater og modstandsfolk, der hver især vil dømme og fordømme det, han har skrevet.⁶⁸ Hans opmærksomhed på modtagelsen af bogen henleder tankerne på, at fortællingens udformning er påvirket af en vist dagsorden. I dedikationen står der, ”Tilegnet alle efterkommere af medlemmer af Frikorps Danmark i et håb om, at de ikke vil fordømme men forstå – og drage lære af denne bog”.⁶⁹ Bogens målgruppe er således efterkommere, veteraner og modstandsfolk, og Niensens motiv er at skabe en forståelse for de frivillige og deres situation. Men, bogen er også meget præget af anger, fordi han gik i tjeneste ved fjenden. Hvilket antyder en bagtanke om, at bogen også har været et medium, hvori Nielsen prøvede at skabe forståelse og accept for egne og landssvigernes handlinger.

⁶⁵ Nielsen, 1977, 104; 135.

⁶⁶ Lejeune, 1989, 12-13.

⁶⁷ Nielsen, 1977, 74; 103.

⁶⁸ Nielsen, 1977, 167.

⁶⁹ Nielsen, 1977, dedikation.

5.2 SS-frivillig – ”Sværdborg” fortæller

I 1985 udgav en anden veteran sine erindringer under sit eget navn Svend Aage Jensen, alias ”Sværdborg”. ”Sværdborg” var født 1. juni 1920 og opvokset i Sværdborg sogn tæt på Vordingborg. Han kæmpede fire år i tysk krigstjeneste, først i Frikorps Danmark og senere i Regiment Danmark inden han blev taget som krigsfange af russerne i Berlin efter den tyske overgivelse.⁷⁰ Til forskel fra Nielsen valgte ”Sværdborg” ikke blot at publicere i sit eget navn men også i sit kaldenavn, så alle, der kendte ham eller havde tjent sammen med ham, vidste hvilken Svend Aage Jensen, bogen var skrevet af. På udgivelsestidspunktet var der allerede udkommet flere erindringsbøger i soldaternes egne navne, f.eks. Oluf Krabbes *Danske soldater i kamp på Østfronten 1941-1945* fra 1976. Det har muligvis givet modet til at publicere i eget navn. Men at stå frem som privat person kan også have påvirket fortællingen, og hvad han ville stå ved. Ved at publicere sine erindringer vidste han, at alt ville blive læst og analyseret af både tidligere østfrontfrivillige og udefrakommede. Ved at stå frem i eget navn er det også sandsynligt, at ”Sværdborg” ikke altid var sandfærdig om det, han havde oplevet eller sin egen rolle i begivenhederne, da han personligt ville stå til ansvar overfor sig selv og bekendte. Ved at stå frem med sin fortælling var der også en reel risiko for retsforfølgelse, hvis de frivillige skribenter valgte at fortælle om kriminalitet, de havde begået. I deres bog nævner Larsen og Stræde adskillige eksempler på SS-vagter i Bobruisk, som blev retsforfulgt, da beviser om deres forbrydelser kom frem flere årtier senere. Et eksempel er retssagen imod Lambertus Loyen, der blev idømt livsvarigt fængsling i 1976.⁷¹

”Sværdborgs” bog udkom først 40 år efter krigens afslutning, men i efterskriftet oplyses det, at ”Sværdborg” allerede i 1950’erne skrev noter, som bogen bygger på. I forhold til beskrivelsen af oplevelser og følelser er dette en fordel, men i adskillige år var han også medlem af veteranklubben Frontkæmperforeningen.⁷² Dansk veteranmiljøet var ifølge Christensen, Poulsen og Smith meget påvirket af en kultur, hvor Waffen-SS blev fremstillet som en almindelig hær, der ikke havde foretaget forbrydelser, og hvor medlemmerne så sig selv som ofre for senere uretfærdigheder.⁷³ En opfattelse ”Sværdborg” må have været påvirket af pga. sit medlemskab.

Den tidligere journalist Harly Foged skrev også i et af de to forord til bogen, at formålet var at advare ungdommen imod krig og bede dem om at holde sig fra det samt at give et sandfærdigt billede af krigen på Østfronten.⁷⁴ Dette antyder, at krig er skidt, og at ”Sværdborg” havde dette syns-

⁷⁰ ”Sværdborg”, 1985, 7; 89; 123.

⁷¹ Larsen og Stræde, 2015, 269-270.

⁷² ”Sværdborg”, 1985, 184-185.

⁷³ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 61-62.

⁷⁴ ”Sværdborg”, 1985, 7.

punkt. Men i det andet forord skrev ”Sværdborg” modstridende det første indtryk, et idealiseret billede af krig som stedet hvor han lærte alle facetter af at være menneske, og hvor der var et stærkt fællesskab, og alle hjalp og passede på hinanden. Krig er måske noget negativt, men ”Sværdborg” antydede også, at de soldater, han mødte, var nogle gode mennesker, der oplevede både frygt og kærlighed.⁷⁵ Fortællingen er muligvis en advarsel, men også et forsvar af de soldater han mødte.

5.3 I krig for Danmark – En danskers oplevelser på østfronten

Magnus Johannes Møller var født 14. september 1920 i et dansksindet hjem i landsbyen Hovslund i Sønderjylland og kæmpede i Frikorps Danmark fra juli 1941 til maj 1943, hvor han blev hjemsendt i forbindelse med Frikorpsets nedlæggelse.⁷⁶ Af de tre udvalgte frivillige er Møllers fortælling den bedst kendte. I 2008 udgav han sine erindringer i bogform på eget forlag i Vejle, og i december 2014 blev to artikler om hans oplevelser under krigen trykt i tabloidavisen *B.T.*, skrevet af journalisten Niels-Birger Danielsen. Møllers bog vil her være den bærende kilde, men artiklerne vil benyttes som supplement til hans fortælling. Grundet artiklerne har Møllers modtagerskare været bredere end de andres, da den både er nået ud til de, som købte bogen af interesse men også *B.T.s* læsere. Muligvis motiverede det Møller at få sin historie ud til så mange som muligt. Under interviewet og rejsen til Østfronten med Møller fik Danielsen også den følelse, at Møllers ønske med artiklerne var at få endnu et sted, hvor han kunne forsvare de danske østfrontfrivilliges deltagelse i krigen.⁷⁷

Flere gange henviste Møller til nutiden i sin bog og understregede derved, at folk, 70 år efter krigen, ikke havde en forståelse for eller ikke virkede forstående overfor det, der faktisk var sket, og hvordan tingene hang sammen. Han pointerede også en fortielse, der stadig eksisterede i 2008, og kritiserede, at ingen omtalte eller havde opfattet alt det gode, Nazismen havde gjort for Tyskland.⁷⁸ Møllers erindringer er tydeligvis et opgør med samfundet, som ikke forstod hans handlinger og overbevisning under krigen. Han har således en dybere bagtanke men oplyser kun, at formålet med bogen var at berette om det, han havde oplevet, og hvilke konsekvenser det havde for ham.⁷⁹

Men han skriver 70 år efter krigen, og det kan derfor reflekteres over, hvorvidt den lange tid ikke også har påvirket hans forudsætninger for at fortælle sin historie. Tidsforskellen leder til spørgsmål som: Hvor godt husker en 88-årig mand egentligt det, der skete i sit tidlige voksenliv? Efter adskillige samtaler med Møller konkluderer Danielsen om dette, at han var en åndsfrisk 93-

⁷⁵ ”Sværdborg”, 1985, 8.

⁷⁶ Møller, 2008, 44; 132; 141. Danielsen, 2014a, 6.

⁷⁷ Danielsen, 2014b, 22.

⁷⁸ Møller, 2008, 13-14.

⁷⁹ Møller, 2008, 7.

årig (hans daværende alder da artiklerne blev lavet) med en god hukommelse, men også at han virkede utrolig upåvirket af fortiden. Han viste hverken følelser eller anger, når han talte om det, han havde oplevet under krigen.⁸⁰ Der er dermed en chance for, at han husker det faktuelle, men at han virker upåvirket, er et personlighedstræk, der kan have påvirket hans opfattelse af det, der var vigtigt nok at huske på, og hvad han valgte at fortælle og fremhæve i sin fortælling.

6 De danske østfrontfrivillige og kildernes repræsentativitet

På trods af de forskellige forhold og tidsmæssige spring kan de tre erindringsbøger give et godt indblik i, hvad de østfrontfrivillige valgte at fortælle, og hvilken fortælling de havde. Men kan kun tre veteraners fortællinger repræsentere de ca. 6000 danske mænd, som kæmpede i tysk krigstjeneste? I specialet repræsenterer Nielsen, ”Sværdborg” og Møller gruppen af østfrontfrivillige, fordi et større antal kilder ville resultere i en mere overfladisk analyse og forringe mulighederne for at nærlæse teksterne og sammenligne de mindre, men stadig vigtige, grundkomponenter fra fortællingsanalysen. Jeg har dermed valgt antallet af kilder for at sikre en analyse, der går i dybden fremfor bredden. Faktisk kan det tidsmæssige spring også styrke repræsentativiteten. At de frivillige først skrev en eller flere generationer efter, de havde afsonet deres straf gør, at deres fortællinger er blevet mere alsidige, fordi, som teorien fastsætter, så udvikler vores erindringer sig socialt. De frivilliges fortællinger har derved uundgåeligt optaget fakta og viden, de senere har erfaret om Anden Verdenskrig, samt brudstykker fra andre frivilliges fortællinger som de muligvis ikke kunne adskille fra at være fortalt og ikke erfarede oplevelser. Møllers fortælling er et eksempel på denne alsidighed. Han fortalte livligt om Frikorps Danmarks første månedstid ved Demjansk, selvom han ikke var tilstede, da han lå syg ved afmarchen og først kom til fronten senere.⁸¹ Så Møller ved godt, at den del af fortællingen bygger på fortalt og ikke erfarede erindringer, men ikke desto mindre øger det repræsentativiteten, da fortællingen inkluderer andres oplevelser.

For at besvare det stillede spørgsmål yderligere er det også nødvendigt at forstå, hvem de danske østfrontfrivillige var og hvilken habitus, der var gældende. Det skal således undersøges, hvilken social, økonomisk og politisk baggrund (den politiske baggrund vil blive berørt i afsnittet om den nazistiske ideologi) de kom fra, og hvilken psykologisk tilstand gruppen havde. Kriminologen Christiansen finder i sin undersøgelse forskellige karakteristiske træk, som definerer gruppen af danske soldater i tysk tjeneste: 62,7 % af alle landssvigerne, inklusiv soldater, kom fra familier med fire

⁸⁰ Danielsen, 2014a, 6; 8.

⁸¹ Møller, 2008, 64-78.

eller flere børn. Af de 654 soldater, han undersøger, var 30,8 % vokset op i provinsbyer, 34,4 % på landet og 29 % i hovedstaden.⁸² Derudover undersøger Christiansen også soldaternes situation på selve hvervningstidspunktet og finder, at deres gennemsnitalder på hvervningstidspunktet var 24 år og 9 måneder, hvor størstedelen havde været mellem 16-25 år, da de startede. Samtidig finder han også, at ca. 67 % kom fra den lavere mellemklasse og 30 % fra underklassen.⁸³ Hans udregning af soldaterens samfundsklasser svarer godt overens med Christensen, Poulsen og Smith fund. De finder nemlig, at 68 % af alle frikorpsfolk tilhørte arbejderklassen, og 11% tilhørte landbruget, da de meldte sig.⁸⁴

Disse kendsgerninger passer Nielsen, ”Sværdborg” og Møller godt ind i. De var i starten af 20’erne, da de meldte sig til krigen. Møller voksede op i en familie, som var hårdt ramt af krisen, og han var tilknyttet landbruget hele sit liv inden krigen.⁸⁵ ”Sværdborg” tilhørte på en måde både arbejderklassen og landbruget, da han meldte sig, fordi han var daglejre, og derved solgte han sin arbejdskraft indenfor landbruget.⁸⁶ Til forskel fra de to andre formåede Nielsen at komme væk fra landbrugsmiljøet. Han tog realeksamen og fik lærerplads ved en boghandler, men som nyudklækket nazist rejste han til Tyskland og blev fabriksarbejder.⁸⁷ Dermed tilhørte Nielsen de 21 %, Christiansen finder, som meldte sig til tysk krigstjeneste i udlandet efter at have været udsat for tysk propaganda og direkte pres. Han tilhørte således et mindretal, fordi det ifølge Christiansen kun var 12 %, der havde været i mellemskolen eller taget realeksamen, og ca. 52 % havde højst været på kommuneskolen.⁸⁸ Om højst beståede uddannelsestrin skrev ”Sværdborg” ingenting, og Møller afslørede blot, at han ønskede en lærerplads, men pga. pengeproblemer blev han sendt ud at tjene i stedet for.⁸⁹ Det kan dermed formodes, at de tilhørte flertallet, som højst bestod det, Christiansen kaldte kommuneskolen.

Via sine undersøgelser tegner psykologen Sigsgård et psykologisk portræt af de mandlige landssvigere. Som en gruppe finder han, at der havde hersket et mønster af flugtmekanismer, aggressioner imod det danske samfund, et behov for anerkendelse, social sikkerhed og social kontakt. Et mønster som var skabt igennem en ofte problematisk barndom fyldt med konflikter, der senere

⁸² Christiansen, 1950, tabel 16 side 9; tabel 31 side 18.

⁸³ Christiansen, 1950, 61-63; 78-80.

⁸⁴ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 34-35.

⁸⁵ Møller, 2008, 8-9; 27.

⁸⁶ ”Sværdborg”, 1985, 11.

⁸⁷ Nielsen, 1977, 13-15; 26.

⁸⁸ Christiansen, 1950, 75: 83.

⁸⁹ Møller, 2008, 11-12.

udviklede sig til vanskelige værdier og dårlig adfærd i voksenlivet.⁹⁰ At en del havde haft en problematisk barndom stemmer også overens med Christiansens fund, at 43,8 % af soldaterne var opvokset i ”defekte familier”. En betegnelse der dækkede over bl.a. skilsmissefamilier og født udenfor ægteskab.⁹¹ Ved brug af Sigsgård og Christiansen til at beskrive de frivillige soldater som gruppe, skal det selvfølgelig påpeges, at nogle af deres tal bygger på adskillige former for landssvigere og ikke blot soldater. Dog holdte forskerne ofte grupperne adskilte. De udvalgte frivillige passer heller ikke helt på beskrivelsen, da alle tre voksede op i kernefamilier. Både Nielsen og Møller skrev, at de havde en god barndom med et godt forhold til familien.⁹² ”Sværdborg” fortalte derimod ikke meget om sin barndom, men måden hvorpå han skrev om sine forældre, samt at han valgte, at det meste af lønnen fra hæren skulle gå til deres underhold, indikerer et godt forhold.⁹³ Dog er det tydeligt, at Møller nærede aggressioner imod det danske samfund, fordi krisen fra 1930 havde ruineret hans familie, og Nielsen søgte sin fars anerkendelse efter at have skuffet ham, da han blev kasseret ved session til den danske hær.⁹⁴

Selvom de her repræsenterer de danske østfrontfrivillige, kan Nielsen, ”Sværdborg” og Møller selvfølgelig kun give et indblik i rangen som *SS-mann*, som svarede til en menig i den danske hær,⁹⁵ og de positioner, som de fik i løbet af krigen. Både Nielsen og Møller var f.eks. motorordonnanser. Møller var dog først rytterordonnans, og senere blev han *sturmmann* (konstabel) og assisterede Hiebel, der var mekanisk leder. Nielsen blev senere personlig ordonnans for *hauptsturmführer* (kaptajn) Juchem, hvilket gjorde, at han også befandt sig tæt på kampene. Til sidst fik han også kommandoen i en skyttegrav, hvor han blev alvorligt såret.⁹⁶ Til forskel fra de to andre var ”Sværdborg” i første række på fronten fra starten, da han blev udvalgt til skarpskytte. Senere i Regiment Danmark blev han trænet som våbenmester og fik ansvaret for våben og ammunitionen.⁹⁷ Præcist som størstedelen af de frivillige var analysegruppen civile, da de startede i tysk krigstjeneste. Kun 29 % af de frivillige havde en soldaterbaggrund.⁹⁸ De var dermed uerfarne i krigsøjemed, og de startede ud med en lavere position i det hierarkisk inddelte militær, men de havde så muligheden for at

⁹⁰ Sigsgård, 1954, 23; 63; 94-94.

⁹¹ Christiansen, 1950, tabel 33.

⁹² Nielsen, 1977, 13. Møller, 2008, 8.

⁹³ ”Sværdborg”, 1985, 16; 92-93.

⁹⁴ Møller, 2008, 9. Nielsen, 1977, 14.

⁹⁵ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 503. Oversættelsen af alle militærgrader i specialet er fundet på denne side i *Under Hagekors og Dannebrog*.

⁹⁶ Nielsen, 1977, 66; 76-78; 89. Møller, 2008, 49; 54; 85.

⁹⁷ ”Sværdborg”, 1985, 27; 72.

⁹⁸ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 51.

blive forfremmet. Nielsen, ”Sværdborg” og Møllers værker kan derved udemærket være repræsentanter for de danske frikorpsfortællinger.

7 Hvem? Hvad? Hvorfor?

Før det er muligt rigtigt at analysere de frivilliges fortællinger, er det nødvendigt først at forstå nogle af de faktorer, som påvirkede deres habitus og derved deres fortællingers udformning. Hvem de frivillige var i et sociologisk og psykologisk perspektiv er allerede besvaret i afsnit 6. Det nedenstående gennemgår derfor situationen i Danmark og den nazistiske ideologi, som var gældende i Danmark, krigen på Østfronten og retsopgøret. Alle faser, eller stadier om man vil, som analysegruppens fortællinger var påvirket af.

7.1 Danmark og den nazistiske ideologi

I slutningen af 1920'erne var der fremgang i Danmark, og befolkningen følte en vis optimisme. Optimismen blev dog hurtigt ændret til pessimisme, da børskrakket på Wall Street i Amerika ramte Danmark i 1930 som en økonomisk krise. Krisen ramte især landbruget hårdt og resulterede i tvangsaktioner og høj arbejdsløshed.⁹⁹ Historiker Malene Djursaa argumenterer for, at landsbrugs-krisen muligvis medførte, at dansk nazisme blomstrede en anelse, men som hun også understreger, blev det største danske nazistiske parti DNSAP (Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti), oprettet i 1930, aldrig særligt indflydelsesrigt i Danmark. Ikke desto mindre tæller Djursaa, at der var 29 nazistiske partier i Danmark fra 1928-1945. Derudover sympatiserede flere personer og organisationer også med de fascistiske og nazistiske tanker som antikommunisme, antisemitisme, antiparlamentarisme osv.¹⁰⁰

For at forstå de frivilliges fortællinger er det nødvendigt at forstå, at de voksede op i et dansk samfund, der var ramt af krise og arbejdsløshed i 1930'erne. Christensen, Poulsen og Smith mener, at det især medvirkede til en stærk mistro til regeringen og det danske demokrati. En mistro som blot blev intensiveret efter den 9. april 1940, da Danmark overgav sig til tyskerne.¹⁰¹ Danmark blev dog aldrig et nazistisk styre men forblev parlamentarisk. Det er dog vigtigt at forstå, at selvom den danske befolkning som helhed ikke tog ideologien til sig, så fik den stor indflydelse på de danske frivillige. Lige efter retsopgøret fandt Christiansen, at mange af landssvigerne ikke ønskede at ind-

⁹⁹ Eigaard, 1981, 22.

¹⁰⁰ Djursaa, 1981, 16-17; 21.

¹⁰¹ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 20-21.

rømme, at de var nazister,¹⁰² men argumenterer Christensen, Poulsen og Smith, 75 % af de frivillige var faktisk nazister, og hele 50 % af dem var medlem af DNSAP på indmeldingstidspunktet.¹⁰³ Flere af dem var derved overbeviste nazister, allerede inden de kæmpede i Nazitysklands krig. De var påvirket af Hitlers nazistiske ideologi, som indeholdte adskillige elementer som antidemokrati, antisemitisme, antikommunisme, nationalisme, Lebensraum (leverum), og loyalitet til føreren m.m. Elementer som danske nazister også troede på dog med mindre forskelle.¹⁰⁴ Historiker John T. Lauridsen finder f.eks., at danske nazister var danske nationalister, som ville sikre, at den danske grænse forblev uændret, samt ønskede de, som lederen Frits Clausen skrev i programmet fra 1933, at Danmark skulle bevare sin selvstændighed.¹⁰⁵

Sammen med den stærke nationalisme var der også en stærk antikommunisme i plakaterne, der blev brugt til at hverve danskerne til kampen på Østfronten. På den nazistiske plakatpropaganda finder Lauridsen, at den russiske befolkning bl.a. blev fremstillet som værende af en anden menneskerace, og at kommunismen var en national trussel, der ville ødelægge Danmark og den europæiske kultur.¹⁰⁶ Hvilket indikerer, at både nationalisme, antikommunisme og racisme var kendte overbevisninger iblandt de danske frivillige. Hvis den nazistiske raceoverbevisning og antikommunisme ikke allerede var tydelig for de frivillige på hvervningstidspunktet, argumenterer Christiansen, Poulsen og Smith for, at den blev det, da de kom i militærtræning. Målet i Waffen-SS var nemlig at skabe politiske soldater. De finder, at ikke alle tog den nazistiske lære til sig, men ikke desto mindre kom alle i tysk krigstjeneste i tæt kontakt med den nazistiske ideologi, selv danskerne i Frikorps Danmark, et korps som var lovet ville være upolitisk.¹⁰⁷ Igennem radio, litteratur, film og kammerataftener blev selv de menige soldater indoktrineret i, hvordan germanerne tilhørte en overlegen race, og fjenden, russer og jøder, var undermennesker. De danske frivillige i Frikorps Danmark var også konstant påvirket af et sprogvvalg, som var præget af stærk antisemitisme, racisme og antikommunisme.¹⁰⁸ Uanset om de frivillige tilhørte de 75 % nazister og sympatisørerne, kunne de således ikke undgå, at den nazistiske ideologi konstant påvirkede dem og deres verdenssyn. Nazismens har således også haft en indflydelse på de frivilliges fortællinger. Det kan formodes, at det var en

¹⁰² Christiansen, 1950, 92.

¹⁰³ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 39.

¹⁰⁴ Djursaa, 1981, 39-40.

¹⁰⁵ Lauridsen, 2002, 58; 145.

¹⁰⁶ Lauridsen, 2002, 349-352.

¹⁰⁷ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 277; 306-307.

¹⁰⁸ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 278-279; 295-300.

fortid, de var nødt til at tage højde for i deres fortællinger, fordi, som Christiansen og Hyllested argumenterer for, mange beskyldte dem for at være nazister.¹⁰⁹

7.2 *Krigen i øst*

Den tyske invasionen af Polen den 1. september 1939 startede Anden Verdenskrig og var optakten til krigen i øst, som Christensen, Poulsen og Smith kalder for en erobnings- og udryddelseskrig, og historiker Mogens Lund omtaler som en tilintetgørelseskrig.¹¹⁰ Krigen på Østfronten startede for alvor den 22. juni 1941, da tyskerne brød ikke-angrebspagten, som de havde med Sovjetunionen, ved at indlede invasionen, Operation Barbarossa.¹¹¹ Ifølge Lund var det planlagt, at operationen skulle starte en blitzkrig, der ville være overstået efter tre måneder, hvorefter store sovjetiske landområder ville være under tysk herredømme, og en udnyttelse af området og befolkning kunne begynde. Fordi tidsplanen kun lød på tre måneder, var Tyskland både økonomisk og militærisk uforberedt på, at krigen på Østfronten ville tage fire år.¹¹² Da krigen endelig kom til en afslutning, og tabene kunne tælles op, viste det sig, at Østfronten var det mest blodige sted under hele Anden Verdenskrig. Det var stedet, hvor to ideologiske stormagter mødtes for at bekæmpe hinanden, Tyskland som den angribende magt, og Sovjetunionen der forsvarede sig, og hvor to tredjedele af alle militære og menneskelige tab under krigen skete.¹¹³ Østfronten var dog ikke kun skuepladsen for soldaters blodige ende, også store antal af civile omkom. Ifølge Christensen, Poulsen og Smith undersøgelser døde 20 mio. civile russere og 5,5 mio. tyskere som følger af de militære strategier.¹¹⁴ Som de høje tal indikerer, blev krigen i øst ledt med en særlig brutalitet og hensynsløshed fra tysk side af. For, som Lund pointerer, førte tyskerne en racekrig i øst. En krig hvor Hitler fra starten gjorde det klart, at bolsjevismen var nazismens dødsfjende, og at den sammen med jøderne skulle udryddes for at give plads til den germanske herreraace. Nazisternes mål var nemlig at sikre Lebensraum for den tyske befolkning, hvilket indebar at den slaviske befolkning i øst skulle fordrives, slås ihjel og udnyttes for at få områder, arbejdskraft og ressourcer til Det Tredje Rige.¹¹⁵ Det var et mål, der retfærdiggjorde midlet.

De militæriske strategier under Anden Verdenskrig indebar bl.a. den brændte jords taktik, hvor både den Røde Hær og den tyske værnemagt ødelagde alt, så fjenden ikke kunne bruge det,

¹⁰⁹ Christiansen og Hyllested, 2011, 262.

¹¹⁰ Christensen, Poulsen og Smith, 2015, 47; 154. Lund, 2013, 14.

¹¹¹ Larsen og Stræde, 2015, 16.

¹¹² Lund, 2013, 89-91.

¹¹³ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 64.

¹¹⁴ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 80.

¹¹⁵ Lund, 2013, 15; 104-106.

hvilket selvfølgelig også ramte de lokale, hvis levevis blev destrueret. De civile var også et mål i forsøgende på at ødelægge fjendens kampvilje ved at bombe befolkningen.¹¹⁶ Krigen i øst var særlig brutal, og, som Christensen, Poulsen og Smith argumenterer for, blev der hurtigt i overensstemmelse med målet indledt systematisk masse mord på den jødiske befolkning, massakre på civile, partisanbekæmpelse og begået krigsforbrydelser. De finder nemlig, at alt sammen skete i overensstemmelse med ordre fra højere instanser. I maj og juni 1941 kom der nemlig to indflydelsesrige befalinger: *Gerichtsbarkheitserlass* sikrede bl.a., at ingen soldat ville blive straffet for krigsforbrydelser, og i samme omgang blev det tilladt at skyde modstandsfolk og benytte kollektiv afstraffelse af civile. *Kommissarbefehl* tillod i juni, at alle tilfangetagne russiske kommissærer blev skudt omgående.¹¹⁷ Detaljerne i disse ordre var ikke kendt af de almindelige soldater, men, som Christensen, Poulsen og Smith påpeger, blev befalingerne ikke desto mindre overholdt, og derved sikrede de, at soldaterne fuldførte deres brutale arbejde.¹¹⁸ De almindelige folkeretlige regler for krigsførelse, der blev fastsat mange år tidligere med Haagerkonventionerne i 1899 og 1907, og Genèvekonventionerne i 1864, 1906 og 1929, som sikrede beskyttelsen af militærpersoners rettigheder, blev dermed ugyldiggjorte. Men det at føre krig imod civile var et nyt fænomen, og dermed var der ingen regler derom. Først efter krigen kom der love om forbrydelser imod menneskeheden, der beskyttede civile imod mord, udryddelse m.m.¹¹⁹

7.3 Retsopgøret

Som nævnt i teori afsnittet var de frivilliges habitus konstant under udformning. Deres værdier og opfattelser af deres gerninger og oplevelser i tysk krigstjeneste kan især argumenteres at være forment af retsopgøret. Retsopgøret var et opgør med det, der var hændt under besættelsen. Ifølge Larsen begyndte retsopgøret allerede i Danmark på befrielsesdagen den 5. maj 1945, hvor de første danskere blev anholdt og interneret. Han argumenterer for, at retsopgøret skete grundet udefra påvirkning, da det allerede var besluttet af de allierede magter i 1943, at de tyske krigsforbrydere skulle retsligt straffes for deres gerninger under krigen, hvilket Danmark officielt tilsluttede sig den 8. august 1945.¹²⁰ Tamm argumenterer herforuden for, at frihedsbevægelsen allerede inden befrielsen havde udtænkt, hvordan lov nr. 259 af 01.06.1945 skulle straffe landssvigere kriminaliteten begået i

¹¹⁶ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 66; 73; 77.

¹¹⁷ Christensen, Poulsen og Smith, 2015, 155-157.

¹¹⁸ Christensen, Poulsen og Smith, 2015, 157.

¹¹⁹ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 72-73.

¹²⁰ Larsen, 2010, 14-15.

og udenfor Danmark. Derfor kunne den allerede træde i kraft ca. en uge efter befrielsen med de bagvedliggende principper at udøve gengældelse og at afskrække landsforræderi.¹²¹

Loven blev gennemført med tilbagevirkende kraft, og den fik længerevarende konsekvenser for de dømte landssvigere. Med loven blev der bl.a. genindført dødsstraf, en minimums fængselsstraf på fire år, konfiskering af formuer og fradragelse af almen tillid, hvilket f.eks. indebar, at de fik frataget deres stemmeret, ikke kunne få pension, understøttelse eller være selvstændig m.m.¹²² For de danske frikorpsmænd virkede straffen muligvis endnu mere ubegrundet på grund af paragraf 1., der erklærede at, ”De i denne lov omhandlende Handlinger, der er foretaget forinden den 29. August 1943, er straffefri, saafremt Gerningsmanden handlede i Henhold til Lov eller Ordre eller Anvisning givet af lovlig dansk Myndighed indenfor dennes Myndighedsomraade”.¹²³ Mange af de frivillige havde nemlig opfattet det således, at regeringen støttede Frikorps Danmark, og som Tamm finder, så forsvarede flere sig med, at Krigsministeriet i juli 1941 havde udsendt et cirkulær, der gav hærens folk tilladelse til at melde sig.¹²⁴ Denne opfattelse ses også i den udvalgte analysegruppe. Møller skrev ligefrem, at de frivillige både havde fået tilladelse og anvisninger til at lade sig hverve. Han mente, at både Krigsministeriet og minister O. Mohr gav ”anvisning” til melde sig, og senere ved opløsningen af Frikorps Danmark blev de opfordret til at kæmpe videre for tyskerne. At benytte ordet anvisning her var sandsynligvis et bevidst valg, da Møller brugte det til at understrege, at retsopgøret var uretfærdigt og gik direkte imod den fastsatte lovgivning.¹²⁵ Iblant beslutningstagerne og de frivillige foregik der et ordkløveri, hvor der var uenighed om, hvorvidt regeringen faktisk havde givet anvisninger til at kæmpe i Frikorps Danmark. Efter grundig undersøgelse argumenterer Tamm for, at regeringen ikke havde støttet oprettelsen af korpset og ej heller havde gjort meget, der viste, at de faktisk støttede det. Derudover understreger Tamm også, at de frivillige lod sig hverve som en privat handling og ikke som en officiel handling. Men, understreger Tamm, hvis regeringen havde givet anvisninger til at kæmpe i korpset, ville det selvfølgelig ikke være en handling, der senere kunne straffes.¹²⁶ Hvorvidt folk mente, at det var retfærdigt at straffe de danske østfrontfrivillige, afhang af deres mening om, hvorvidt regeringen havde givet anvisninger eller blot en tilladelse. Resultatet blev, at ca. 3300 frivillige blev dømt for deres tyske krigstjeneste, hvor mange af dem

¹²¹ Tamm, 1984, 69; 82.

¹²² Tamm, 1984, 129.

¹²³ Larsen, 2010, 227.

¹²⁴ Tamm, 1984, 64.

¹²⁵ Møller, 2008, 160-161.

¹²⁶ Tamm, 1984, 65; 275.

havde været i Frikorps Danmark.¹²⁷ I forskningen er der delte meninger om, hvorvidt retsopgøret var retfærdigt. Christensen, Poulsen og Smith argumenterer for, at de frivillige ikke juridisk havde gjort noget forkert, regeringen havde nemlig givet indtrykket af, at hvervning var fuldt ud tilladt og derved først gjort tysk krigstjeneste ulovligt i 1945, men de påpeger også, at regeringen ikke tilskyndede, at de meldte sig.¹²⁸ Modsat argumenterer Larsen og Stræde for, at det var ulovligt at melde sig til fremmed krigstjeneste, og at regeringen ikke støttede Frikorps Danmark men så sig nødsaget til at samarbejde med tyskerne. Men, som de også understreger, gjorde regeringen nogle ting, der styrkede de frivillige i deres tro på, at de havde Danmark i ryggen. Regeringen donerede f.eks. køretøjer til Frikorps Danmark, så det blev motoriseret.¹²⁹

Selve arrestationerne og interneringen foregik dog ikke uden komplikationer. Ifølge Tamm havde den danske befolkning brug for forløsning efter adskillige år med den tyske besættelsesmagt. Hvilket gik ud over de internerede, på trods af at modstandsbevægelsen prøvede at undgå en lynchstemning. Flere steder gik det fint, men alligevel blev 25 personer dræbt i forbindelse med arrestationerne, der blev foretaget af bevæbnet og til tider brutale modstandsmænd. Adskillige kilder vidner også om, at nogle internerede led overgreb, grov mishandling og ydmygelser under anholdelserne, samt senere i interneringslejrene.¹³⁰ Tamm udpeger også en klage, der gik så vidt at sammenligne behandlingen af de internerede med behandlingen i de tyske koncentrationslejre. Adskillige beretninger fortalte da også, at forholdene i interneringslejrene heller ikke altid var for gode; nogle steder blev de holdt på for lidt plads, og andre steder sov de på halmbeklædte gulve og fik for lidt frisk luft.¹³¹

8 Delkonklusion

Med denne korte, overbliksgivende og meget fakta baseret gennemgang i afsnit 6 og 7 er der skabt et billede af hvilke situationer og værdier, der prægede de danske frivilliges habitus og derved deres fortællinger. Opsummerende kan det konkluderes, at de danske frivilliges habitus var påvirket af, at de var vokset op i et kriseram Danmark og under familieforhold, der påvirkede deres senere værdier og adfærd. Flere blev i deres ungdom eller voksenliv i mere eller mindre grad påvirket af nationalsocialismen, der var negativ overfor det danske system og styret af en stærk dansk nationalisme, antikommunisme, antiparlamentarisme, antisemitisme og den nazistiske raceoverbevisning. En ide-

¹²⁷ Tamm, 1984, 274.

¹²⁸ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 12; 378.

¹²⁹ Larsen og Stræde, 2015, 179; 182; 184.

¹³⁰ Tamm, 1984, 161-164; 179.

¹³¹ Tamm, 1984, 188; 191; 197.

ologi der fulgte dem i krigen på Østfronten, hvor krigsforbrydelser, brutalitet og hensynsløshed var hverdag, og hvor soldaterne konstant satte livet på spil for det, de troede på. Strabadserne var dog ikke overstået, da de kom hjem til Danmark som tabere af krigen, oplevede de både at blive anholdt, ydmyget, frihedsberøvet og straffet for noget, som de ikke mente var ulovligt.

Alt dette hændte de danske østfrontsfrivillige og var traumatiserende oplevelser, som påvirke deres fortællinger. Den historiske kontekst, som lige er ridset op, danner dermed en forståelsesramme for den videre analyse af de tre frivilliges fortællinger.

9 Frikorpsfortællinger

Som fortællerne er Nielsen, ”Sværdborg” og Møller hovedaktørerne i analysen, og de repræsenterer derved de danske frivillige. Deres fortællinger har en traditionel opbygning, hvor de har en ramme, som er opbygget med en begyndelse, en midte og en afslutning på deres oplevelser i tysk krigstjeneste. Alle tre startede deres fortællinger, med tiden inden de meldte sig. Dernæst rekonstruerede de deres oplevelser i krigen, og afrundede så med det, som hændte dem efter krigen. Den tidsmæssige ramme bruges således også i analysen her til at etablere den forståelse og opfattelse, som de frivillige havde og ønskede at overlevere om det, som var hændt.

9.1 *Vejen over “[...] på den forkerte side af plankeværket.”*¹³²

9.1.1 Motiver

Tiden inden Nielsen, ”Sværdborg” og Møller påbegyndte deres militære færd udfoldede sig meget forskelligt. Alle var de opvokset i det samme Danmark, men tydeligt er det, at deres habitus var formet af forskellige begivenheder, der påvirkede deres motivation for at melde sig som frivillig. Af generelle motiver for de østfrontsfrivillige fremhævede Møller; nazismen, ønsket om en militærkarriere, eventyrlyst og oplevelseslyst, problemer derhjemme og påvirkning udefra.¹³³ Personligt sagde han dog, at han ønskede at opleve en selvstændighed, han var overbevist om, at soldaterlivet ville give. Samtidigt bedømte han, at et samarbejde mellem Danmark og Tyskland var den eneste mulighed for at sikre en økonomisk reform, og at de baltiske lande kunne blive befriet.¹³⁴ Møllers fortælling giver således et indtryk af, at han i 1940’erne og i 2008 var en mand med stærke politiske holdninger. Han argumenterede også for, at Venstregeringen i anden halvdel af 1920’erne havde forårsaget krisen i Danmark, og at krisen i Tyskland var skyld i en årsagssammenhæng af begiven-

¹³² Nielsen, 1977, 8.

¹³³ Møller, 2008, 48.

¹³⁴ Møller, 2008, 7; 44.

heder; bl.a. at Hitler kom til magten, hvilket senere forårsagede, at krigen startede.¹³⁵ Men disse var dog ikke de eneste motiver, Møller var drevet af. I den version af fortællingen han gav til *B.T.*, var beslutningen om at melde sig som frivillig en gennemtænkt beslutning, der ikke var drevet af politisk overbevisning men af personlige økonomiske problemer. Problemer han mente, at militæret kunne løse, da det betalte bedre end understøttelsen, og det kunne give ham fremtidige karrieremuligheder indenfor hæren eller politiet.¹³⁶ Møllers mening om egne motiver har således undergået en yderligere efterrationalisering. I 2008 var hans motiver politiskbegrundet, hvilket han senere i 2014 valgte at fortie til fordel for motiver om personlig selv-opholdelse. En begrundelse som muligvis var nemmere at forstå i nutiden. Tydeligt er det, at Møller så krisen som værende begivenheden, der påvirkede ham til at melde sig som frivillig.

Krisen havde dog ingen betydning i de to andres fortællinger. Til forskel fra de to andre prøvede Nielsen at kortlægge de personlige begivenheder og handlinger, som ledte ham til at blive soldat i tyskernes tjeneste. Derved er hans habitus forholdsvis gennemsigtig, da han reflekterede over, hvordan han blev en synder: ”Men ofte, i ensomme stunder [...] har det forekommet mig, at kassationen dengang i sessionslokalet på købstadens rådhus var en af de mange grunde til, at jeg endte som frikorpsmand”.¹³⁷ Således ræsonnerede Nielsen selv for sine handlinger. Da han var gammel nok, blev han kasseret ved dansk session på grund af overvægt, og han skuffede derved ham selv og sin far. Et personligt nederlag han selv mente fik alvorlige konsekvenser.¹³⁸ Der var dog også andet, der motiverede ham. Hans personlige grunde fandt han i et brev, han havde skrevet til sin familie, hvori han udtrykte en udelængsel, behovet for at redde Danmarks ære og en frygt for kommunismen. Endnu mere interessant er hans overbevisning om, at regeringen mente, at Frikorps Danmark kunne sikre, at Danmark fik en fordelagtig plads i det nye Europa, når Tyskland vandt krigen.¹³⁹ Nielsen er heller ikke ene om at henvise til regeringsmedlemmer, der sagde, at det ville gavne Danmark. Sigsgård finder, at flere af de danske frivillige henviste til, at den daværende udenrigsminister Erik Scavenius havde sagt den 8. juli 1940, at det ville være fordelagtigt, at Danmark fandt sin plads igennem samarbejde med tyskerne.¹⁴⁰ Nielsen fremstillede det således, at han var motive-

¹³⁵ Møller, 2008, 6; 9.

¹³⁶ Danielsen, 2014a, 6.

¹³⁷ Nielsen, 1977, 14.

¹³⁸ Nielsen, 1977, 14.

¹³⁹ Nielsen, 1977, 8; 40; 74.

¹⁴⁰ Sigsgård, 1954, 12.

ret af behovet for personlig æresoprejsning og ønsket om at kæmpe for sit land. Værdier og overbevisninger, som han mente, forårsagede, at han kom over på den forkerte side af plankeværket.¹⁴¹

”Sværdborgs” fortælling er derimod ikke en fortælling om fejltagelser. Den er en heltefortælling. Hele vejen igennem er det tydeligt, men især når han flygtigt hentydede til det, der motiverede ham til at handle, som han gjorde. Han lagde ikke skjul på, at han var anti-kommunist og mente, at Sovjetunionen var den største trussel imod det danske demokrati.¹⁴² For ham var kommunisterne fjenden, der udgjorde en seriøst trussel imod Danmark, og alt han troede på og holdte kært. Efter at blive såret ved fronten kom han til Sydtyskland til genoptræning i et kloster. Om opholdet fortalte han, at han en dag havde en samtale med klostrets priorinden, som spurgte ham, hvorfor han kæmpede frivilligt i krigen. Efter sigende overraskede hans svar hende, ”For jeg fortæller, at én af grundene er, at jeg fortsat ønsker min ret til at tro på samme Gud, som hun tror på”.¹⁴³ Ved at gengive sin motivation fremstillede han sig selv som en troende mand, der kæmpede for noget, som alle kunne sympatisere med, især en god kristen. Denne udtalelse indikerer dog også, at han kun fortalte en side af historien og bevidst skjulte dele af sandheden om sin motivation. På et tidligere tidspunkt afslørede ”Sværdborg” også, at han ville kæmpe for friheden og egen overbevisning.¹⁴⁴ Dette giver dog ikke en indikation på, hvad han skjulte, da forklaringen blot virker som en gentagelse, der var formuleret anderledes. Noget mere drev ham, men enten fordi han ikke erindrede det eller ikke ville afsløre det, fortalte han aldrig alt, der motiverede ham. Det virker heller ikke som om, at ”Sværdborg” bekymrede sig om, hvad der egentlig motiverede ham. Det vigtige for ham var, at det var skæbnen, der gjorde, at han handlede, som han havde gjort. Han fortalte, at ved at kaste en krone besluttede skæbnen, at han skulle melde sig til tysk krigstjeneste.¹⁴⁵

Deres forståelse af egne motiver er derved vidt forskellige. For Møller var det udefrakommende begivenheder, der skubbede ham, for ”Sværdborg” var det højere kræfter i form af skæbnen, og for Nielsen var det personlige nederlag og egne fejltagelser. Deres egne opfattelser stemmer derved godt overens med det, den tidligere ikke-historiske forskning fandt. Som tidligere nævnt konkluderer Christiansen f.eks., at de frivillige var motiveret af økonomiske og sociale problemer, eventyrlyst, men også nazismen, og Schou argumenterer for, at de alle havde personlige erfaringer og motiver, der styrede deres handlinger.

¹⁴¹ Nielsen, 1977, 8. Dette er også citeret og fungerer som titlen til afsnit 9.1.

¹⁴² ”Sværdborg”, 1985, 9.

¹⁴³ ”Sværdborg”, 1985, 89-90.

¹⁴⁴ ”Sværdborg”, 1985, 10.

¹⁴⁵ ”Sværdborg”, 1985, 9.

9.1.2 Danmark og det nazistiske miljø

Ved yderligere at undersøge det fysiske rum de frivillige var i, inden de meldte sig, og hvilke aktører de valgte at fremhæve, er det muligt at undersøge endnu dybere hvordan de opfattede deres handlinger. I ”Sværdborgs” fortælling er det svært at gisne om, hvad der formede hans ageren og værdier, fordi fortællingen først begynder, få dage inden han tog til hvervningskontoret. Om begivenhederne inden fortalte han kun, at han befandt sig i Sværdborg sogn. Han beskrev det som et lille hyggeligt sted, hvor besættelsen ikke havde en negativ indflydelse, da tyskerne betalte godt og opførte sig pænt. Alt i alt et Danmark hvor de danske aktører var tyskervenlige, og flere beundrede ham, fordi han havde meldt sig til tysk tjeneste, og de tyske aktører fortjente den venlige modtagelse.¹⁴⁶ ”Sværdborg” fremstillede derved sin handling som acceptable, i det miljø han kom fra. Han blev endda respekteret og senere hyldet. Da han var hjemme på orlov, blev han inviteret til middag for at fortælle om krigen og hyldet i partiforeningen.¹⁴⁷ Hvilken partiforening afslørede han ikke, men det er sandsynligt, at der var tale om DNSAP, siden nazisterne støttede den danske deltagelse på Østfronten, og partiet stod for hvervningen til Frikorps Danmark fra sommeren 1940 til midten af 1943.¹⁴⁸ Igennem beskrivelsen af det danske rum han var i, formåede ”Sværdborg” at udtrykke sin opfattelse af egen indsats – han havde gjort noget godt og respektfuldt.

Som allerede understreget er det vigtigt at forstå det miljø, som de frivillige var i, selvom de ikke selv gav udtrykt derom. Sværdborg sogn var således et støttende rum, og, som allerede vist, levede Møller i et rum, der var hårdt ramt af krisen, hvilket han fremstillede som en kraft, der tvang ham ud i den tyske tjeneste. Møller fremstillede det således, at han var et offer for krisen, men også at de frivillige var ofre for regeringens politiske planer, som blandt andet havde arbejdet imod deres krav om hjemsendelse, da Frikorps Danmark blev nedlagt.¹⁴⁹ Et argument der vil blive yderligere udbygget senere. Til forskel fra de to andre er det ikke Danmark men Tyskland, der havde en stor indflydelse på Nielsen. Nielsen afslørede dog ikke meget om udlandsopholdet, men det var her, at han sammen med en gruppe af danskere meldte sig til Frikorps Danmark.¹⁵⁰ Han påpegede, at danskerne levede i Tyskland under konstant uvished og isolering. De vidste ikke, at stemningen i Danmark var imod tyskerne: ”Vi fik ingen meddelelse om, at Danmark var imod Hitler efter den seneste udvikling. Ingen skrev til os om, at der var modstand i befolkningen – vi selv var i Tyskland og hav-

¹⁴⁶ ”Sværdborg”, 1985, 11-12.

¹⁴⁷ ”Sværdborg”, 1985, 48-49.

¹⁴⁸ Lauridsen, 2002, 347.

¹⁴⁹ Møller, 2008, 7; 131.

¹⁵⁰ Nielsen, 1977, 36-37.

de ingen føling med folks reaktioner derhjemme".¹⁵¹ Som det er citeret, satte Nielsen disse sætninger i kursiv i sin beretning. En skreven effekt han ofte brugte, og Schou mener, at det var brugt til at indikere følelser.¹⁵² Et argument der virker meget sandsynligt, fordi der ingen tvivl er om, at Nielsen ihærdigt forsøgte at forsvare sig selv med en fortælling om totale isolation og uvidenhed.

Tankevækkende er det, at Nielsen ikke fortalte om propagandaens indflydelse. Christiansen fastslår jo, at de fleste tysklandsarbejdere, der blev danske frivillige i den tyske hær, havde givet efter for propagandaen eller det direkte pres, der var i Tyskland for at melde sig til krigen.¹⁵³ Måske var Nielsen ikke opmærksom på propagandaen, og hvilken indflydelse den havde haft, han var som bekendt allerede overbevist nazist og medlem af DNSAP og SA siden 1940.¹⁵⁴ Faktisk indrømmede både Møller og Nielsen, at de var medlemmer af DNSAP,¹⁵⁵ men ingen af dem satte deres nazistiske overbevisning i forbindelse med deres handlinger. Interessant er det også, at forskere som Schou heller ikke bider mærke i, at nazismen muligvis motiverede Nielsen. Schou argumenterer i stedet for, at Nielsen var en af de typiske soldater, som kom fra et ikke nazistisk hjem, og at han blot blev nazist, fordi han ville bevise sig overfor faderen.¹⁵⁶ Men det er meget sandsynligt, at det nazistiske miljø, Nielsen befandt sig i, havde en stor indflydelse på hans handlinger og opfattelsen af det, han oplevede i tysk krigstjeneste. Selv argumenterede han adskillige gange, at han altid formåede at skabe undskyldninger for Hitlers handlinger og beslutninger. Selv når han ikke kunne lide nazismens metoder, kom han på undskyldninger og accepterede dem.¹⁵⁷ Hele hans fortælling er således påvirket af den nazistiske ideologi, som han fortryder, at han var tilhænger af, og, som det ses senere, påvirkede det også, hvordan han opfattede krigsforbrydelser og jødeforfølgelserne. Men kun Nielsen gav nazismen en stor plads i fortællingen, muligvis for at understrege at han var ked af sin involvering med ideologien. Samtidigt forsvarede han også de østfrontfrivillige ved at påstå, at ikke alle frikorpsmænd var nazister. Han understregede nemlig, at ikke-nazistiske officerer også støttede oprettelsen af Frikorps Danmark.¹⁵⁸

Modsat affejede Møller det nærmest som noget, der var blevet blæst ud af proportion. Selv påstod han, at han kun deltog i partiets aktiviteter, fordi der ikke var så meget for unge mennesker at lave i området. Samtidig forsøgte han også at forsvare de danske nazister imod en uforståenhed i

¹⁵¹ Nielsen, 1977, 35.

¹⁵² Schou, 1981, 59.

¹⁵³ Christiansen, 1950, 75.

¹⁵⁴ Nielsen, 1977, 21; 39.

¹⁵⁵ Møller, 2008, 12.

¹⁵⁶ Schou, 1981, 59-60.

¹⁵⁷ Nielsen, 1977, 29, 33-34.

¹⁵⁸ Nielsen, 1977, 28; 36.

samfundet. Ifølge ham var det problemerne i datidens samfund, som krisen og arbejdsløshed, der skubbede de frivillige i den retning. Han mente også, at nazismen gjorde meget godt, dog var han sur over at ingen i 2008 vovede at påpege, at nazismen fik Tyskland ud af krisen.¹⁵⁹ Selv ca. 60 år senere mente Møller, at nazismen også gjorde noget godt, hvilket han benyttede til at forsvare ham og de andre nazistiske frivillige. Nielsen og Møller turde således at stå frem og tilstå, at de havde været nazister. Modsat var ”Sværdborg” mistænksomt stille. Han nævner kun nazismen få steder. Et af stederne var, da han påstod, at kun en tredjedel af frikorpsfolkene var nazister, og de fleste kun var antikommunister.¹⁶⁰ Umiddelbart nævnte han det blot for at sikre sig, at læseren ikke fik den fejlagtige ide, at alle de frivillige var nazister. Dette er dog blot ”Sværdborgs” opfattelse. Som allerede nævnt var virkeligheden, at 75 % af soldaterne i Frikorps Danmark var nazister eller sympatiserede med ideologien. ”Sværdborg” kunne selvfølgelig have været del af de 25 %, men vi ved at Møller og Nielsen var nazister. ”Sværdborgs” fortælling virker således til at være i dialog med opfattelser i samfundet i 1980’erne, hvor han prøvede at gøre op med en opfattelse af, at de var nazister. På samme tid skal det også understreges, at ”Sværdborgs” argument jo netop understreger, at der var nazister blandt de frivillige, men der var flere, end han ville stå ved.

Fremstillingen af den nazistiske ideologi eller udelukkelsen af den fra fortællingerne vidner om, hvordan de tre frivillige ønskede at blive opfattet. Men, som allerede nævnt, ved vi, at de frivillige under træningen og på fronten var konstant påvirket af et nazistisk miljø, men de frivillige formåede at skabe fortællinger, hvor ideologiens rolle var markant minimeret. Christiansen oplevede også problemer med, at de frivillige var tavse angående deres politiske overbevisninger.¹⁶¹ Om dette pointerer Sigsgård, at de internerede østfrontkæmpere sandsynligvis så en fordel i ikke at røbe deres politiske overbevisning, da det kunne skade deres chancer under retsopgøret. Samtidig oplevede han også, at nogle var villig til at snakke med ham om, at nazismen havde påvirket dem, samt at de havde set tiltalende aspekter i ideologien.¹⁶² Nielsens, ”Sværdborgs” og Møllers fortællinger er således ikke unormale, og tydeligt er det, at der herskede en tendens, hvor de danske østfrontfrivillige helst fremstillede sig som upolitiske soldater.

9.1.3 Regeringen

De frivillige legitimerede især deres vej ind i tysk tjeneste på en måde; de understregede alle, at de havde fulgt regeringens opfordringer. Alle tre påstod de, at regeringen enten ”lod” hvervningen

¹⁵⁹ Møller, 2008, 12-14.

¹⁶⁰ ”Sværdborg”, 1985, 16.

¹⁶¹ Christiansen, 1950, 92.

¹⁶² Sigsgård, 1954, 10; 46; 68.

starte, havde ”velsignet” eller ”accepterede” Frikorps Danmark eller givet ”tilladelse” til, at danske mænd meldte sig.¹⁶³ De markerede ord er de ord, Nielsen, ”Sværdborg” og Møller benyttede til at beskrive forbindelsen imellem regeringen og Frikorps Danmark. Ordvalget efterlader ingen tvivl om, at de frivillig var overbeviste om, at regeringen uden tvivl havde støttet dem. De forsøgte at legitimere deres handlinger ved at sige, at de gjorde det, fordi de troede regeringen stod bag, ”Vi kunne ikke tro, at alt dette skete »under tvang«. Jeg tror det ikke den dag i dag. Der er ikke ført klare beviser for, at regeringen og den danske generalstab virkelig hårdnakket har kæmpet imod disse ideer”.¹⁶⁴ Nielsen understregede herved, at selv på nedskrivningstidspunktet 30 år senere var han overbevist om, at regeringen havde støttet hvervningen til Frikorps Danmark. Han manglede derfor utvetydige beviser for, at regeringen ikke havde ment det, de sagde, og dermed understregede han, at de frivillige ikke gjorde noget forkert men fulgte regeringen, der senere vendte dem ryggen. Som tidligere nævnt argumenterer Tamm imod de frivilliges påstand. Han argumenterer for, at regeringen ikke støttede eller viste støtte for Frikorps Danmark, og han virker dermed ikke af den mening, at retsopgøret var decideret uretfærdigt. Nielsens måde at fortælle på her er også interessant. De frivillige skrev oftest fra deres egen synsvinkel, men det skete, at de påtog sig en kollektiv stemme, hvor de udtalte sig på alle de frivilliges vegne. Her udtrykte Nielsen sig midlertidigt som et ”vi”, og derved forsvarede han de frivilliges handlinger. De frivilliges fortællinger om hvad der forårsagede, at de kom i tysk krigstjeneste, er tæt sammenfiltret med deres senere oplevelser under retsopgøret og følelsen af at blive uretfærdigt behandlet.

Paradoksalt er det dog alligevel. Alle argumenterede de for, at de troede, at de handlede i overensstemmelse med den danske regerings ønsker. Regeringen blev dermed fremstillet som en aktør, der havde en stor indflydelse på deres beslutninger. Hvilket stemmer overens med Sigsgårds fund, at regeringens betydningsfulde rolle ofte var pointeret af de frivillige.¹⁶⁵ Mange frivillige forsvarede derved deres handlinger med, at de opfattede det således, at de havde gjort, hvad regeringen sagde, de skulle. Men regeringen var jo del af et system, som både Nielsen og Møller understregede, at de, selv inden de meldte sig, ikke nærede tiltro til.¹⁶⁶ De frivillige sagde dermed, at de handlede, fordi regeringen sagde det, men som allerede vist, var den danske nazisme i stærkt opposition til den danske regering og det demokratiske system. Det virker derfor meget utroværdigt, at regeringen havde så stor en indflydelse på deres handlinger, som de påstod. Det virker mere som en efterratio-

¹⁶³ Møller, 2008, 6; 40. Nielsen, 1977, 39. ”Sværdborg”, 1985, 187.

¹⁶⁴ Nielsen, 1977, 36.

¹⁶⁵ Sigsgård, 1954, 13.

¹⁶⁶ Nielsen, 1977, 17. Møller, 2008, 11.

nalisering, hvor de frivillige har bedømt det som værende den bedste forsvarsstrategi. De frivillige forsøgte dermed at legitimere deres handlinger og få modtageren til at forstå, at de ikke var afvigere men blot havde kæmpet for det, regeringen havde bedt dem om.

Dermed var det sket. Nielsen, ”Sværdborg” og Møller havde således meldt sig til tysk krigstjeneste. Grundet forskellige begivenheder og individuelle handlinger var de endt over på det, Nielsen kaldte den forkerte side af plankeværket.

9.2 ”Min erfaring er, at jo mere lort, folk har været igennem, des mindre taler de om det.”¹⁶⁷

I sin fortælling ytrede ”Sværdborg” denne sætning, om en oplevelse han havde på et værtshus i byen Breslau, daværende Tyskland. Han oplevede nemlig, hvordan en underofficer skjulte sit ridderkors om halsen.¹⁶⁸ Som de frivillige kom underofficeren sandsynligvis også fra krigsfronten, hvor frygtlige ting skete. Denne virkelighed erfarede de danske frivillige hurtigt, da de oplevede de tysk-besatte lande og Østfronten. Citatet giver dog også et hint om, at de frivillige måske valgte ikke at nævne alt, de oplevede, for efter sigende talte de ikke om det, som var rigtig slemt. Følgende afsnit omhandler, hvad de frivillige fortalte om selve krigstiden men kun med et fokus på de fysiske rum, Østfronten og nogle udvalgte steder i de besatte lande, samt aktørerne, de frivillige, fjenden og handlinger. Angående handlinger deltog de frivillige i meget forskelligt, og derfor er valget faldet på de oplevelser, som er bedømt af størst interesse i forhold til emnet tysk krigstjeneste.

9.2.1 ”Dér hvor jungleloven - dræb eller dø - gælder. Til fronten.”¹⁶⁹

I løbet af deres fortællinger skinner de tre frivilliges personligheder ofte igennem og blandes med deres senere erfaringer og meninger om handlinger, steder og personer fra deres fortid. Ovenstående citat, som fungerer som titlen, om fronten fra ”Sværdborgs” fortælling er et udtryk for dette. Da han nedskrev sine erindringer, var der plads til at inkorporere et klarsyn om fronten og den junglelov, der var gældende der, hvilket han næppe kendte til, inden han rejste fra Danmark. På trods af personlige fortællertræk, som f.eks. humor, spring i tid i form af flashback og flashforward m.m. og gengivelser af deres individuelle oplevelser, er de frivilliges fortællinger om Østfronten som rum meget ens. Alle tre beskriver de Østfronten som et paradoksalt sted fyldt med død, kaos, ødelæggelse og kammeratskab.

¹⁶⁷ ”Sværdborg”, 1985, 60.

¹⁶⁸ ”Sværdborg”, 1985, 60.

¹⁶⁹ ”Sværdborg”, 1985, 24.

Den første del af Frikorps Danmark blev fløjet til Østfronten, mere præcist sagt Demjanskedlen, den 8-9. maj 1942.¹⁷⁰ Østfronten og baglandet blev derefter stedet, hvor de frivillige fik deres hverdag. Det var en hverdag, alle tre beskrev meget ens, også selvom Nielsen var ved fronten i Sydrusland og først rejste dertil i midten af oktober 1942.¹⁷¹ Tysklands manglende evne til at forudsige længden på krigen påvirkede soldaternes liv meget. Ifølge Christensen, Poulsen og Smith var der i den tyske hær både mangel på militært udstyr, mandskab og almindelige fornødheder, som f.eks. varmt tøj. Hvilket de argumenterer for, var en situation, som både ledte til fysiske problemer som f.eks. malaria, sult, fejlernæring, søvnmangel, lus og forskelligt utøj. Hvilket alt sammen ledte til psykiske og fysiske problemer som stress og apati blandt soldaterne.¹⁷² I de tre frivilliges fortællinger blev der også berettet om levevilkårene ved fronten. Især den russiske vinter gjorde sit indtryk på de frivillige. Nielsen berettede om manglen på vinterudstyr, der gjorde, at han var nødsaget til at stjæle en død russisk soldats filtstøvler for at sikre sig imod kulden. Det var også på Østfronten, at han lærte at spise solsikkefrø, fordi soldaterne led af mangel på vitamintilskud.¹⁷³ Ifølge fortællingerne var kulden også en oplevelse i sig selv. Møller og andre danskere fik for første gang chancen for at stå på ski. Hvilket de gjorde lige udenfor det russiske artilleris rækkevidde.¹⁷⁴ Fortællingerne indeholder dog kun få anekdoter om sjov og ballade på Østfronten. Mest af alt gives der et indtryk af ekstreme forhold, hvor soldaterne ikke kun skulle kæmpe imod fjenden, men også imod et stort antal kryb. Lusene efterlod et indtryk ved Møller, der fortalte både i sin bog og til tabloidavisen *B.T.* om den konstante plage, alle var befængt med, og hvordan lusene ikke ville dø selv i de ekstreme kolde russiske vintre. Derudover berettede han også om, hvordan det var en konstant udfordring at få ordentlig mad og tøj ved fronten.¹⁷⁵ ”Sværdborg” nævnte også, hvordan de var plaget af lus hele tiden og myg om sommeren, samt hvordan soldaterne gik på plyndringstogter for at få lækkert mad, hvilket vil blive uddybet mere senere. Ifølge fortællingen var manglen på morfin i den tyske hær også slemt. Efter ”Sværdborg” blev såret i benet tæt ved Narva i 1944, blev han tilbudt en flaske snaps for at dulme smerten, da feltlægen indrømmede, at de skulle spare på morfinen.¹⁷⁶ De danske frivillige oplevede, ligesom andre i den tyske hær, at de allerede barske vilkår ved fronten var forværret af den tyskes hærs mangel på ressourcer.

¹⁷⁰ Larsen og Stræde, 2015, 188.

¹⁷¹ Nielsen, 1977, 58; 63.

¹⁷² Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 165-169.

¹⁷³ Nielsen, 1977, 60; 64.

¹⁷⁴ Møller, 2008, 122.

¹⁷⁵ Møller, 2008, 128. Danielsen, 2014a, 8.

¹⁷⁶ ”Sværdborg”, 1985, 31; 36; 52-54; 84. Også Møller nævner de mange myg i sin bog, se: Møller, 2008, 86.

Hverdagen på Østfronten var også både voldelig og blodig. Allerede på flyveturen berettede ”Sværdborg” og Møller om, hvordan de frivillige blev mødt af krigens ødelæggelser. I flyet havde de et udsyn udover et landskab med flyvrage, ødelagt natur og kratre fra bombe- og granatnedslag.¹⁷⁷ Møller fortalte, at da de ankom til byen Staraja Russa kort inden fronten, blev de mødt af en total ødelagt by og en stadig tungere stank af død fra de nyligt optøet lig, der blev varme i maj solen. Stanken af død var konstant ved fronten, og især lugten, der kom fra de døde heste, beskrev han som en ”forfærdelig sødelig lugt”.¹⁷⁸ I sin bog fortalte Møller en masse anekdoter, og nogle af dem valgte han at genfortælle til artiklerne i *B.T.* Når Møller fortalte sine anekdoter til journalistholdet, bemærkede Danielsen, at ordlyden var meget ens, og nogle gange var de ordret gengivet, som de stod i bogen.¹⁷⁹ Det er måske ikke forbavsende, at ordlyden er den samme, når det er sagt af samme person. Men det er interessant i forhold til fortællingsanalysen, når det bliver ordret gengivet, fordi det støtter formodningen om, at de frivillige konstruerede fortællinger, enten selv eller i fællesskab, som de genfortalte overfor udefrakommende. Fortællinger, som eksemplet med Møller viser, kunne forblive uændret i årevis.

Især døden fylder meget i de frivilliges fortællinger om Østfronten. ”Denne uhyggelige følgesvend er blevet en del af vores hverdag”,¹⁸⁰ skrev ”Sværdborg” efter at have forklaret, at krigen gav de frivillige et naturligt forhold til døden.¹⁸¹ Døden var over det hele, og de frivillige berettede både om fjendens død og kammeraters død. Afslutningen på livet fyldte derved meget, men det vigtigste, vurderede ”Sværdborg”, var for de frivillige, at kammeraterne ikke led, da døden indfandt sig. Selv havde han og en ven Martin lavet en pagt om, at hvis en døde skulle den anden skrive til forældrene, at sønnen ikke havde lidt.¹⁸² De mange kampe og den høje dødelighed mener Schou påvirkede de frivillige negativt. Han hævder, at for at de frivillige kunne overleve, måtte de beskytte deres følelser bag en følelsesmæssig mur, og derved blev de til sidst følelseskolde. Derudover gjorde det konstante opbrudte fællesskab, at de altid måtte kæmpe for sig selv. Et fællesskab, Schou mener, var baseret på negative fælles følelse af at være forhadte af deres egne landsmænd.¹⁸³ Dette udtrykkes dog slet ikke i de tre fortællingerne, tværtimod. Fortællinger omhandler derimod adskillige følelser og konstant kamp for kammeraterne. Møller udtrykte f.eks. en længsel efter at gense kammeraterne, og bogen indeholder adskillige billeder der udtrykker fællesskab, især et viser flere

¹⁷⁷ ”Sværdborg”, 1985, 25.

¹⁷⁸ Møller, 2008, 80; 86. Danielsen, 2014b, 19.

¹⁷⁹ Danielsen, 2014b, 19.

¹⁸⁰ ”Sværdborg”, 1985, 38.

¹⁸¹ ”Sværdborg”, 1985, 38.

¹⁸² ”Sværdborg”, 1985, 38-40.

¹⁸³ Schou, 1981, 47-48; 51.

glade soldater fra Frikorpsets 4. kompagni, der hygger sig.¹⁸⁴ ”Sværdborg” skildrede også et tæt fællesskab. Han fortalte, at da en folk frikorpsmænd ser hinanden igen, efter de formodede hinanden døde, var der en varm genforening; ”Vi omfavner hinanden på ægte russermanér – med kys på kinden og klap på skulderen. Helt ærligt – der falder også et par glædestårer ved gensynet”.¹⁸⁵ Hvis der ses udover den kulturelt fordomsfulde bemærkning, vidner anekdoten både om soldater, der viste følelser, og et stærkt kammeratskab. Til forskel fra de to andre beklagede Nielsen sig over en mangel på kammeratskab, han nævnte godt nok, at der var lidt i skyttegravene, men der var ikke det kammeratskab, han havde forventet imellem nazister.¹⁸⁶ Dette skyldtes muligvis, at Nielsen var en dansker i Regiment Germania, hvor ”Sværdborg” og Møller var i Frikorps Danmark. I Division Wiking, hvorunder Regiment Germania tilhørte, kom antallet af udlændinge aldrig højere op end 10 %, og i august 1943 var der kun 177 danskere i Regimentet, hvoraf de fleste var fra det tyske mindretal.¹⁸⁷ Det kan måske derfor have været sværere at skabe et fællesskab, da Niensens habitus var formet i Danmark og sandsynligvis var anderledes end de andres i regimentet. Han vil dermed have haft andre værdier og opfattelser af ting. Den tyske hær gjorde dog meget for at sikre en vis kammeratlig følelse mellem soldaterne. De frivillige fortalte om hyggelige kammeratskabsaftener på adskillige tidspunkter, men de gav også udtryk for, at der blandt de danske frivillige var et særligt stærk sammenhørighedsbånd. Et fællesskab, de fortalte, som blev sat på prøve, da danske frivillige fra det tidligere Frikorps Danmark i foråret 1943 blev sat sammen med frivillige af andre nationaliteter i Regiment Danmark.¹⁸⁸

De frivilliges fortællinger er derved en blanding af liv og død. De fremstillede Østfronten som et rum, hvor tætte og kærlige kammeratskaber overlevede både døden og ødelæggelserne.

9.2.2 Tyskbesatte lande

De frivillige fortalte gerne længe om Østfronten, hvad der skete og de mennesker, de mødte der. Men som tidligere nævnt, brugte de frivillige også meget af deres krigstid i Tyskland og de tyskbesatte lande. Der er især to steder, der har interesse her, fordi de frivilliges fortællinger ikke stemmer overens med, hvad vi ved. Stederne er SS-kasernerne i Treskau, Polen, og i Bobruisk, Hviderusland. Efter at have gennemgået rekrutuddannelsen ved Lagenhornkasernen i Hamburg blev

¹⁸⁴ Møller, 2008, 80; 127.

¹⁸⁵ ”Sværdborg”, 1985, 78.

¹⁸⁶ Nielsen, 1977, 58.

¹⁸⁷ Christensen, Poulsen og Smith, 2015, 237. Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 123.

¹⁸⁸ ”Sværdborg”, 1985, 24; 64-65. Møller, 2008, 109; 139.

Frikorps Danmark flyttet til Treskau for at undergå yderligere militærtræning.¹⁸⁹ De blev indkvarteret i et tidligere sindssyge hospital, hvor der i oktober 1939 havde boet ca. 1.000 patienter, der alle blev dræbt af SS-soldater.¹⁹⁰ Rydningen af hospitalet var ifølge Larsen og Stræde del af tyskernes eutanasi-program.¹⁹¹ Et program som tyskerne også kaldte for barmhjertighedsdrab af dem, som ikke havde ”et værdigt liv”, og som indebar, at drab på mentalt og fysisk handikappede folk med metoder, som senere blev brugt til at gennemføre Holocaust; skydning eller gasning af ofrene.¹⁹² Disse forfærdelige ting var hændt i Treskau, ca. 2 år inden Frikorps Danmark kom der, og alt tyder på, at de frivillig blev fortalt én version af sandheden: ”Det blev af polakkerne fortalt, at da den tyske hær to år tidligere var nået hertil, var munkene, som havde været plejere, flygtet og lod de sindssyge i stikken. Den tyske hær havde derfor ikke set anden udvej end at skyde patienterne, beredtede polakkerne”.¹⁹³ Det er en markant anden opfattelse af begivenhederne, som Møller fortalte her. Hvorvidt polakkerne faktisk beredtede dette, eller om Møller hørte det andet steds fra, kan ikke afgøres. Men det er sandsynligt, at soldaterne hørte denne fortælling fra befalingsmænd eller andre soldaterkammerater. Tydeligt er det imidlertid, at de frivillige havde en særegen opfattelse af drabene på de psykisksyge. Næsten sympatiserende gengav Møller, uden nogen form for kritik, at tyskerne var nødsaget til at dræbe patienterne. Det kom åbenbart ikke på tale, at tyskerne kunne finde nye plejere. Denne version af begivenhederne stemmer overens med eutanasi-programmet, som blev retfærdiggjort som barmhjertighedsdrab, men endnu vigtigere vidner det om, at de frivillige vidste besked om tyskernes massedrab. Men selv efter ca. 70 års erfaringer om nazisternes gerninger holdte Møller fast i en fortælling, hvor nazisterne var nødtvunget til at udføre drabene.

Det var ikke den eneste gang, at de frivillige opholdte sig et sted, hvor tyskerne havde begået massedrab. Waldlager ved Bobruisk fungerede fra oktober 1942 til juni 1943 som et uddannelsessted af nye rekrutter til Frikorps Danmark. En træning, som Larsen og Stræde finder, bl.a. inkluderede partisanbekæmpelse. Fra juni 1942 til september 1943, det samme tidsrum Frikorps Danmark havde sin gang i Waldlager, eksisterede der en jødelejr, som lå lige indenfor Waldlagers indhegning på den nordlige og vestlige side.¹⁹⁴ Både ”Sværdborg” og Møller fortalte, at de opholdte sig i lejren. ”Sværdborg” fortalte, at han besøgte lejren to gange. Første gang var efter et lazaretophold og orlov, hvor han blev sendt til Bobruisk for at møde op med Frikorps Danmark, inden de skulle videre

¹⁸⁹ Larsen og Stræde, 2015, 183.

¹⁹⁰ Christensen, Poulsen og Smith, 2015, 55.

¹⁹¹ Larsen og Stræde, 2015, 183.

¹⁹² McKale, 2006, 139; 150; 154.

¹⁹³ Møller, 2008, 50.

¹⁹⁴ Larsen og Stræde, 2015, 224-225; 244-245; 285.

til Velikije Luki. Anden gang var også på vejen tilbage fra orlov. Interessant er det, at begge gange nævnte han kun stedet ved navn og gik så videre med fortællingen.¹⁹⁵ Under ”Sværdborgs” første besøg befandt Møller sig også i Bobruisk. Han nævnte dog heller ikke noget videre om stedet udover, at de frivillige stjal noget træ til at lave møbler, da der ingen var, og at de blev i ca. ni dage, inden de rejste videre til fronten.¹⁹⁶ Begge undlod de i deres fortællinger at nævne jødelejren, på trods af at lejren lå inde i Waldlager, og selvom ”Sværdborg” kom der to gange, og Møller opholdte sig der i over en uge og indrømmede, at de frivillige gik rundt i området og stjal træ. Derfor virker det usandsynligt, at de frivillige kunne have overset jødelejren. Stræde og Larsen argumenterer også for, at det var uundgåeligt for dem, der opholdte sig i Waldlager, at de ikke så nogle af de mindst 1.500 polske jøder, der nåede at komme, arbejde og dø under kummerlige vilkår, inden lejren blev lukket. Jøderne udførte nemlig tvangsarbejde forskellige steder udenfor jødelejren, bl.a. der hvor soldaterne opholdte sig.¹⁹⁷ Det kan da heller ikke udelukkes, at de frivillige ikke fik tildelt vagttjenester i jødelejren, da de alligevel skulle opholde sig i lejren i mere end ni dage, fordi Larsen og Stræde finder, at soldater i Frikorps Danmarks *Ersatzkompagnie* havde vagttjenester.¹⁹⁸ Alligevel blev jøderne i Waldlager aldrig nævnt i de to beretninger. De passede sandsynligvis ikke ind i det narrative, de ønskede at fremstille.

9.2.3 Krigsforbrydelser

Ved nærmere analyse af det udvalgte kildemateriale er det åbenlyst, at det ikke kun var deres politiske fortid eller jødeforfølgelserne, som de frivillige valgte at fortælle om på en måde, der var fordelagtig for dem, eller helt at ekskludere det fra deres fortælling, også nazisternes krigsforbrydelser blev ofte fortiet ihjel i fortællingerne. Efter krigen, da ”Sværdborg” var på flugt fra de allierede, forsvarede han de danske frivillige og de tyske frontsoldater til Emils mor og søster. Emil var værnemagtsoldat, inden han faldt i kamp, og havde været en god ven af ”Sværdborgs”.¹⁹⁹ Han fortalte dem, ”Waffen SS var en frontenhed og intet som helst andet. Men det var også elitetropper. Selv har jeg aldrig set en SS-soldat begå overgreb mod nogen. Hverken fanger eller civilbefolkning i de besatte lande”.²⁰⁰ Ligesom Nielsen gjorde tidligere, udtalte ”Sværdborg” sig også til tider på et mere kollektivt plan. Han benægtede fuldstændig, at Waffen-SS enheder skulle have deltaget i krigsforbrydelser først ved at udtale sig på vegne af hele Waffen-SS og derefter understrege, at han person-

¹⁹⁵ ”Sværdborg”, 1985, 51-52; 62.

¹⁹⁶ Møller, 2008, 112.

¹⁹⁷ Larsen og Stræde, 2015, 245; 249; 316.

¹⁹⁸ Larsen og Stræde, 2015, 285.

¹⁹⁹ ”Sværdborg”, 1985, 31; 146.

²⁰⁰ ”Sværdborg”, 1985, 147.

ligt ikke have set noget. En overbevisning Møller også istemte sig. Ifølge ham havde de frivillige det svært med jødeforfølgelserne, men de vidste ikke besked om udryddelseslejrene i sommeren 1943. Han beskyldte ligefrem beretninger, hvori det fortælles, at de danske frivillige deltog i jødeforfølgelser og overgreb på civile, for at være urealistiske og løgne.²⁰¹ At de frivillige forsvarede sig i deres fortællinger, er især et udtryk for forhold, der skete efter krigen. Ved krigens afslutning kom viden om nazisterens ugeringer frem i lyset, hvilket må have udfordret den selvopfattelse, som de frivillige havde og fortalte videre til udefrakommende. Christensen, Poulsen og Smith er blot nogle historikere, som i dag har bevist, at de frivilliges fortællinger ikke holder, adskillige danskere deltog nemlig i krigsforbrydelser, og Waffen-SS stod bag utallige overgreb ved fronten.²⁰² De frivilliges fortællinger tager højde for denne viden, men flere holdte fast i, at de aldrig deltog i eller var vidner til overgreb og forbrydelser imod menneskeligheden, ligesom ”Sværdborg” gjorde.

Møllers fortælling lider dog også under at være inkonsistent, usammenhængende og selvmodsigende i forhold til krigsforbrydelser. Han påstod, at de frivillige ikke deltog i overgreb, og alligevel fortalte han en anekdote, hvor en russisk overløber insisterede på, at en medoverløber fra Mongoliet skulle henrettes, fordi han var mistænkt for at have stjålet cigaretter. Danskerne nægtede dog at udføre gerningen, men tillod at russeren gjorde det. To danskere gik derfor med russeren og den anklaget ind i skoven, hvor den russiske fange skød og begravede ofret.²⁰³ Møller påstod således, at de frivillige havde rene hænder, men fortællingen viser jo, at de bevidnede og tillod, at en russisk overløber henrettede en mand uden beviser for hans skyld. De danske frivillige var således ikke uden skyld. Møller argumenterede dog stadig hårdnakket, at de frivillige ikke gjorde noget forkert, endda at tyskerne ikke gjorde noget forkert. Ifølge Danielsen argumenterede Møller for, at tyskeres metoder ikke var nye, og at de ikke var anderledes fra det, som var skete under tidligere og senere krige.²⁰⁴

Men der er også enkelte fortællinger, der stemmer mere overens med virkeligheden. Nielsens fortælling er markant anderledes angående krigsforbrydelser end de to andre. Nielsen påstod, at han i Tyskland ved folkevognsfabrikken i Wolfsburg oplevede, hvordan jøderne blev behandlet og angrede senere, at han på daværende tidspunkt mente, at Hitler havde sine grunde, og at jøderne fortjente det. Han holdte dog også fast i, ligesom de fleste frivilliges fortællinger, at de først lærte

²⁰¹ Møller, 2008, 140; 175.

²⁰² Christensen, Poulsen og Smith, 2015, 157. Larsen og Stræde finder grundlag for at konkluderer, at Frikorps Danmarks *Erzatskompanie* deltog i forbrydelser, se: Larsen og Stræde, 2015, 300-301.

²⁰³ Møller, 2008, 87.

²⁰⁴ Danielsen, 2014b, 23.

om realiteterne om koncentrationslejrene efter krigen.²⁰⁵ På Østfronten erfarede han igen tyskernes metoder,

”Det var en af mine uhyggeligste erfaringer fra Østfronten. De fleste af dem blev skudt uden pardon. Chefen for det kompagni, som den pågældende patrulje tilhørte, udpegede en eller anden fra patruljen til at gøre kort proces efter hjemkomsten fra en sådan ekspedition. Så traskede bøddelen afsted ud i baglandet med partisanen foran sig, med en skudklar riffel. Der lød et skud, og lidt efter kom soldaten tilbage. [...] Jeg kunne ikke lide det, men jeg var efterhånden blevet så meget soldat af det hårde liv, vi nu førte, at jeg ikke tænkte så forfærdelig meget over det. Hvad skulle jeg kunne gøre? Jeg var glad for, at jeg aldrig fik ordre til at tage en sådan fange med ud på »spadseretur«”.²⁰⁶

Nielsens fortælling er en angrende fortælling, og den vidner om, hvordan hans habitus under krigen var formet af både nazismen, loyalitet til Hitler og, som han selv undskyldte sig med, hårdheden soldaterlivet medførte. Hans anekdote er dog også på nogle områder sammenlignelig med andre frivilliges. Han afslørede måske, at danske frivillige kendte til overgreb, og alligevel understregede han, at han ingen ting kunne gøre, samt at han aldrig selv deltog i overgrebene. Han var blot et vidne ligesom Møller. Derved er Møllers og Nielsens fortællinger enslydende med adskillige andres fortællinger. Larsen og Stræde finder nemlig et mønster, hvor de frivillige, som fortalte om overgreb i forbindelse med partisanbekæmpelse, altid påstod, at de kun havde været vidner dertil.²⁰⁷

Det er tydeligt, at der er en udpræget tendens i de frivilliges fortællinger, hvor der hersker tavshed angående emner som jødeforfølgelser, krigsforbrydelser, overgreb m.m. Enkelte gav kort indblik i emnerne i deres fortællinger, men det var altid flygtigt, og de var altid kun vidner dertil. Årsagerne til tavsheden kan være mange, og desværre er det kun muligt at gisne derom. De frivilliges udprægede tavshed kan muligvis forklares med, at de følte en vedvarende loyalitet overfor det nazistiske regime selv flere årtier senere. Endnu mere sandsynlig er Christensen, Poulsen og Smiths argument, at bestemte emner blev tabubelagt, da de frivillige ønskede at fremstå bedst muligt overfor omverdenen. Men også fordi de frivillige hurtigt erfarede, at indrømmelse om deltagelse i nazistiske forbrydelser under krigen var selvinkriminerende.²⁰⁸ Kendskabet til, at der flere årtier efter krigen stadig var nazi-jægere på jagt efter ustraffet nazister, har sandsynligvis også påvirket fortællingernes sandfærdighed, når det kom til emner som forbrydelser. Men teorien understreger, så er

²⁰⁵ Nielsen, 1977, 27-28; 51.

²⁰⁶ Nielsen, 1977, 70.

²⁰⁷ Larsen og Stræde, 2015, 318.

²⁰⁸ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 53-54.

fortællinger konstruktioner, der udtrykker fortællerens selvforståelse, og det forfatteren har valgt at fortælle. De tre frivillige har bevidst valgt ikke at bruge mere tid på tabuemnerne, for tydeligt er det, at de alle på nedskrivningstidspunktet kendte til Nazitysklands forbrydelser. Formentlig ønskede de ikke, at læseren skulle forbinde dem med overgreb og folkedrab, men nævnte kun emnerne for at bevise deres uskyld og meninger derom. Møller gjorde det f.eks. tydeligt, at han mente, at jødeforfølgelserne var ”meningsløse”.²⁰⁹ Nielsens åbenhed om sin overbevisning under krigen var anderledes og af mere nazistisk karakter, som allerede nævnt, men han brugte også emnet til at understrege, hvor ked af situationen han var på nedskrivningstidspunkt. Via efterrationalisering underskyldte han sig med, at selv under krigen havde han haft det dårligt med nazisternes metoder og ræsonnerede senere, at han nok aldrig havde været en rigtig nazist.²¹⁰ Tilfældes har Nielsens, ”Sværdborgs” og Møllers fortællinger, at de tildeles anerkendte, at krigsforbrydelser og overgreb skete under Anden Verdenskrig, dog tager de personlig afstand derfra og erklærer deres egen uskyld.

9.2.4 ”Men frygteligt er det at stikke en bajonet i maven på et menneske.”²¹¹

Udover at være forsvarsskrifter af de danske østfrontfrivilliges handlinger er beretningerne også krigsfortællinger. Adskillige krigshandlinger fylder derfor meget i deres fortællinger, meget mere end krigsforbrydelser, på trods af at grænsen derimellem ofte er sløret.

Især når det omhandler krigshandlinger er de frivilliges fortællinger vidt forskellige. Det at slå et andet menneske ihjel fylder særligt meget i Nielsens fortælling. Han fortalte om tre drab, han havde begået, hvor især to af dem har stor betydning for fortællingen. Som citatet, der også fungerer som overskrift, viser, blev det at slå et andet menneske ihjel ved ham selv flere år efter. De drab han havde begået, opfattede han nemlig som decideret mord og ikke som regulære kamphandlinger.²¹² Han kom derfor, ifølge hans fortælling, til den forståelse af sin straf, at han tildeles fortjente den. Han forsvarede sig med, at han ikke opfattede sig selv som landsforræder, men i hans optik havde han slået tre mænd ihjel, og det var en forbrydelse, han fortjente at blive straffet for, og som gjorde, at han havde brug for Guds tilgivelse.²¹³ Nielsen fremstillede således sig selv som en synder i fortællingen grundet drabene og sin ideologiske opbakning af krigsforbrydelser. ”Sværdborgs” fortælling er derimod meget anderledes. Han fortalte, at inden den første kamphandling blev soldaterne instrueret i, at deres opgave var enten at tage fjenden til fange eller slå dem ihjel. En handling han

²⁰⁹ Møller, 2008, 14.

²¹⁰ Nielsen, 1977, 28; 143.

²¹¹ Nielsen, 1977, 85.

²¹² Nielsen, 1977, 71; 85; 90.

²¹³ Nielsen, 1977, 104; 131.

derefter erindrede med stolthed, ”Vores opgave er overstået – og løst. Vi er blevet døbt. Nu er vi rigtige frontsoldater”.²¹⁴ Det at slå ihjel var således, i ”Sværdborgs” optik, hverken en synd eller forbrydelse, det var en opgave, hvis fuldførelse gjorde, at soldaterne blev rigtige soldater. Det var en gerning at være stolt over ifølge hans fremstilling. Han var, som han beskrev det med kristne termer, blevet et nyt menneske døbt ved ilddåb.

Det var dog ikke altid, at soldaterlivet var forbundet med stolte heltegerninger i hverken ”Sværdborgs” eller Nielsens fortællinger. Begge fremstiller de det således, at de havde svært ved at udplyndre den russiske civilbefolkning, i hvert fald kortvarigt. Under et tilbagetog i Georgien fik Nielsen og andre soldater ordre på at konfiskere alle de kvæg, de kunne, så hæren fik mere kød. Selv kaldte Nielsen dette ”et mærkeligt foretagende”, men ikke desto mindre stjal de køerne uden indvendinger. Nielsen fremstillede det således, at han blot parerede ordre, og det virker dermed ikke som om, at han havde videre kvaler derover.²¹⁵ Men de frivillige begik også overgreb imod civilbefolkningen af eget initiativ ifølge ”Sværdborg”. Vinteren 1942-1943 var ekstrem kold ved Velikije Luki, hvor de danske frikorpsmænd befandt sig. Her fortalte ”Sværdborg”, at frikorpsoldaterne levede af frossen mad, indtil de kom til et hus med en gammel bonde og en hest. Imod ”Sværdborgs” vilje, besluttede de frivillige sig for at slagte og spise hesten, og han forsvarede sig selv med, at han som den eneste stemte imod ideen, fordi hesten var alt bonden ejede. Men ”Sværdborg” spiste den. Senere kom de så til et hus med en ældre kvinde i, hvor de troede, at de hørte en høne klukke. Efter at have gennemrodet huset for at finde hønen ude held opgav de dog jagten, og ”Sværdborg” skrev, at han var glad for dette, fordi kvinden havde mere brug for den.²¹⁶ ”Sværdborg” fortalte således om danske plyndringer af den russiske civilbefolkning, men sørgede hver gang for at forsikre læseren om, at han var imod det. Han minimerede også sin rolle og gjorde den insignifikant i handlingsforløbet, da han blev nedstemt, og hesten alligevel blev slagtet.

Disse handlinger er selvfølgelig et udtryk for almindelig kutyme i krigstid, siden de frivillige adskillige steder deltog i udplyndringer, samt et udtryk for manglen på ressourcer i den tyske hær. De danske frivillige fremstillede det også således, at de var imod det og ikke moralsk støttede plyndringerne. Men på trods af deres fremstilling, hvor deres modvilje til tider virker som et senere forsøg på at legitimere handlingerne, gjorde de det alligevel uden videre protester. Som allerede nævnt forsvarede Nielsen de frivillige med, at soldater livet gjorde dem hårde, og i samme boldgade

²¹⁴ ”Sværdborg”, 1985, 27-28.

²¹⁵ Nielsen, 1977, 61.

²¹⁶ ”Sværdborg”, 1985, 52-54.

forsvarede ”Sværdborg” dem med, at soldater lærte at følge ordre.²¹⁷ Ifølge deres opfattelser kunne de frivillige således ikke stilles til ansvar for krigsforbrydelser og overgreb imod civilbefolkningen sådan uden videre. Angående de adskillige former for overgreb på den russiske civilbefolkning argumenterer Larsen også for, at mange af de frivillige forstod partisanbekæmpelse, afbrænding af landsbyer osv. som ganske almindelige legitime militær handlinger.²¹⁸ Dette kan være med til at forklare, hvorfor de frivillige i deres fortællinger ikke som sådan havde de store kvaler med deres handlinger. Men Larsen påpeger også, at den nazistiske ideologi, gruppedynamikken og psykologiske faktorer havde en stor indflydelse på SS-vagternes opførelse.²¹⁹ Det kan derfor også argumenteres, at de frivilliges handlinger og fortællinger skal forstås ud fra samme faktorer. De lærte jo, at russerne og jøderne var undermennesker, der skulle udryddes eller styres af den germanske overrace, og tydeligvis var der også gruppepres og soldaterlydighed involveret i f.eks. ”Sværdborgs” fortælling. Men på trods af den nazistiske indoktrinering og fortællingerne i de tre udvalgte erindringsværker så finder Birkeland en tendens i de danske østfrontfrivilliges fortællinger, hvor emner som dræb og krigsforbrydelser kun meget sjældent blev berørt.²²⁰ Christensen, Poulsen og Smith finder ligeså, at der i adskillige beretninger, memoirs, bøger osv. er et forsvarsargument, hvor de danske østfrontfrivillige påstod, at de ikke vidste noget om folkedræb, overgreb m.m.²²¹ Det samme påstod Nielsen, ”Sværdborg” og Møller, på samme tid som de fortalte, at de havde set overgreb og deltaget i udplyndringer. Et paradoks som kan forklares med, at det selvfølgelig gælder om, hvordan overgreb defineres, og hvornår det kan kategoriseres som en forbrydelse eller som en almindelig krigshandling.

Uanset hvad vidner fortællingerne om, at de i hvert fald vidste besked om overgreb og forbrydelser efter krigen og alligevel viste de ikke meget sympati for nazisternes ofre. Nielsen fortalte, hvordan han ingen sympati havde for jøderne under krigen og følte, at de fortjente det og var nødvendige ofre, for at nazisternes vision kunne udføres.²²² Selvom ”Sværdborgs” skrev i 1985, er det også tydeligt, at sympatien ikke var stærkt tilstede. Han fortalte, at i vinteren 1945 til 1946 blev han og andre krigsfanger interneret i Dachau, ”Tilsyneladende mener amerikanerne, at som de djævlé vi SS-folk stadig går for at være, har vi godt af at se en koncentrationslejr indefra. Det er jo nok ikke helt de tanker, Hitler gjorde sig, da han lod lejren oprette i sin tid. Vi opdager hurtigt, at vi hverken

²¹⁷ ”Sværdborg”, 1985, 54.

²¹⁸ Larsen, 2010, 209.

²¹⁹ Larsen, 2010, 212.

²²⁰ Birkeland, 2013, 90.

²²¹ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 13.

²²² Nielsen, 1977, 28-29.

får arbejde eller frihed”.²²³ ”Sværdborg” tog det seriøst, når der over indgangen til Dachau stod ”Arbeit macht frei”. Han udtrykte en tro på nazisternes propaganda om, at Hitler havde ment, at jøderne skulle arbejde for at få deres frihed. Yderligere indikerer citatet hans opfattelse af, at jøderne både havde arbejdet og haft frihed, hvilket gjorde jødernes ophold i koncentrationslejrene bedre end det, krigsfangerne oplevede efter krigen. ”Sværdborg” viste herved en tendens, der er at finde i de tre fortællinger; at de frivillige havde det lige så slemt som nazisternes ofre, hvis ikke være. Møller lavede endda en direkte sammenligning mellem, det som hændte de frivillige under retsopgøret, og jødeforfølgelserne. Når han fortalte om anholdelserne og interneringerne af landsforræderne, stillede han spørgsmålet, ”Jødeforfølgelserne var forkert, mener vel de fleste, men var dette ikke endnu mere forkert?”.²²⁴ Senere i fortællingen lavede han igen en direkte forbindelse. Han opfattede behandlingen af de internerede efter krigen, som ens med den behandling tyskerne havde givet fangerne i koncentrationslejrene.²²⁵ Grundet den behandling de og deres kammerater fik efter krigen, formåede hverken Møller eller ”Sværdborg” at sympatisere med jøderne, selvom det er umuligt, at de på nedskrivningstidspunktet ikke kendte til udryddelseslejrene, pogromer, nazisternes forbrydelser imod menneskeligheden m.m.

Manglen på empati overfor nazisternes mange ofre forklarer Christensen, Poulsen og Smith med, at veteranerne netop følte, at de selv var blevet ilde behandlet. En følelse, de finder, kun blev intensiveret iblandt de frivillige, der havde forbindelser til veteranklubber.²²⁶ Hvilket var steder hvor Christiansen og Hyllested finder, at både Holocaust-benægtelse og benægtelsen af krigsforbrydelser fandt sted.²²⁷ Denne grund og det faktum, at der var tabublagte emner, kan forklare visse tilvalg og fravalg i fortællingerne. De frivillige skrev muligvis ikke meget om krigsforbrydelser og nazisternes ofre, fordi de ikke så det som vigtigt. Deres habitus åbnede ikke deres øjne for de rædsler, de havde været med til at påføre andre. I stedet blev de i deres egne fortællinger fremstillet som ofre for et uretfærdigt politisk rænkespil, hvor der ikke var plads til at sympatisere med andre end de danske frivillige.

9.2.5 ”[...] det er nok en af disse ægte nordiske kæmper.”²²⁸

Allerede i analysen af de frivilliges fortællinger om krigsforbrydelser og krigshandlinger, eller manglen på samme, er det tydeligt, at de frivillige ønskede at fremstillede sig selv som gode danske

²²³ ”Sværdborg”, 1985, 155.

²²⁴ Møller, 2008, 146.

²²⁵ Møller, 2008, 179.

²²⁶ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 53-54.

²²⁷ Christiansen og Hyllested, 2011, 248-249.

²²⁸ Nielsen, 1977, 96.

statsborgere. Der er især to parallelle fortællinger, de konstruerede om deres gruppe. Enten fremstillede de sig som heltene eller som ofrene, men den ene status udelukker ikke den anden i de frivilliges fortællinger, hvor de til tider bliver fremstillet som begge dele. Citatet, der fungerer som dette afsnits titel, var efter sigende ytret af en tysk læge, da Nielsen lå på operationsbordet. Ifølge Nielsen var der nemlig en forestilling iblandt tyskerne om, at de danske frivillige var nordiske kæmper.²²⁹ I Møllers fortællinger var de danske østfrontfrivillige også i en klasse for sig. Han fortalte bl.a. om, hvordan de ved fronten kæmpede heltemodigt og mindst ligeså godt som de tyske enheder.²³⁰ Denne opfattelse er muligvis en videreførelse af opfattelsen, der også blev udtrykt i den nazistiske hvervningspropaganda, der havde været i Danmark. Lauridsen argumenterer nemlig for, at nazisterne benyttede helteromantik i deres hvervningsplakater, hvor SS-soldaten blev sat i direkte forbindelse med den skandinaviske vikingfortid. Samtidig finder Lauridsen også, at vikingetiden og nationalromantikken var vigtigt for de danske nazisters selvforståelse.²³¹ Der er ingen tvivl om, at de frivillige havde en selvopfattelse meget lig med Lauridsens fund. Men de frivillige opfattede sig ikke kun som heltemodige mænd. ”Sværdborg” og Møller beskrev med stolthed de frivillige som ”Frontbisser” og ”Frontsvin”. Ifølge Møller er et frontsvin en soldat, der har været ved fronten og derfor ikke længere er modtagelige overfor militærets disciplinering.²³² Selvom termerne lyder negative og anstødelige, var det en status, de frivillige var stolte af. De brugte også lang tid på at konstruere et positivt image af sig selv. Både som gode kammerater, humanitære overfor krigsfanger og dyr, danske nationalistere etc.²³³

Denne fortælling fortælles parallelt med fortællingen om de frivillige som ofre. Med erfaringerne fra retsopgøret og den afståede straf er der også en vis bitterhed i de frivilliges fortællinger. Nielsen gjorde det klart, at forestillingen, de havde om sig selv som helte, blot var en illusion. Han mente, at det var en fortælling, de fortalte sig selv, hver gang de havde overlevet en kamp og til sidst hele krigen.²³⁴ I de sidste kapitler af Nielsens fortælling er det åbenlyst, at de danske frivillige ikke var helte, men de var ej hellere landsforrædere i hans optik. De fortjente dog en straf ifølge Nielsen, og selv blev han forbedret af straffen, påstod han. Men på samme tid fremstillede han dem også som ofre, fordi selv efter de havde udstået deres straf, var de stigmatiseret og forfulgte resten af deres liv på grund af deres fortid. Ifølge Nielsen var det værste, at de blev slettet af rullen, hvilket

²²⁹ Nielsen, 1977, 96.

²³⁰ Møller, 2008, 76.

²³¹ Lauridsen, 2002, 69-71.

²³² ”Sværdborg”, 1985, 37. Møller, 2008, 106.

²³³ ”Sværdborg”, 1985, 35; 54-55. Møller, 2008, 79.

²³⁴ Nielsen 1977, 136.

indebar, at de aldrig igen kunne tjene som forsvarer af Danmark.²³⁵ Det bærende tema i Nielsens fortælling var dog, at han var en omvendt synder, der havde gjort forkerte ting men som blev forbedret af sin straf.

Ligeledes ses den paradoksale fortælling om helte og ofre ved Møller, hvor det dog er offerfortællingen, som står stærkest. Allerede på de første sider argumenterede Møller for, at de frivillige var ofre for politikernes politik. Et argument han gentagende gange understregede, især når han senere forsøgte at ræsonnere, at regeringen havde givet anvisninger til at melde sig og gik imod menneskerettighederne ved at dømme ud fra en lov med tilbagevirkende kraft.²³⁶ Til forskel fra de andre fremstillede "Sværdborg" ikke de frivillige på noget tidspunkt som ofre, heller ikke da han fortalte om sin tid i arresten og fængslet. De frivillige i hans fortælling var unge modige mænd, der forsvarede Danmark og gik på pigesjov i de besatte lande og på SS bordeller.²³⁷ Kun et sted krakele- rer hans heltefortælling og kun en smule. Da han blev løsladt i den 26. juni 1947 og sad i toget hjem, følte han et ubehag; "Det er som om alle de andre rejsende kan se på mig, hvad jeg er for en fyr, og hvor jeg kommer fra".²³⁸ Hurtigt skubbede han dog disse tanker væk, og han vendte dermed tilbage til sin helteopfattelse, "For det er jo mig, der har risikeret liv og helbred for landet".²³⁹

En af de krigshandlinger, der har været meget kontrovers over i fortællinger, er, hvorvidt de danske frivillige aflagde ed til Hitler eller ej. Det er også en handling, som især viser, hvilken fortælling de frivillige skabte om sig selv som aktører. Både Nielsen og "Sværdborg" fortalte, at de aflagde troskabsed til Hitler. Ifølge Nielsen skulle soldaterne aflægge ed,²⁴⁰ en forklaring som der- ved bagatelliserer det faktum, at de frivillige sværgede troskab til et andet land. I sig selv kan det opfattes som værende landsforræderi, især da landet var besættelsesmagt i de frivilliges hjemland, det er dog ikke en problematik, de frivillige fokuserede på. "Sværdborg" fremstillede det således, at de frivillige var loyale overfor Hitler, og at de lovede at give deres liv i kampen, hvilket hans kam- merat Kristian bl.a. gjorde.²⁴¹ Faneeden ifølge Nielsens og "Sværdborgs" fortællinger var således en nødvendig gerning i den tyske hær og ikke noget, der resulterede i moralske skrupler. Møllers for- tælling adskiller sig dog markant fra de to andres. Han fortalte om danske patrioter, der aflagde ed den 6. august 1941 i Lagenhorn,

²³⁵ Nielsen, 1977, 131; 135; 149; 153.

²³⁶ Møller, 2008, 7; 160-162.

²³⁷ "Sværdborg", 1985, 17-18; 59.

²³⁸ "Sværdborg", 1985, 179; 182.

²³⁹ "Sværdborg", 1985, 182.

²⁴⁰ Nielsen, 1977, 52.

²⁴¹ "Sværdborg", 1985, 75.

”Traditionelt blev tyske soldater på den tid taget i ed til Hitler, men det kunne man ikke afkræve en national dansk enhed, derfor havde Kryssing ladet affatte en ed, som blev aflagt under Dannebrog. Ordlyden var dansk og lød omtrent således: „Jeg sværger, at jeg, sammen med den tyske hær og den tyske fører, som tapper dansk soldat vil kæmpe mod bolsjevismen, og at jeg er rede til at sætte mit liv ind for denne sag””.²⁴²

Med sit ordvalg ”en national dansk enhed” og ”tapper dansk soldat” understregede Møller, at Frikorps Danmark var en del af den danske hær, samt at de danske frivillige kæmpede for Danmark og ikke aflagde ed til Hitler, da de aflagde ed under Dannebrog. ”Sværdborg” fortalte, at også han troede, at Frikorps Danmark var en dansk enhed, men i et fakta kapitel sidst i beretningen står der, at korpset var underlagt SS.²⁴³ ”Sværdborg” erkendte dermed senere sandheden og lagde ikke skjul herpå. Møller havde dog ikke nogen åbenbaring.

I Møllers fortælling var de frivillige tapre danske helte, der ville dø i kampen mod kommunismen. Men de frivillige var også ofre for politikernes rænkespil, da regeringen senere vendte dem ryggen.²⁴⁴ Møllers fortælling er et forsvar af danskerne, men den er også usand. Larsen og Stræde argumenterer for, at Frikorps Danmarks soldater aflagde ed den 5. august 1941 i Lagenhorn til Hitler. Eden blev sagt, hvor Dannebrog var tilstede, og indeholdt både løfter om ubetinget lydighed til Hitler og offervilje i kampen imod bolsjevismen.²⁴⁵ Møller havde tydeligvis sin egen version af sandheden. En version hvor de frivillige var tro imod Danmark og ikke imod Hitler. Formentligt var Møllers version både påvirket af forglemmelse men også et ønske om at forsvare de frivillige imod beskyldninger om, at de var landsforrædere. Han brød således den autobiografiske pagt. Lejeune argumenterer nemlig for, at fiktion ikke er tilladt, når pagten først er indgået, og ukorrekte gengivelser af historiske begivenheder er dermed direkte løgne.²⁴⁶ Selvom Møller var i en pagt med læseren, fordi han skrev i eget navn og om sig selv, var det ikke ensbetydende med, at de frivillige ikke valgte at fordreje sandheden til deres egne fordele.

Løgne eller ej så var de tre frivillige i hvert fald enige om, at de ikke var skyldige i landsforræderi, fordi de havde kæmpet på Østfronten, og derved var de uskyldigt dømt.²⁴⁷ Det er også tydeligt i deres fortællinger, at de forsvarede sig imod de negative følelser, de blev mødt af under og efter krigen. Allerede under den samlede orlov fra september til oktober, 1942, oplevede frikorps-

²⁴² Møller, 2008, 46.

²⁴³ ”Sværdborg”, 1985, 12-13; 187.

²⁴⁴ Møller, 2008, 7.

²⁴⁵ Larsen og Stræde, 2015, 177-178.

²⁴⁶ Lejeune, 1989, 17.

²⁴⁷ Nielsen, 1977, 131. ”Sværdborg”, 1985, 173, Danielsen, 2014b, 22.

folkene for alvor danskernes modvilje imod dem. Larsen og Stræde finder, at frikorpsmændene var særdeles aggressive, men den danske befolkning opførte sig også provokerende og gav udtryk for deres meninger om, at de frivillige var landsforrædere. De argumenterer også for, at orloven, hvorunder der skete adskillige voldelige sammenstød, forværrede danskerens holdninger om de frivillige.²⁴⁸ Holdninger, vi ved, fik frit løb under retsopgøret. Selv "Sværdborg", som ikke deltog i den samlede orlov, hørte om danskernes modvilje.²⁴⁹ Men Møller, som deltog, havde en noget anderledes fortælling. Han fortalte, at der kun var lidt uro og problemer imellem frikorpsfolkene og den danske befolkning, men ellers ikke noget stort.²⁵⁰ Det faktum, at de benævner danskernes negative opfattelse af dem, vidner om, at de var påvirket af det, hvilket så påvirkede deres selvopfattelse og derved fremstillingen af de frivillige aktører.

9.2.6 Ivan

De frivilliges fortællinger er især fortællinger om godt og ondt, skurke og helte, hvor der ikke efterlades tvivl om, hvem der var skurke under krigen. Lauridsen argumenterer for, at der i den danske befolkning var antikommunistiske overbevisninger, især efter Rusland angreb Finland i 1939. Men argumenterer han, det kan ikke bevises, at det var grunden til, at danskerne eller frivillige fra andre lande meldte sig til tysk krigstjeneste.²⁵¹ Selvom danskerne ikke nødvendigvis var nazister, herskede der antikommunisme, hvilket var i det miljø, de frivillige var i. Når de frivilliges fortællinger analyseres med henblik på fjenden, er det vigtigt at holde for øje, at fortællingerne både var påvirket af fortællerens opfattelser af og oplevelser med kommunister før, under og efter krigen. Christensen, Poulsen og Smith gør det nemmere at forstå de frivilliges habitus, som påvirkede deres fremstilling. De konkluderer, at i krig er det normalt, at fjenden fremstilles negativt. Men samtidigt byggede de frivilliges frygt på den nazistiske ideologi, den tyske propaganda og på virkeligheden, der inkluderede brutale gerninger udført af den Røde Hær på danske og tyske soldater under krigen.²⁵² Tydeligt er det også, at Nielsen, "Sværdborg" og Møller havde en habitus, der udtrykte en stærk modvilje, had og endda frygt overfor den kommunistiske ideologi, som blev sammenblandet med frygten overfor den Røde Hærs soldater.

Alle tre fortalte ærligt om deres og deres landsmænds frygt for kommunismen. Nielsen fortalte bl.a. om, hvordan han var opdraget til at hade kommunisterne og derfor ønskede at bekæmpe den

²⁴⁸ Larsen og Stræde, 2015, 190.

²⁴⁹ "Sværdborg", 1985, 52.

²⁵⁰ Møller, 2008, 107.

²⁵¹ Lauridsen, 2002, 71.

²⁵² Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 329; 334.

for Danmarks skyld. Frygten for den kommunistiske ideologi og ønsket om at beskytte Danmark er en fortælling ”Sværdborg” og Møller istemte sig. Forskelligt fra de andre understregede ”Sværdborg” også, at kommunismen var en trussel imod det danske demokrati.²⁵³ Forskellen giver en indikation på deres værdier. Nielsens og Møllers habitus var påvirket af nazismen, de indrømmede selv, at de havde været nazister, hvilket udelukker, at de ville bekymre sig om det danske demokrati. Derimod var ”Sværdborg”, ifølge ham selv, bekymret for det danske demokrati, så det kan antages, at hans habitus ikke var lige så udpræget påvirket af nazismen, men den var i hvert fald påvirket af frygten for kommunismen ligesom de andres. Antikommunismen påvirkede således de tre og deres fortællinger, og i deres fortællinger om Østfronten blev frygten for ideologien en frygt for den fysiske fjenden.

Bare med øgenavnet ”Ivan”, som de frivillige kaldte den russiske fjende og stadig brugte i deres omtale af den russiske soldat i deres beretninger,²⁵⁴ ses der allerede fordomme og en generalisering af dem alle som værende ens. I de tre fortællinger bliver den russiske soldat fremstillet som en brutal og næsten dyrisk fjende. Hvilket især viser det had og frygten, de frivillige følte og stadig følte på nedskrivningstidspunktet. Både Møller og ”Sværdborg” fortalte om overgreb på danske frikorpsmænd af russiske soldater, der indebar lemlæstelse af lig, afskåret kønsdele og parteringer.²⁵⁵ De fortalte kun kort derom og ikke i videre detaljer, men anekdoterne er alligevel effektive. De fremstillede de russiske soldater som en modbydelig fjende. Det var da heller ikke ubegrundet. Christensen, Poulsen og Smith mener, at de har fundet alle overgrebene, som danske frivillige oplevede både fortaget af den Røde Hær ved fronten og af partisaner i baglandet. De finder i adskillige frivilliges beretninger, at oplevelserne medførte en frygt i danskere for at blive taget til fange, hvilket medførte selvmord og drab af såret kammerater. En frygt, de argumenterer også for, ikke var helt reel, da flere overlevede russisk fangenskab end tysk.²⁵⁶ Viden om overlevelseschancerne i russisk fangenskab kom dog først ud efter krigen, hvilket sandsynligvis har været for sent til at påvirke de frivilliges overbevisninger om russerne. Det påvirkede i hvert fald ikke Nielsens og ”Sværdborgs” fortællinger, som berettede, at det var bedre at blive såret eller begå selvmord end at blive taget til fange.²⁵⁷

Som den eneste af de udvalgte frivillige kom ”Sværdborg” i russisk fangenskab efter krigen. En oplevelse som med stor sandsynlig medførte, at han, mere udpræget end de to andre, fortalte

²⁵³ Nielsen, 1977, 54. ”Sværdborg”, 1985, 9. Møller, 2008, 38-39.

²⁵⁴ Både Nielsen og ”Sværdborg” referer således til den russiske fjende, se: Nielsen, 1977, 91. ”Sværdborg”, 1985, 24.

²⁵⁵ ”Sværdborg”, 1985, 31. Møller, 2008, 119.

²⁵⁶ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 330-334.

²⁵⁷ Nielsen, 1977, 107. ”Sværdborg”, 1985, 131.

negativt om de russiske soldater. Som han selv beskrev det, kom han ”I Ivans »varetægt«”²⁵⁸. Ifølge Det Danske Sprog- og Litteraturselskab betyder varetægt, at man kommer under nogens ”beskyttelse, tilsyn eller omsorg”,²⁵⁹ men ved at sætte anførelsestegn rundt om ordet indikerede ”Sværdborg” ironi. Da han fortalte om fangenskab, blev det endnu tydeligere, at ”Sværdborg” mente, at folk i russernes varetægt hverken blev beskyttet eller fik omsorg. Han fik bl.a. stjålet sit armbåndsur og blev fortalt af kvindelige gonorrepatienter, hvordan russiske soldater havde voldtaget dem.²⁶⁰

Fremstillingen af kommunisterne som en skurk ender dog ikke her. I de frivilliges fortællinger var den kommunistiske ledelse ikke blot ond imod fjenden men også imod egne soldater og civilbefolkning. Møller fortalte bl.a. om, hvordan russiske fly bombede byen Nevel og derved slog egne folk ihjel i et napalmflammehav,²⁶¹ samt hvordan de ikke havde nogen respekt for menneskeliv; ”Nu blev vi klar over, at sovjetisk politi og kommissærer tvang soldaterne til at angribe. En tilfangetagen russisk officer sagde herom: „Folk har vi nok af. Vi mangler tanks, våben og ammunition.” Mennesker betød åbenbart mindre end materiel”.²⁶² Møller fremstillede således Sovjetunionen som en ubarmhjertig ledelse der ville ofre dets eget folk i kampen mod aksemagterne. Det var tilsyneladende en kendt opfattelse af den russiske hær, da ”Sværdborg” også i sin fortælling berettede om, hvordan Sovjetunionen hellere ofrede menneskeliv end militært udstyr.²⁶³

De frivillige konstruerede derved fortællinger, hvori det russisk kommunistiske regime var et brutalt regime, der tvang dets folk til at gå i krig og som endda angreb egen befolkning. De frivillige valgte dog ikke at fortælle om tyske angreb imod civile. De frivilliges fremstilling af de kommunistiske soldater var således også en legitimeringsstrategi. Ved at fremstille den russiske soldat som barbarer der kæmpede for et brutalt system, viste de frivillige ikke blot deres egne værdier og opfattelser af kommunisterne, men de legitimerede også at de havde kæmpet for tyskerne imod kommunisterne.

Hadet og frygten, der havde fulgt de frivillige i deres ungdom, påvirkede således, hvordan de opfattede den russiske fjende. Selv ved afrundingen af sin fortælling var Møller ikke i tvivl om, hvem heltene og skurkene var, ”Det var Sovjetunionen og ikke Tyskland, der tog de baltiske lande, og nedkæmpede vort broderland Finland. Det var derfor, for at befri disse os venligt sindede natio-

²⁵⁸ ”Sværdborg”, 1985, 135.

²⁵⁹ Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Web. 03.05.2019.

²⁶⁰ ”Sværdborg”, 1985,137.

²⁶¹ Møller, 2008, 116.

²⁶² Møller, 2008, 76.

²⁶³ ”Sværdborg”, 1985, 83.

ner, at Frikorps Danmark blev oprettet [...]”.²⁶⁴ Sovjetunionen var skurken, der besatte frie nationer, og Tyskland var, sammen med de danske østfrontfrivillige, heltene, der kæmpede og befriede ofrene. Som det kan ses, er de frivilliges fortællinger i sort og hvidt, hvor der ingen tvivl er om hvilken side, der var den rigtige, og hvilken, der var den forkerte.

9.3 ”DU HAR SVIGTET DIT LAND.”²⁶⁵

For at forstå Nielsens, ”Sværdborgs” og Møllers fortællinger ordentligt er det nødvendigt til sidst at undersøge, hvad de fortalte om retsopgøret og om tiden lige efter krigen. Fokusset vil ikke være på de personlige oplevelser, da dette er fakta, der ikke er videre sammenlignelige. I stedet vil deres fremstilling af handlinger, rum og aktører undersøges som udtryk for gruppens opfattelser og værdier, også kaldet gruppens habitus. Det kan siges, at de frivilliges fortællinger fulgte en hjemmeude-hjemme struktur: Rummet de startede i var Danmark, hvor de blev påvirket til at melde sig til tysk krigstjeneste. Så rejste de ud og oplevede krigen samt undergik både psykiske og fysiske ændringer. Derefter kom de hjem til Danmark igen, hvor de skulle leve med konsekvenserne af deres handlinger. Et rum, der i Nielsens tilfælde, indebar familiens foragt. For da han blev løsladt og kom hjem på familiegården, smed faderen ham ud og råbte, at han havde svigtet sit land, som citatet ovenfor viser. En pludselig misbilligelse som Nielsen fortalte, at faren aldrig tidligere havde givet udtryk for.²⁶⁶

Som rum havde Danmark forandret sig. De beskrev Danmark inden krigen som værende deres hjem, men efter krigen var det et utrykt sted at være, hvor venner blev fjender. Fordi Nielsen blev såret og derfor blev sendt hjem, inden krigen var afsluttet, kunne han beskrive en længere proces, hvor den danske befolkning vendte sig imod de danske østfrontfrivillige. Han fortalte, at den tidligere venlighed, han havde oplevet, forsvandt mere og mere i vinteren 1944-1945, og på grund af de mange angreb og mord på både formodede stikkere og modstandsmænd i marts og april 1945 anskaffede han sig en pistol til selvforsvar.²⁶⁷ Hans handlinger viser en tydelig frygt overfor sine landsmænd. De frivillige frygtede, at enhver kunne være modstandsmand og derfor angribe eller forsøge at myrde dem. I de sidste kapitler af fortællingerne blev to nye fjender også introduceret.

Retsopgøret var begivenheden i de frivilliges fortællinger, som for alvor gjorde regeringen og modstandsbevægelsen til de østfrontfrivilliges fjender. Alle tre blev de anholdt og interneret, og de

²⁶⁴ Møller, 2008, 176.

²⁶⁵ Nielsen, 1977, 144. Citeret som det står i bogen med store bogstaver.

²⁶⁶ Nielsen, 1977, 144.

²⁶⁷ Nielsen, 1977, 106-108.

fortalte om, hvordan modstandsfolkene håndterede de interneret med våben i hånden.²⁶⁸ Hele situationen efter krigen efterlod en harme, der er let at lokalisere i de frivilliges fortællinger. Møller beskrev bl.a. modstandsmændene som ”„frihedskæmpere””, ”„modige kæmpere for frihed””, ”sabotører” og ”terrorister”.²⁶⁹ Ved at skrive de to første udsagn i anførelsestegn tilføjede Møller ironi, der viste hans virkelige opfattelse af dem som værende alt andet end de helte, de i efterkrigstiden var blevet fremstillet som. De tre frivillige har tilfældes, at de alle fremstillede modstandsbevægelsen og betjentene, der stod for deres internering negativt. Nielsen fremstillede modstandsfolkene som almindelige danskere, der så en mulighed. Ifølge ham blev de først modstandsmænd, da tyskerne havde tabt, men ikke desto mindre indrømmede han, at gruppen havde haft en stor indflydelse, ”[.] det først og fremmest var frihedsbevægelsen, som kommunisterne var stærkt infiltreret i, der pressede på for at få loven med tilbagevirkende kraft gennemført ekspres”.²⁷⁰ Kommunisterne forblev altså skurken i fortællingerne, nogle gange var de det bare mere i kulisserne. Møller havde også denne opfattelse af begivenhederne, men han tilføjede i sin fortælling, at der var rygter om, at modstandsmænd havde truet med at slå de interneret ihjel, hvis loven ikke blev gennemført.²⁷¹ Denne version af begivenhederne skal forstås i forlængelse af deres fremstilling af regeringen. I de frivilliges fortællinger havde regeringen fra starten været tyskervenlige, men den var også opportunistisk og forræderisk, for da krigen var slut, fortalte de, ændrede regeringen straks mening og straffede dem, de tidligere havde støttet, f.eks. de frivillige.²⁷² Det kan da heller ikke benægtes, at regeringen sendte nogle signaler, der styrkede de frivillige i deres overbevisning. Som tidligere nævnt vurderer Larsen og Stræde, at regeringens hjælp med at motorisere Frikorps Danmark blot overbeviste de frivillige om, at de kæmpede for det officielle Danmark. Schou fremhæver også andre misvisende handlinger. F.eks. at regeringen tillod, at daværende officer Christian Peder Kryssing fik kommandoen over Frikorps Danmark, og de gav tilladelse til, at hærens folk kunne træde udenfor nummer, dog argumenterer han også for, at regeringen aldrig gav sin billigelse til at melde sig til tysk krigstjeneste.²⁷³

Interessant er det, at de frivilliges fortællinger her bryder fuldstændigt med den gængse fortælling. Ifølge Christiansen og Hyllested fortalte politikerne, der både havde været i regeringen under besættelsestiden og efter krigen, at de havde æren for, at Danmark kom igennem krigen. Et for-

²⁶⁸ Nielsen, 1977, 112. ”Sværdborg”, 1985, 160. Møller, 2008, 147-148.

²⁶⁹ Møller, 2008, 146; 148; 150; 157.

²⁷⁰ Nielsen, 1977, 118; 155.

²⁷¹ Møller, 2008, 155.

²⁷² Nielsen, 1977, 35; 127. ”Sværdborg”, 1985, 7.

²⁷³ Schou, 1981, 8.

svar der skulle sikre, at de beholdte magten. Politikerne argumenterede bl.a. for, at samarbejdspolitikken havde fungeret som et dække over både aktiv og passiv modstand.²⁷⁴ Regeringens og de frivilliges fortællinger er således modstridende, men ligeledes er de frivilliges fortællinger og forskningens. Christensen, Poulsen og Smiths fortolkning af begivenhederne lyder, at modstandsfolk og politikere gik sammen om at udforme et udkast til loven.²⁷⁵ Det var derved kun de frivillige, som pointerede, at modstandsfolkene fik deres meninger igennem med vold og trusler. De konstruerede derved, i modsætning til andre, en fortælling, hvor modstandsbevægelsen ikke var nationens helt, der kæmpede for landets frihed, men skurken. Det var dog også en fortælling, hvor regeringen vendte dem ryggen, hvilket var en udpræget opfattelse blandt de østfrontfrivillige, fordi som Christiansen og Hyllested argumenterer for, følte mange af dem sig svigtet af regeringen.²⁷⁶

Som tidligere argumenteret påvirkede den behandling, som de frivillige fik under retsopgøret, de frivilliges fortællinger, f.eks. resulterede det i, at de østfrontfrivillige ikke udtrykte meget sympati overfor nazisternes ofre. Det resulterede også i deres egne offer fortællinger. Møller beskrev f.eks. retsopgøret som en "forudbestemt parodi", der var yderst uretfærdig.²⁷⁷ Fra hans perspektiv var retsopgøret aftalt spil og ikke en juridisk begrundet begivenhed, men en absurd overdrivelse af normal retsprocedure. Konsekvenserne af deres handlinger blev, at Møller fik halvanden års fængsel, "Sværdborg" fik et år og tre måneder, og Nielsen fik en mildere straf på et år, fordi han var blevet såret i kamp.²⁷⁸ Straffe som de ikke mente, at de fortjente, bortset fra Nielsen der, som tidligere fortalt, accepterede straffen som en straf for de drab, han havde begået. Retsopgøret og straffens uretfærdighed er et gennemgående tema. Nielsen skrev derom ligesom Møller, og i "Sværdborgs" fortælling blev uretfærdigheden yderligere understreget, ved at han gengav en samtale, han havde haft efter krigen, hvor en tidligere modstandsmand kaldte straffen og retsopgøret for "justitsmord".²⁷⁹

Det er tydeligt, når de frivillige fortalte om retsopgøret, og hvorvidt regeringen havde givet dem anvisninger til at melde sig eller ej, at de berettede deres sandhed. Ifølge den autobiografiske pagt kan det ikke påstås, at de løj, de fortalte blot sandheden, som de opfattede den. Deres opfattelser af sandheden, som kan formodes, var meget påvirket af deres habitus og gjorde, at deres fortællinger er fordrejede versioner af det, som virkeligt skete.

²⁷⁴ Christiansen og Hyllested, 2011, 255.

²⁷⁵ Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 396.

²⁷⁶ Christiansen og Hyllested, 2011, 252.

²⁷⁷ Møller, 2008, 153.

²⁷⁸ Nielsen, 1977, 125. "Sværdborg", 1985, 173. Møller, 2008, 153.

²⁷⁹ Nielsen, 1977, 120-121; 157. "Sværdborg", 1985, 183.

10 En fortælling eller fortællinger?

Det er nu blevet analyseret og diskuteret, hvad de frivillige valgte at fortælle om deres oplevelser i forbindelse med deres tyske krigstjeneste. Men var der konsensus mellem Niensens, ”Sværdborgs” og Møllers fortællinger? Dette er allerede blevet løbende diskuteret, men det skal nu med et skarpe fokus sættes op imod fortællingen, forskningen fandt.

Selvom den historiske forskning de sidste 30 år ikke har fokuseret på de frivilliges fortællinger som genstandsfelt, skriver flere kort om, hvad de fandt, at de frivillige sagde. Christensen, Poulsen og Smith argumenterer for, at de frivillige, som de interviewede, fulgte fortællingen der var gældende i veterangrupper og veteranforbundet Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit (HIAG) om, at Waffen-SS var en almindelig hær, som ikke deltog i forbrydelser. Men de finder også, at der i Danmark var tilføjet en ekstra facet til fortællingen; at de danske frivillige var ofre for regeringens politik.²⁸⁰ Den samme fortælling finder Larsen og Stræde. De argumenterer for, at de frivillige fremstillede sig selv i et Kold Krigs perspektiv, hvor de var heltene, der havde kæmpet i almindelige kamptropper imod kommunisterne, og de var blevet snydt og forrådt af regeringen.²⁸¹ Det er en korrekt men en simplificeret gengivelse af de frivilliges fortællinger. Analysen har gjort det tydeligt, at der var markante forskelle i de frivilliges fortællinger. De tre udvalgte fortællinger kan kategoriseres således: Niensens var en fortælling om den omvendte synder, ”Sværdborgs” var en heltefortælling, og Møllers var en fortælling om de frivillige som ofre.

Inddelingen er valgt ud fra de fortællinger, de frivillige havde konstrueret, og hvad de havde fokuseret mest på – krigen, retsopgøret, anger m.m. Niensens fortælling handler f.eks. meget om tiden efter krigen, hvor han så tilbage og ærgrede sig over sin fortid. Han gengav bl.a. en samtale, hvor vennen Torben sagde, at Nielsen havde fortrudt sine handlinger. Selv svarede han, at han ønskede at blive respekteret for den han er til trods for sin fortid.²⁸² Så Nielsen ville helst adskilles fra den person, han var i sin fortid og, som tidligere påpeget, fortalte han også, at han blev forbedret i fængslet. Derfor kan hans fortælling kategoriseres som en fortælling om en omvendt synder. Som analysen også viser, mente Nielsen også, at de frivillige var ofre for regeringens forræderi. Det er således ikke en rendyrket omvendt synder fortælling.

Møllers fortælling balancerer til forskel fra de to andres imellem at opfatte de frivillige som helte og opfatte dem som ofre. Under besøget i Rusland erfarede Danielsen bl.a., at Møller var

²⁸⁰ Christensen, Poulsen og Smith, 2016b, 53. Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 400.

²⁸¹ Larsen og Stræde, 2015, 324.

²⁸² Nielsen, 1977, 166-167.

overbevist om, at de frivillige kæmpede ”en moralsk og etisk forsvarlig kamp”.²⁸³ Stadig er det dog fortællingen om dem som ofre, der vejer tungest. Han prøvede endda at bevise, at myten om Rostockmødet var sand. Han argumenterede, at mødet havde fundet sted den 17. marts 1940, samt at tilstedeværende tyske og danske repræsentanter havde indgået aftaler om besættelsen.²⁸⁴ Dette forsvar var ifølge Christiansen og Hyllested udbredt iblandt de aktive landssvigere efter krigen. Et argument der blev brugt i forsøget på æresgenoprejsning.²⁸⁵ Det er også tilfældet her. Som den eneste af de tre brugte Møller myten til at forsvare de frivillige.

Til forskel fra de to andres fortællinger fylder kvaler eller irritation over fortiden ikke meget i ”Sværdborgs” fortælling. Da han fortalte om sin tid i Vordingborg arrest, hvor han sad inden retssagen, gjorde han det klart, at hans fortælling ikke er en beretning om skyld eller uretfærdig behandling; ”Ingen af os har skyldfølelse eller dårlig samvittighed over, at vi har været frivillige på Østfronten”.²⁸⁶ Hele vejen igennem sin fortælling indikerede ”Sværdborg” aldrig tvivl om, at han og de andre frivillige var heltene under Anden Verdenskrig, og at de ikke havde gjort noget forkert. ”Sværdborg”, og derved de frivillige som gruppe, var heltene i fortællingen, hvilket han sikrede, at folk lærte allerede i forordet: ”En frontsoldat oplever det fællesskab, hvor enhver kender sin pligt: Den stærke hjælper den svage, den raske den sårede og den frygtløse den ængstelige”.²⁸⁷ De frivillige og frontsoldater beskrev ”Sværdborg” her næsten som idealhelte. Igen udtalte han sig på alle de frivilliges vegne. I det første citat benyttede han pronomenet ”os”, og i det andet udtalte han sig for alle frontsoldaterne. Selvom fortællingen omhandler hans oplevelser, blev den ofte en kollektiv fortælling, hvor ”Sværdborg” påtog sig rollen som ideal repræsentant for de danske østfrontfrivillige.

Med analysens fund kan det argumenteres, at ”Sværdborgs” og Møllers fortællinger stemmer nogenlunde overens med den fortælling, forskningen fandt. Nielsen skiller sig dog meget ud, men som Larsen og Stræde også argumenterer for, var der nogle få frivillige, der fik samvittighedskvaler og fortalte om nazisternes gerninger.²⁸⁸ Det kan således ikke argumenteres, at der var konsensus i de frivilliges fortællinger, selvom de omhandler de samme emner, så havde de frivillige hver deres opfattelser af virkeligheden. Dermed påstås det ikke, at den historiske forskningen har taget fejl, blot at den kun har videregivet en simplificeret gengivelse af fortællingerne. Som nævnt i forsk-

²⁸³ Danielsen, 2014b, 23.

²⁸⁴ Møller, 2008, 164-165; 170.

²⁸⁵ Christiansen og Hyllested, 2011, 248.

²⁸⁶ ”Sværdborg”, 1985, 168.

²⁸⁷ ”Sværdborg”, 1985, 8.

²⁸⁸ Larsen og Stræde, 2015, 330.

ningsoversigten, fokuserer den historiske forskning på, hvad der faktisk skete, og hvad de frivillige faktisk deltog i. De frivilliges fortællinger er derved kun let og overfladisk blevet berørt, hvilket resulterer i den simplificeret gengivelse. Som allerede set har den ikke-historisk forskning modsat undersøgt de frivillige via det, de selv sagde og nedskrev. Den kom derved med mere differentieret resultater. Schou, som også arbejder med et udpluk af erindringsværker, argumenterer f.eks. for, at der er adskillige fortællinger iblandt landssvigerne, der var i tysk krigstjeneste, fordi de var forskellige individer socialt og psykologisk.²⁸⁹ Når fortællingerne er genstandsfeltet, kommer der bare mere differentieret resultater. Specialet er dermed en uddybelse af det, forskningen har fundet, og det argumenteres, at de frivilliges fortællinger spillede på en lang række facetter.

Det er netop det som den historiske fortællingsanalyse, der er lavet her, viser. De frivillige behandlede mange af de samme emner, men de fremstillede dem forskelligt og tillagde dem forskellig værdi, samt lagde de forskelligt vægt på, hvad der var vigtigt. Forskelle og ligheder i de tre fortællinger kan forklares med deres habitus. En fælles habitus der var formet af den modvilje, de frivillige oplevede derhjemme, men også en individuel habitus præget af personlige oplevelser, f.eks. deres forskellige opvækst, nazistiske skoling og senere liv. Klart er det, at de tre beretninger er forsøg på selvretfærdiggørelse, og at de tre kæmpede for genoprejsning. Ved bevidst at vælge hvad de vil fortælle om, og hvad de ikke ville fortælle om, samt hvordan de manipulerede det fortalte til deres fordel, skabte Nielsen, ”Sværdborg” og Møller tre forsvarsskrifter.

Eftersom ”Sværdborgs” beretning er skrevet længe efter han sad i arresten, er det rimeligt at formode, at erklæringen om, at han ingen samvittighedskvaler havde, er et udtryk for et ønske om at komme en mulig klage i forkøbet. Christiansen og Hyllested finder i deres studier, at befolkningen ønskede, at de frivillige skulle angre, men også at de færreste gjorde det, fordi de ikke mente, at de var skyldige i landsforræderi. Samtidigt argumenterer de for, at de frivillige blev tvunget ud i at forsvare sig, fordi mange beskyldte dem for at være nazister.²⁹⁰ Som analysen viser, var Nielsen den eneste der angrede, men selv han holdte fast i, at han ikke havde begået landsforræderi. Det kan derfor spekuleres i, hvorvidt den angrende fortælling var en konsekvens af Nielsens habitus som måske, mere end de andres, var påvirket af befolkningens reaktion samt et ønske om at skabe forståelse, fordi det danske samfund aldrig tilgav de frivillige.²⁹¹ Men Christensen, Poulsen og Smith argumenterer modsat for, at fjendtligheden i Danmark kan have ledt til, at de frivillige identificerede sig med soldaterfællesskabet, militærets normer og ideologi. Samtidigt argumenterer de også for,

²⁸⁹ Schou, 1981, 57.

²⁹⁰ Christiansen og Hyllested, 2011, 261-262.

²⁹¹ Nielsen, 1977, 152; 156.

at retsopgøret havde stor indflydelse på de frivilliges positive og unuanceret fortællinger.²⁹² Den første del af argumentet kan især forklare, hvad der formede ”Sværdborgs” habitus, som har været med til at konstruere hans fortælling. ”Sværdborg” fortalte og forvarede netop soldaterfællesskabet og de frivilliges handlinger. Den anden del giver muligvis en forklaring på Møllers fortælling. Fordi han opfattede dem som ofre, var han ikke decideret kritisk overfor nazisternes gerninger og sine egne.

Den historiske forskning konkluderer også, at de frivillige forsvarede sig i et Kold-Krigsperspektiv. Christiansen og Hyllested argumenter f.eks. for, at i de frivilliges fortællinger om anti-kommunisme og forsvaret af Vesteuropa indflettede de den Kolde Krig og argumenterede derved, at de frivillige og Waffen-SS kom før NATO.²⁹³ Den Kolde Krig har også en plads, dog kun i minimalt omfang, i to af de tre fortællinger. ”Sværdborg” og Møller afsluttede deres apologetiske fortællinger ved at understrege hvor uretfærdigt, det var, at de blev straffet for at kæmpe imod kommunismen, da Danmark få år senere meldte sig ind i NATO for igen at bekæmpe kommunismen på samme side som Tyskland.²⁹⁴ ”Sværdborg” og Møller var tydeligt påvirket af den Kolde Krig. ”Sværdborg” skrev også, da krigen stadig stod på, og Møller gjorde det i årene derefter. Det er netop samtiden, hvor fortællinger bliver skabt, som er vigtig argumenterer Magnussen, fordi den kan have indflydelse på værdierne i fortællingerne.²⁹⁵ Situationen under den Kolde Krig har sandsynligvis resulterede i, at de frivillige følte sig endnu mere uretfærdigt behandlet, og det gav dem dermed en mulighed for at legitimerer deres handlinger yderligere. Nielsen gik dog ikke ind i denne diskussion, muligvis fordi han ikke er lige så fokuseret på at skabe en fortælling, der argumenterer, hvor uretfærdig de frivillige var blevet behandlet.

Jeg argumenterer derfor, at fortællingerne er forskellige, og bagved dem ligger der et hav af forskellige årsager, påvirkninger og personlige oplevelser. Alle tre er forsvarsskrifter, men de forsvarer forskellige ting: ”Sværdborg” og Møller forsvarede de frivillige og deres handlinger som værende retfærdige, hvor Nielsen forsvarede de frivillige, og hvorfor de kom over på den forkerte side.

Nielsen, ”Sværdborg” og Møller havde således tre fortællinger, hvor Niensens skiller sig mest ud fra de andres, og fra det andre historikere har fundet. Men med det sagt, kan det diskuteres om et andet kildegrundlag og andre metodiske valg ville have vist andre resultater. Det kan ikke udeluk-

²⁹² Christensen, Poulsen og Smith, 2006, 436-437.

²⁹³ Christiansen og Hyllested, 2011, 248-149.

²⁹⁴ ”Sværdborg”, 1985, 186. Møller, 2008, 180.

²⁹⁵ Magnussen, 2018, 11.

kes, at hvis analysen havde indeholdt flere fortællinger fra andre menige soldater, at resultatet havde været en smule anderledes. Der ville stadig være adskillige fortællinger, men sandsynligvis ville det være tydeligere, om der var en dominerende fortælling iblandt de østfrontfrivillige – om helte, ofre eller den omvendte synder fortælling havde flest tilhængere. At lukke op for officerers fortællinger kunne også have været en fordel. De kunne have vist endnu flere af de nuancer, de frivillige brugte i deres fortællinger. Formentligt ville en sammenligning mellem officerers og meniges fortællinger have gjort det endnu mere tydeligt, at fortællingerne var påvirket af deres habitus, da officererne kom fra en markant anden baggrund end dem, der kom fra en civil baggrund.

Fortællingsanalysen dikterer også, at de fem grundkomponenter skal analyseres, men ikke hvad der er vigtigst at analysere under disse grundkomponenter. Derfor har jeg truffet valg for at fokusere analysen, og de er faldet på det, der var mest interessant og sigende. Dermed er noget selvfølgelig også blevet fravalgt. Analysen berør f.eks. ikke emnet sex. Et emne der dog tydeligt støtter, at de frivillige fokuserede på forskellige ting i deres fortællinger, fordi ”Sværdborg” var nemlig den eneste af de tre, der fortalte om sex og soldaternes adskillige besøg på bordeller.²⁹⁶ Utvivlsomt er det, at de metodiske valg har haft en indflydelse på analysen, men der er ikke fortaget fravalg af emner, som kunne have ført til en anden konklusion uden at bryde specialets emneafgrænsning. Specialet analyserer jo netop, hvilke fortællinger de danske frivillige, som startede ud som menige, fortalte.

11 Helten, ofret og den omvendte synder – en konklusion

Igennem fortællingsanalysen af Niensens, ”Sværdborgs” og Møllers erindringsværker kan det konkluderes, at de danske østfrontfrivillige havde skabt deres egne forståelser af det, der var sket i forbindelse med deres tyske krigstjeneste. De havde skabt forsvarsfortællinger, der inkluderede tiden før, under og efter Anden Verdenskrig, og som gengav deres versioner af virkeligheden. De fortalte deres historier, men til tider påtog de sig også at udtale sig på vegne af alle de danske østfrontfrivillige som en samlet gruppe. Nogle gange indeholdte fortællingerne ikke blot fordelagtige fordrejninger af det, som var sket, men også episoder der var historisk ukorrekte. Alt sammen resultaterne af enten selvopfattelse, mangelfuld hukommelse eller løgne. Igennem analysen er det blevet erfaret, at de frivillige havde fortællinger i flertal. Ikke blot fordi specialet analyserer tre fysisk forskellige fortællinger, men fordi de frivilliges fortællinger på trods af adskillige ligheder ikke fulgte en konsistent fælles fortælling. Selvom de var fortællinger, der forsvarede og prøvede at skabe forståelse for

²⁹⁶ ”Sværdborg”, 1985, 15-16, 58-59.

de frivillige og deres handlinger, var det forskelligt, hvad de valgte at fortælle om, og hvordan de fortolkede det. F.eks. var der stor forskel på, om de inkluderede spørgsmålet om politisk overbevisning. Nielsen fortalte meget om sine tidligere nazistiske overbevisninger, hvor både Møller og "Sværdborg" kun gav sparsomme informationer eller ingen overhovedet. Nielsen og Møller fortalte også meget om deres motiver, og om tiden inden de meldte sig, hvor "Sværdborg" kun fortalte sparsomt om tiden inden, men også om tiden efter han blev løsladt. Med det sagt, var der også ligheder. Tilfældes havde de, at fortællingerne startede inden deres tyske krigstjeneste og først sluttede efter retsopgøret. De fremstillede også Østfronten ens. Som et brutalt sted hvor død, ødelæggelse og kammeratskab var hverdagen. De var delvist enige i deres fremstilling af aktørerne: Under krigen var skurken de barbariske kommunister, og efter krigen var det modstandsbevægelsen, som behandlede de frivillige uretfærdigt. I "Sværdborgs" fortælling var de frivillige heltene, der bekæmpede kommunismen, men i Møllers var de også ofre for regeringens luner. Dette var Nielsen delvis enig i, men han tilføjede endnu en nuance. I hans fortælling var de frivillige på den forkerte side af det, der var moralsk rigtigt og forkert.

Der var således nogle ting, de frivillige glædeligt fortalte om. De forsvarede gerne de frivillige, de legitimerede gerne, hvorfor de havde kæmpet imod kommunismen, og de fortalte om adskillige krigshandlinger. Men der var også ting, som de næsten enstemmigt valgte at fortie. Når det kommer til handlinger som krigsforbrydelser og krigshandlinger, stopper lighederne. Det berettede alle tre om kampene og livet på Østfronten, men "Sværdborg" og Møller gjorde som de fleste østfrontfrivillige og forholdte sig tavse om emnet krigsforbrydelser, selvom de befandt sig steder, hvor forbrydelser havde fundet sted. Som den eneste af de tre brød Nielsen tavsheden og indrømmede til dels, at han havde kendskab til jødeforfølgelser, overgreb og henrettelser.

De var tre forskellige mænd, og de havde tre forskellige fortællinger med adskillige nuancer. De adskillige til- og fravalg, de tog, resulterede i tre fortællinger - Nielsen mente, at han og de frivillige havde været på den forkerte side, men straffen havde forbedret ham. "Sværdborg" fortalte om de frivillige helte, der kæmpede for Danmarks sikkerhed og rettigheder. Møller havde skabt en fortælling, hvor de frivillige kæmpede for Danmark, som så vendte dem ryggen. Deres til- og fravalg var bevidste valg i deres forsøg på at konstruere disse tre fortællinger, som var forsøg på at forklare, forsvare og sikre en vis æresgenoprejsning.

Forskellene og lighederne er resultater af de frivilliges habitus. Fortællingerne var forskellige, fordi de havde gennemgået forskellige ting i barndommen, under og efter krigen. Alle havde de deres egen mentalitet, normer og værdier, som var blevet formet af de forskellige miljøer, de var

tilknyttet, deres familie forhold, og det de havde oplevet. Hvilket resulterede i, at fortællingerne fik de forskellige nuancer. Der var også ligheder, som kan forklares med, at de alle var påvirket af den nazistiske ideologi, krigens rædsler, retsopgørets uretfærdighed og eftertidens misbilligelse. Hvilket resulterede i, at fortællingerne berørte de samme tre faser: før krigen, krigen og retsopgøret, men også hvorfor emner som krigsforbrydelser, overgreb, nazismen, retsopgøret, hvervning osv. blev nævnt. Emnerne er alle blevet bearbejdet, gennemtænkt, vendt og drejet af de frivillige, så de passede på den enkelte frivilliges selvforståelse og ønske om at blive forstået. Resultaterne er derved ikke dramatisk forskellige fra det, forskningen sagde om, at de frivillige fremstillede sig selv som frontsoldater, der bekæmpede kommunisterne, og som var ofre for regeringens politiske spil. Hver soldat havde sine fortællinger, og det var forskelligt hvordan de opfattede ting, og hvad de valgte at afsløre. Af de valgte erindringsværker er især Nielsens markant anderledes end de to andres.

Det er således opnået at se de frivilliges værdier og opfattelser om dem selv, krigen og deres situation; hvad de selv mente drev dem; hvad de valgte at fortælle og fortie; samt hvordan de præcist konstruerede deres fortællinger.

11.1 Perspektivering

Analysen har givet et indblik i, at de danske østfrontfrivillige havde en meget særpræget forståelse af det, som var sket i og omkring Anden Verdenskrig. Som modtagere af disse fortællinger skal vi være konstant opmærksomme og kritiske. Forhåbentligt har analysen skabt forståelse for, hvordan mennesker skaber fortællinger, og hvordan disse fortællinger er redskaber, hvorigennem folk videregiver deres version af fortiden. For historikere, men også for andre samfundsborgere, kan denne forståelse bruges både på historiske emner og nutids emner. Tydeligt er det, at enhver side har sin forståelse af begivenheder, og alt folk fortæller er påvirket af deres subjektive forståelse og opfattelse, hvilket vidner om, hvorfor der ofte er uenigheder om fortiden.

Resultaterne er selvfølgelig påvirket af kildegrundlaget. Et bredere kildegrundlag ville dog have kompromitteret mulighederne for at gå i dybden og lave en gennemarbejdet fortællingsanalyse, der både inkluderer sammenligninger og undersøgelser af historiske ukorrektheder. En videre undersøgelse kunne indebære at åbne op i både bredden og i dybden. I bredden kan der åbnes op ved at undersøge fortællingerne i samtlige publicerede erindringsværker af østfrontfrivillige. I dybden kan der åbnes op ved at lave en fortællingsanalyse over tid, hvor både erindringsværker, dagbøger, feltpost, politirapport, retssagsudskrifter, psykologiske undersøgelser og artikler undersøges med henblik på det, de fortalte, og hvorvidt deres fortællinger ændrede sig.

Abstract

The present master thesis analyses the narratives constructed by three Danish volunteers who fought for Nazi-Germany on the Eastern Front against the Soviet Union during Second World War. To explore this topic the thesis answers the following question: What did the Danish volunteers chose to tell after Second World War to the uninitiated public about their experiences before, during, and after the war in connection with their German Nazi-military service, and did they follow one narrative, or did they have several different narratives? The goal of the thesis is therefore to explore the narratives that the volunteers told in a historical perspective by analysing what they chose to tell about and what they chose not to mention; what values they attached to different topics; and what narratives they thereby constructed.

The thesis analyses the volunteers' tales that both deal with the time before, during, and after the war. However, the predominant focus is on what they told about their time during the war. This is done by applying a combination of different theories: Pierre Bourdieu's term habitus is used to understand that the volunteers' narratives were influenced by previous experiences, norms, values, perceptions etc. A theoretical understanding of narratives as constructions that are influenced by agendas, memory, and so on is also applied in the analysis. It all comes together in the use of a historical narrative analysis method, where the focus is on five narrative components: time, space, events, actions, and actors. What the volunteers' chose to tell about (and not to tell about) the Eastern Front, war crimes, Nazism, enemies etc. are examined to see what kinds of narratives they established. Thereby, the analysis both gives insight into the volunteers' perceptions of different topics, and how they wished to be understood as a result of the narratives they wrote and published after the war.

Lastly it is concluded that the volunteers created tales that defended all the Danish volunteers and their decision to join the war on the German side. They were very selective in what they revealed about their experiences, and they told their own distorted versions of what happened to benefit their self-perception. Even though there were similarities in their narratives, where they for example agreed about their description of the Eastern Front and the unjust legal consequences, they did not have one overall narrative in common. Their tales were filled with different perceptions and various themes. All in all, they each had their own overall stories: Nielsen's was a narrative about a reformed sinner; "Sværdborg" constructed a narrative where the volunteers were heroes; and Møller was convinced that they were victims of unjust circumstances.

Litteraturliste

Kildemateriale

- Danielsen, Niels-Birger. "Schalburgs elite-ordonnans". *B.T.* 21. december 2014a: sektion 2, side 4-9. *Infomedia*. Web. 14.01.2019. <<https://apps-infomedia-dk.proxy3-bib.sdu.dk/mediarkiv/link?articles=e4bb40af>>.
- Danielsen, Niels-Birger. "Gensyn med fronten". *B.T.* 22. december 2014b: sektion 1, side 16-23. *Infomedia*. Web. 04.02.2019. <<https://apps-infomedia-dk.proxy3-bib.sdu.dk/mediarkiv/link?articles=e4bb7767>>.
- Møller, Magnus Johannes. *I krig for Danmark – En danskers oplevelser på østfronten*. Vejle: Eget forlag, 2008.
- Nielsen, Olaf. *Slettet af rullen – En frikorpsmands opgør med fortiden*. Århus: Aros, 1977.
- "Sværdborg" Jensen, Svend Aage. *SS-frivillig – Sværdborg fortæller*. Århus: Harly Foged og Bogans Forlag, 1985.

Sekundær litteratur

- Birkeland, Sven Arvid. *I Kamp for Danmark – Danske skæbner i 2. Verdenskrig*. København: Gyldendal, 2013.
- Burke, Peter. "From "History as social memory"". *The kollektive memory reader*. (red.) Jeffrey K. Olick o.a. Oxford: Oxford University Press, 2011. s. 188-192.
- Christensen, Claus Bundgård, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith. "Fra videnskab til mindekultur og reenactment – historiebrugen om danskere i tysk krigstjeneste". *Kildekunst – Historiske og kulturhistoriske studier – Festskrift til John T. Lauridsen*. (red.) Sofie Lene Bak o.a. Bd. 1. København: Det Kongelige Bibliotek i kommission hos Museum Tusulanum, 2016a. s. 541-565.
- Christensen, Claus Bundgård, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith. "Samtaler om vold - Oral History med forhenværende Waffen-SS Soldater". *Oral History i Danmark*. (red.) Sofie Lene Bak. Odense: Odense universitetsforlag, 2016b. s. 35-62.
- Christensen, Claus Bundgård, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith. *Waffen-SS – Europas nazistiske soldater*. København: Gyldendal, 2015. s. 41-58; 153-176; 227-266.
- Christensen, Claus Bundgård, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith. *Under Hagekors og Dannebrog – Danskere i Waffen SS 1940-45*. 4 udgave. København: Aschehoug, 2006.

- Christiansen, Karl Otto. *Mandlige Landssvigere i Danmark under besættelsen – En kriminografisk og sociologisk oversigt over 5.107 mænd dømt efter straffelovstillæggene af 1.6.1945 og 29.6.1946*. København: Direktoratet for Fængselsvæsenet, i Kommission hos G.E.C. Gads Forlag, 1950.
- Christiansen, Palle Ove. "Kulturhistoriens genkomst". *Historisk Tidsskrift*. 2007. Bd. 107, hæfte 1. s. 207-235. *Tidsskrift.dk*. Web. 19.02.2019.
<<https://tidsskrift.dk/historisktidsskrift/article/view/56289>>.
- Christiansen, Søren Billeschou og Rasmus Hyllested. *På den forkerte side – De danske landssvigere efter befrielsen*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2011. s. 241-264.
- Dansk Institut for Internationale Studier. "Olaf Nielsen". *Folkedrab.dk*. Web. 30.03.2019.
<<https://folkedrab.dk/kilder/olaf-nielsen-hvad-skete-der-med-tilfangetagne-partisaner>>.
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. "Varetægt". *Ordnet.dk*. Web. 03.05.2019.
<<https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=varetægt>>.
- Djursaa, Malene. *DNSAP – Danske nazister 1930-45*. København: Gyldendal, 1981. s. 15-43.
- Eigaard, Søren Allerød. "Frø til ugræs..." – *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-1934*. Odense: Odense universitetsforlag, 1981. s. 19-24.
- Engen, Torben Toftgaard. *Kongens mænd*. Odense: Speciale opgave ved Syddansk Universitet, 2009.
- Haaest, Erik. *Frostknuder – Frikorps Danmark-folk om kampene ved Welikije Luki og korpsets endeligt*. 3 udgave. København: Bogan, 2005. s. 86-106, 133-136.
- Larsen, Dennis. *Fortrængt Grusomhed – Danske SS-vagter 1941-45*. København: Gyldendal, 2010.
- Larsen, Dennis og Therkel Stræde. *En skole i vold – Bobruisk 1941-44. Frikorps Danmark og det tyske besættelsesherre-domme i Hviderusland*. København: Gyldendal, 2015.
- Lauridsen, John T. *Dansk nazisme 1930-45 – og derefter*. København: Gyldendal, 2002. s. 55-82, 140-148; 332-357.
- Lejeune, Philippe. *On Autobiography*. Oversat af Katherine Leary. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989. s. 3-30.
- Lund, Mogens. *Tilintetgørelseskrig – Krigen på Østfronten 1941-45*. Slagelse: Ellekær, 2013. s. 13-18, 87-107.
- Magnussen, Anne. "Fortællingsanalyse for historikere". *TEMP*. 2018. Nr. 17. s. 5-26.

- Maton, Karl. "Habitus". *Pierre Bourdieu – Key concepts*. 2 udgave. (red.) Michael Grenfell. Durham: Acumen, 2012. s. 48-64. *ProQuest*. Web. 18.02.2019. <<https://ebookcentral.proquest.com/lib/sdub/reader.action?docID=3061159&ppg=61>>.
- McKale, Donald M. *Hitler's shadow war – the Holocaust and World War II*. Lanham: Taylor Trade Publishing, 2006. s. 126-158.
- Olden-Jørgensen, Sebastian. *Til kilderne! – Introduktion til historisk kildekritik*. København: G.E.C. Gads Forlag, 2013 (Den benyttede udgave er en genoptrykt udgave. Bogen udkom første gang i 2001).
- Olden-Jørgensen, Sebastian. "Glæder og sorger i Oral History – Et metodisk-historiografisk essay". *Oral History i Danmark*. (red.) Sofie Lene Bak. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2016. s. 21-34.
- Reed-Danahay, Deborah. "Habitus". *Theory in Social and Cultural Anthropology – An Encyclopedia*. (red.) R. Jon McGee og Richard L. Warms. London: SAGE Publications, Inc., 2013. s. 375-378. *SAGE Knowledge*. Web. 20.02.2019. <<http://dx.doi.org.proxy1-bib.sdu.dk:2048/10.4135/9781452276311.n120>>.
- Ritchie, Donald A. *Doing Oral History*. 3 udgave. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Schou, Søren. *De danske Østfront-frivillige*. København: Suenson, 1981.
- Sigsgård, Thomas. *Psykologisk undersøgelse af mandlige landssvigere i Danmark under besættelsen*. København: Direktoratet for Fængselsvæsenet, 1954.
- Tamm, Ditlev. *Retsopgøret efter besættelsen*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1984. s. 62-70, 76-82, 128-130, 161-180, 183-201, 267-276.
- Warring, Anette. "Kollektiv erindring – et brugbart begreb?". *Erindringens og glemslens politik*. (red.) Bernard Eric Jensen o.a. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1996. s. 205-234.